

FRAGMENT

K

2-1989

MILAN

KONTAKT:

Ivan Hoffman, Zochova 16/XII, 811 03 Bratislava

Oleg Pastier, Záhradnícka 29, 811 07 Bratislava

Martin M. Šimečka, Na úvrati 35, 821 04 Bratislava

XX

Obsah Obsah Obsah Obsah Obsah Obsah Obsah Obsah

XX

Milan Šimečka	
Proti noci a moci	1
Martin M. Šimečka	
Dominikova dvojitá čiara života	3
Dominik Tataraka	
Neslovný príbeh	5
List biskupovi Korcovi	10
Jan Skácel	
Oříšky pro černého papouška	11
Miroslav Kusý	
Mravný zmysel historickej pravdy	12
Jiří Brabec	
Zamilovaná slova, slova zaminovaná	21
Ivan Kadlečík	
Baránky	26
Majáky	27
Ondřej Vaculík	
Lešení	30
Stephan Eibel	
Šek	37
Ivan Blatný	40
Marek Bohún	
Joachimsthal	45
Oleg Pastier	
Ivanovi Blatnému	51
Pavel Klimeš	
Úvod k úvahám o nové ontologii	53
Ivan Hoffman	
Lož má krátke nohy	59
Ziadna kaša sa neje taká horúca	61

Milan Šimečka	
Původ nejistoty	64
Hana Poniczká	
Římska kapitola	70
Jiří Olič	
Básne	76
Rozhovor	78

GLOSÝ, RECENZIE, KRITIKY:

Marta Frišová	
Na okraj experimentovania s pravdou	83
Ivan Hoffman	
List Kadlečikovi	88
Martin M. Šimečka	
Kultúra mužnosti	90
- o v á	
Ako ste to mysleli, pán Válek?	92
- i č -	
Hastroš	94
J	
Když zločiny nerozhořčují, ale bolí	96
Bez komentára	97
Príloha - Diskusný príspevok	98

Názory v uverejnených príspevkoch sa nemusia nutne zhodovať s názorom redakcie.

MILAN ŠIMEČKA

PROTI NOCI A MOCI

/Za slovenským spisovatelem Dominikem Tatarkou/

Písané pre L'UNITÁ

10. května zemřel v Bratislavě Dominik Tatarka. Podle nekrologů v oficiálním tisku - slovenský spisovatel, ozdobený dokonce státním titulem zasloužilého umělce. Podle jeho zoufalých přátel, zakázaných spisovatelů, mladých obdivovatelů a čtenářů samizdatů a pašovaných knih - nejvýznamnější slovenský spisovatel naší éry. Mezi oběma stranami není sporu o umeleckou hodnotu Tatarkova literárního díla, opožděná lítost nad skonem umělce je však mravně podezřelá.

Tatarkův hlas zněl v kritickém chóru československých intelektuálů v padesátých a šedesátých letech nejzřetelněji. Za pražského jara si vydobyl pověst důsledného stoupence demokratických změn. Po sovětském vpádu v roce 1968 šel v čele davu pobouřených městem a zachovala se fotografie, jak stojí s odhalenou hrudí před sovětským tankem. Ne to však bylo příčinou jeho totálního umlčení po roce 1970. I jiní slovenští spisovatelé v té vzrušené době odsuzovali ve svých básních ruskou verolomnost a oslavovali Důbčeka jako mučedníka kráčejícího na Golgotu. Z nich se však většina včlenila po sebekritikách do normalizace a přijala její pravidla, omezující duchovní svobodu na minimum. Tatarka zůstal z významných spisovatelů na Slovensku stát v pravdě téměř sám. Položil tehdy Husákovi otázku o mravních důsledcích hanebného obratu. Do své smrti na ni nedostal odpověď. Pak podepsal Dominik Tatarka Chartu 77, uzavřel s jinými zakázanými spisovateli a intelektuály pevné přátelství a žil v této obci až do konce v pravdě ve smyslu Havelova postulátu. Byl za to vymazán z učebnic, jeho jméno smělo být vyslovováno jen v soukromí. Psal však dále po svém a lépe než předtím. Jeho smrt prohloubila mravní váhu jeho postoje a osudu, to je patrné zvláště v této době, která ve východní Evropě klade s novým důrazem otázku po smyslu oportunního chování intelektuálů ve zdánlivě beznadějně historické situaci. Jsem přesvědčen, že Tatarkova osobnost se stane brzy osou takové diskuse, jako se to stalo třeba v Sovětském svazu s osobou Borise Pasternaka.

Vím, že v zemích, které žijí s pocitem, že už nikdo nemůže zpochybnit oprávněnost jejich existence - a to je jistě i případ Itálie - je taková formulace spisovatelské odpovědnosti vůči národnímu bytí nepochopitelná a jeví se jistě sil-

ně nadnesená. Tatarka však byl Slovák, jeho materštinou byla řeč, jejíž spisovná forma byla kodifikována teprve v polovině minulého století a není to tak dávno, co se přestaly ozývat u Maďarů a i Čechů pochybnosti o identitě čtyřmiliónového národa, žijícího v karpatském oblouku. Ve střední Evropě je vše poněkud jiné.

Tatarka se narodil přímo v tomto karpatském oblouku, mezi horami, lesy, potoky a řekami, které v té době, v roce 1913, byly panensky čisté, ale život lidí byl strašlivě chudý. Tatarkův otec zahynul hned v prvních bojích války a v jeho paměti zůstala po otci prázdnota. Vyrůstal s matkou a sestrami, ženy tvrdě a neúnavně rolničily. Tatarka vystudoval na stipendia, na církevních i občanských školách, na Karlově univerzitě v Praze a pak na Sorboně. Tak se stal příslušníkem úzké vrstvy slovenských vzdělanců, která využila šťastné mezery v jinak nepříznivých dějinách a získala evropskou vzdělanost a evropské sebevědomí. Později se právě tato vybavenost ukázala být velmi problematická, neboť stalinismus byl vůči tomuto typu lidí velmi ostražitý a Tatarka sám měl proto v padesátých a šedesátých letech permanentní konflikty s mocí. Za války byl na Slovensku, kde se tehdy vytvořila samostatná republika z Hitlerovy vůle, oblíbeným literárním směrem surrealismus. Také Tatarka byl v prvních svých prózách, "V úzkosti hľadania" a "Panna zázračnica" surrealismem poněkud ovlivněn. Byl však ve výrazu vždy velmi osobitý a jeho subjektivita byla nespoutatelná. Nemohl se proto ani vtěsnat do socialistického realismu, který byl vnucen v padesátých letech všem spisovatelům. Jeho dva pokusy podrždit se kánonu budovatelského nadšení a optimismu skončily dosti tristně. Vyptával jsem se Tatarky mnohokrát na podivnou poválečnou dobu, naplněnou vítěznou národní i sociální euforií. Ptal jsem se ho také, proč se on, vyrostlý v hluboce zakoreněné katolické tradici, stal komunistou. Tatarka mi řekl, že ho marxismus intelektuálně nijak zvlášť neoslovoval, že však viděl v mládí kolem sebe toli bídy, že toužil fanaticky po tom, aby to co nejrychleji přestalo. Zdálo se mu tehdy, že komunismus má nejosvědčenější recept na likvidaci bídy a zdůstojnění života obyčejného pracujícího člověka. Komunismu se tehdy u nás pravdaže vyskytoval jen jako stalinismus. Mluvil se mnou o hloubce a naivitě této víry. Jako téměř všichni spisovatelé pustil se i on do trilogie, jejíž rámec měly utvářet nyní již prý osedlané a zkrocené dějiny. První díl trilogie byl obrazem zápasu o vítězství proletariátu, druhý obrazem budování socialismu a třetí již jen letem na růžovém oblaku nad beztrždní a bezkonfliktní společností. Tatarka se při tomto vyprávění usmíval. Jako většina našich spisovatelů napsal jen první díl trilogie. K druhému dílu se dopracovali podle sovětských vzorů už jen někteří spisovatelé a třetí díl nenapsal nikdo. Ukázalo se, že dějiny se tak snadno osedlat nedají.

Tatarka to plně pochopil již na začátku padesátých let, kdy se spisovatelská obec sama rozdírala nesmyslným ideologickým flagelantstvím. Tatarka byl vystaven grotesknímu obvinění. Prý nenávidí sovětskou literaturu, z celé této literatury uznává jen Majakovského a to i jen proto, že se zastřelil. Tatarka ukončil tuto éru ideologických blábolů prózou "Démon souhlasu", fantastickou vizí, v níž všechny proklamované cíle ničí slavnostní a souhlasný pokřik. Toto dílko mělo v domá-

cím prostředí obrovský ohlas. Psal se rok 1956, rok dvacátého sjezdu a maďarského povstání. Díla malých literatur však jen zřídkakdy proniknou do světa, až nyní vyšlo toto dílo ve Francii s předmluvou Václava Havla a na podzim vyjde i v Moskvě, jistě k neibosti zdejších neostalinistů.

Tatarka však nebyl spisovatelem s politickou ctižádostí. Jeho prózy jsou takřka výhradně věnovány věčným tématům, lásce, touze po překonání osamělosti atd. Tatarka psal často o obcování, slovo odvozoval z pojmu obec, civitas, a koncem šedesátých let mluvil o obci Boží, i když ne ve smyslu sv. Augustína. Lidskost se mu jevila být totožná s komunikací, k níž nepočítal jen rozhovor, ale i různé prastaré obradnosti, které se vyvinuly ve venkovských společenstvích, zvyky, slavnosti, uctívání atd. Do takto pojímaného obcování zahrnoval i tělesnou lásku a v tomto ohledu vytvořil svým dílem protiklad k běžné moderní profanaci sexu. Hlavně těmto tématům jsou zasvěceny jeho čtyři knihy, které však vyšly jen v samizdatech a v exilových vydavatelstvích na západě. Pripomínám aspoň "Písačky" a "Sám proti noci". Tyto knihy napsal Tatarka v sedmdesátých letech, kdy byl on, člověk, který i v básnické podobě definoval lidství jako komunikaci, uvržen do administrativní izolace, kdy byl hlídán policií, často vyslýchán, varován před cestami do Prahy a styky s přáteli. Nikdy mu nepovolili cestu za hranice. Tatarka věděl, že se východní Evropa mění, ale s trapnými a polovičatými pokusy o inovaci starých omšelých frází už nechtěl mít nic společného. Byl již na cestě. Vyprávěl mi, že za ním přichází ve snu otec, kterého nikdy nespatriil a kladě mu do úst obléžek. Byl pochován na starém bratislavském hřbitově. Kaplí znel latinský zpěv. Nechtěl, aby kdokoliv kromě kněze hovořil nad jeho rakví. Svým přátelům v Praze vzkázal, aby v den jeho pohřbu hodili s Vyšehradské skály do Vltavy obléžek.

DOMINIK TATARKA

L I S T Y D O V E Č N O S T I

S i x t y - E i g h t P u b l i s h e r s

1 9 8 8

MARTIN M. ŠIMEČKA

DOMINIKOVA DVOJITÁ

ČIARA ŽIVOTA

Je mi dosť zatažko hovoriť o Dominikovi v minulom čase. Ľudské vedomie sa nerado prispôsobuje zmenám a Dominikov odchod je z tých, ktoré menia beh sveta. Celý jeho život akoby v sebe niesol ešte jeden obsah navyše, mal okrem tej prirodzenej aj akúsi symbolickú povahu, v ktorej sa odrážali dejiny slovenského národa v celej svojej tragickej nahote. V lete tomu budú tri roky, čo sme kdesi v Čechách pre vlastné potešenie natáčali hra od Lenky Procházkovej na dumasovské motívy. Dominik tam hral raz šľachtica, raz bedára. Úloha aristokrata mu sedela ako uliata, trónil v kresle v parádnom kostýme a rozprával do kamery o konoch, ako cítia, premýšľajú a prežívajú a ako vždy, keď rozprával, nebolo to len o konoch, dotýkal sa svojím rozprávaním tajomstva jazyka, vzťahu, bytia, tajomstva vôbec. A kone v stajniach cítili jeho naličhavosť. Každý, kto sa kedy s Dominikom stretol a nebol z kamena, cítil tú uhrančivú silu, s akou vstupoval do rozhovoru, lenže ľudia na rozdiel od zvierat majú zábrany, strach z toho, že budú odhalení - to je mimochodom podľa môjho názoru aj jeden z dôvodov, prečo sa takmer všetci bývalí priatelia spomedzi slovenských spisovateľov báli za posledných dvadsať rokov prísť za ním tam hore na kopec - tak tie kone v stajniach dupali kopytami a erdzali, chceli za ním. A večer sme potom sedeli vonku za dlhým stolom na trávinatej hrádzi, český kníže Václav, ako ho Dominik nazýval, vtedy prechodne na slobode, a Ludvík Vaculík, Karel Pecka a iní a iní. Dominik sedel vedľa Edy Kriseovej, ktorá je vynikajúca spisovateľka, ale aj čarodejnica. Veštila mu z ruky a celá užasnutá vraví: Dominiku, ty seš jedinej člověk, kterého znám, co má dvojitou čáru života! Potešil som sa, myslel som, že Dominik bude dlho žiť. Ale bude to asi inak a teraz si vravím, či tá druhá čiara nemala onú symbolickú hodnotu!

A je príznačným paradoxom, že Dominik by hlboko nesúhlasil s takýmto výkladom, dúfam, že mi ho odpustí. Odmietal vidieť sám seba v kategóriách symbolov a aj na svoje literárne dielo hľadel s odstupom. Keď som sa ho nedávno spýtal, čoho v živote najviac ľutuje, povedal po chvíľke premýšľania: Premrhal som príliš veľa času a už nestihnem, nebudem mať dosť síl napísať to, čo som napísať chcel. Je príznačné, že to povedal najväčší slovenský spisovateľ tohto storočia.

Neviem si zatiaľ ešte predstaviť, aký bude pre mňa svet bez toho vedomia až kdesi v zadnom mozgu, že tam hore pod Slavínom žije Dominik Tatarka, že ma už neprivíta v hrubom čiernom svetri a čiernej vlnenej čapici, ktorú v zime stále nosil,

pretože otváral okno zadymenej pracovne. Len keď sa vychystal na cestu, obliekol si béžový manžestrový oblek a pod neho fajnový sveter. Čakal vždy pripravený vyraziť, keď som mu deň predtým s prstom na ústach vložil do dlane lístoček, kedy a kde sa stretne so svojimi priateľmi. Len raz to nevyšlo, keď sme išli za Hanou Ponickou do Lukavice. V Bratislave sa nám podarilo ujst, ale čakali nás v Žiari nad Hronom, lapili, vypočúvali a volga so štyrmi mužmi nás vyprevadila až domov. Dominik mi po ceste rozprával, ako sa stretol so Sartrom, obzeral si spoza okna Slovensko a keď sme zastali pred jeho domom, povedal: Aj tak to bol pekný výlet. Pretože Dominik Tatarka, karpatský pastier pôvodom zo Skalitého, poslednej obce pred priesmykom do Poľska, kde sa Tatári kedysi pred stáročiami zastavili, miloval cesty. "Mám asi v žilách tú ich kočovnú krv," hovorieval. "A oni ma tu uväznili." Áno, je v krutej logike tohto štátu, že mu zobral pas. Neomylným inštinktom vycítil, že je to pre neho oveľa väčší trest, ako zákaz publikovania.

Dominikova dvojžitá čiara života, ktorú mal vyrytú do dlane, sa naplnila. Ale ja verím Ede Kriseovej, že rovnako dobre veští ako píše. Tá prvá čiara, Dominik sám, ako je v našich spomienkach, bude jestvovať dovtedy, dokiaľ budeme jestvovať my, čo sme ho poznali a náš čas tiež plynie rýchlo. Ale tá druhá čiara, tá tu ostane. Aj po nás. Uvidíte.

Oleg Pastier

ADVENT

/Dominikovi Tatarkovi/

Krátke sú dni

A krátke slová

Hodiny sa s nami postia

Do snov vkrádajú sa znova

Nepozvaní hostia

zima 1988

DOMINIK TATARKA

NESLOVNÝ PRÍBEH

/Dominikom Tatarkom tiež nazývaný IMMANUELLE/

Úryvok z dosiaľ nevydanej prózy z rokov 1984-88.

Sadla si.

A ja som ožil. Hneď pohotovo som si pomyslel: Boh.

Boh mi posielala túto sovičku, pokrytú tichým páperím. Nie je ti do reči. Tak si v tichosti poseď. Ja ťa neodplaším. Vieš, hlavný kádrovník tejto hemisféry si ma pred časom vytypoval, že ma treba zabiť, ale nie naraz, ale pomaly, pomaličky. Naraz - to by kričalo. Treba ma vyhlásiť za nepriateľa a ako takého izolovať, odpísať, dusiť biedou.

Prv než ma dali do kliatby, prv než ma vo všetkých novinách bilagovali ako nepriateľa, ktorý roznáša nákazlivú chorobu, nemal som nikdy núdzu o ženy. Ženám to robilo radosť alebo ak chceš senzáciu pociťovať sa pri mne alebo so mnou, hoci som mal už svoje roky.

Po tej bilagácii naraz akoby utal.

Zisťujem, čo som si dosiaľ neuvedomoval, keďže je všetko štátne, štátne sú aj ženy.

A teraz ty.

Prídeš a povieš. Som lektorka francúzštiny, pridelená sem na univerzitu od septembra na tri roky. Volám sa Emmanuelle Koniar. Ináč Manuš. Pre každého, i pre teba Manuš. Iba Manuš. Môj otec mi zavesil na krk slávne meno Emmanuelle, lebo chcel mať chlapca. Ale viac už sa o mňa nestaral. A preto ho nenávidím, i jeho meno. Preto Manuš.

Fí-ha! Aj moja dcéra sa takto predstavuje? Nenávidím svojho otca? Povedzte prosím, Manuš, moje telefonické číslo je tajné, nie je a nebolo v zozname a ešte ho občas menia, aby tu nijaké spojenie z minulosti nezostalo. Som zvedavý, kto vám ho mohol

dať. Nedala vám ho náhodou Mo?

Tá bez mihnutia oka prepočuje. Prisvedčiť mi čo len mlčky bolo nediskrétno? Ja nič. Len som si pomyslel, že ste sem leteli cez Prahu a stavili ste sa, ako sa patrí, na francúzskej ambasáde. Ale máte pravdu, opatrnosti nikdy nie je nazvyš.

Viedol som ju do svojej izby. Otvorím dvere dokorán, vítam ju veľkou poklonou.

Ona vstúpi bez slova a bez úsmevu. Kably nedbalo pohodí pod stolík ku kreslu a zostane uprostred stát. Prosím ju, naznačujem, nech si odloží. Ona si toho ani nepovšimne. Rozhliada sa, ale nie po obrazoch, soškách, predmetoch, ktoré si tu azda mohli zaslúžiť jej pohľad. Rozhliada sa kdesi pod povalou a počúva, počúva, očami, ušami vidí.

S uznaním, vidím, berie na vedomie: Máš tu ticho. Áno, je tu ticho, som sám v dome, dookola sú hrady, v nich vysoké stromy, v ktorých hniezdi ticho ako vtáci.

Potom hľadá von oblokom, ako záplava ľadovej hmly zaplavuje mesto a stúpa až hore k nám. Aj mňa zaplaví, až zmeraviem. Sadnem si do kresla, jedného z dvoch, druhé zostane pre ňu.

Postojíš, postupne vezmeš na vedomie všetko, čo je dookola a sadneš si.

Chvíľu posedíš a to bude všetko, poberieš sa s pánom bohom. Zjavne už vieš, ku komu si prišla, ako žijem z chudobnučkej penzie. Keď si tu už od septembra, aj to vieš, aká tu vládne situácia. Ktorýsi novinár, citovaný v exilovom časopise, ktorý sa mi náhodou dostal do rúk, povedal: "V Československu sa nič nedeje, tam iba vládne tá istá situácia."

Manuš, Manuš, drahé dievča, pomyslí sa mi, keby som ja bol tebou, mladou ženou, ktorá sa pomaly blíži k tridsiatke, za nijaké peniaze, ba ani za plat diplomata, nedám sa prideliť sem, dokonca na tri roky. Pre mladú ženu tri roky je priveľa. Dala si sa sem prideliť, lebo tam si nikoho nemala. A tu si si od septembra ešte nikoho nenašla, lebo nechodíš na hory a o víkendoch hlásiš sa k penzistovi, navštevuješ disidentov ako som ja. Voláš sa Koniarová, v krátkom čase naučíš sa jazykom malého národa, počuj, ty budeš asi Židovka, ktorá sa sem za železnú oponu náročky alebo z trucu vracia, vymyslela si, že nenávidí svojho otca, ktorý jej dal meno po Kantovi, z Kráľovca.

Poloha, ktorú si zaujala, to bolo tvoje sebavyjadrenie, ktoré

som na prvý pohľad poňal, prijal. Áno, ty si večná židovka. A ja som starý karpatský pastier. Žalovať sa nebudeme. Radšej spolu pomlčíme. Keďže si tu, viem, nikoho nemáš. Ako vidíš, ani ja nikoho nemám, ale kašlem na to.

Usadiš sa v meditatívnej polohe, oči pricloníš a tak sedíš. Lone sa ti otvorilo, príjemne ťa to tam chladí v tomto vzdušnom oceáne. Pocituješ sa. Vrana k vrane sedé, rovný rovného si hľadá. Chvíľu poseďíš a pôjdeš.

Blizna ti v lone ružovie. Robí mi to dobre, že si tu. Neobyčajne ma to oživuje. Myslí sa mi, myslí naraz mnoho vecí. Vidieť, že si židovka. Keby si nebola židovka, veru ku mne nappíšeš, to je tá tvoja židovská senzibilita. Priletela si sem cez Prahu. Stavila si sa, ako sa rozumie, na svojej francúzskej ambasáde, stretla si sa s Mo, ktorá tam pestuje detičky diplomatov. Iste ona ti poradila, že by si, keď tam budeš a bude ti dlhá chvíľa, mohla zavolať jedného starého diáblanta a zísť ho pozrieť.

Prišla si a si tu. Pekné od teba.

Dala si sa sem prideliť na tri roky, pre mladú ženu je to prídlho. Vidím, že tam si nemala nikoho a tu si zo tri mesiace a ešte si si nikoho nenašla. To vieš, že si neúplná. Podľa starožidovskej mystickej knihy Zohar, Boh stvoril človeka ako samca a samicu v jednej osobe. Samica bez samca je neúplná, takisto muž. Na mne neviem, ale na tebe jasne vidieť, že si neúplná. Vidím, ako nažívaš. V našej reči sa aspoň tak hovorí: Muž a žena spolu na-žívajú, dobre či zle, takže neviem, čím to nažívajú, láskou či nenávisťou. Jedným i druhým, je to zjavne mystické nažívanie. Dnes sa hovorí, že sa pocitujú. Ty sa akože pocituješ, pohľadom sa ponoríš do pohlavia a v sústredenosti a či v akejsi extáze nič iné si v mysli neprípúšťaš. A ja sa pri tebe s tebou tiež pocitujem, pomyslujem.

Domyslujem, dosnívavam?

Keď si sa tak uložila do kresla naproti mne, otvorila naproti mne svoje lono, to bolo pre mňa čosi ako zjavenie. Múse-
lo ti prísť také vnuknutie. Z tvojho lona sa vytvorila ako v otvorenom kalichu bielej ľalie ružová lepokavá pitvna, ktorá pohltila každé moje pomyslenie, každé moje spytovanie. Ja som ja. Ty si ty. Tak teda takto pobudneme.

Zatíchlo všetko vo mne, zaplavilo nás sväté ticho.

Vysoko kdesi ako u nás doma na zelených lúkach rozhorela sa vajanská vatra. My sme okolo nej sedeli.

Kde? V ktorých končinách?

Doma. V čudesnej súvislosti, ktorá sa mi vynorila.

U nás doma povyššie dediny časť chotára sa nazýva Úpotočie, lebo sa tam stiekajú dva pstruhové potoky briliantové, také sú čisté ešte aj dnes. Tam som ja pásaval húsky aj so svojou veľkou láskou Jozefínkou, ktorú mi jej babka babica slúbila za ženu, hneď ako som prišiel na svet.

Jozefínka bolo pekné dievča, biela a ružová plavovláska, belasé veľké oči. Nosievala na pole bohatý krajíček, olovrant alebo desiata nazýval sa krajíček, lebo v jamke chomkavých kôrok pod striedkou bola pomazánka, kus masla, lekvár, med, slanina alebo biele mäso.

Jozefínka bolo bystré dievča ako jej babka a ona musela vždy dirigovať. Hra, ktorú sme často prečasto hrávali, ktorá ju nikdy neomrzela, bola hra na otca a mamu. Posielala ma do sveta, do Švajcu, ako sa hovorilo, zarobiť bohato peňazstva. Uznávanými peniazmi boli najkrajšie koncové, vrcholové listy liesky, javera, alebo červenkové listy buka. Kým som sa ja liepal po stroch, Jozefínka strojila dom a hostinu. Keď som sa vrátil zo sveta s plným záhrenom pod košelou poctivo zarobených peňazí, všetko bolo prichystané, veľká záhrada v briežke vyznačená čačíkmi a vetvičkami, uprostred, uprostred dom, do zeme vyrytá kuchyňa a predná izba a pred domom na listových táčnickách bohatstvo jedál, na tenké plátky pokrájaný krajíček, na ňom maslo a ostatné dobroty, ako prišlo. Nastala hostina a uctenie muža v dome.

Jozefínka, čo je aspoň pre mňa veľmi dôležité, sadla si vždy, ale naozaj vždy a bez výnimky v briežku nado mňa tak, aby som jej pod sukienkou medzi bielymi nožičkami pekne videl tú jej ružovú, prepukajúcu, odjakživa tajomnú škáročku, lebo dievčence vtedy, ba ani veľké dievky, gačky nenosili.

Vedeli sme tak pobudnúť, bez slova a pohybu celé hodiny, kým nezvonili na poludnie. Čo to bolo? Blažené, sväté ticho, ktoré ona tvorila. Tušenie, tajomstvo. V tej škáročke bol plamienok, zázrak sveta, požehnanie, úžas, uzlík citu a všetko.

Len sme tak boli, nič sme nemysleli, nevládali. Celé moje detstvo, kým som neodišiel z domu do škôl, to blažené ticho vyplňuje.

Pripravila Eva Štolbová

/Obsah, Máj 1989/

Otče biskupe,

počúvam Vaše myšlienky a Váš hlas a mám pocit za seba a za svoj národ, že Váš hlas a istoty, ktoré hlásate, sú satisfakciou života v pravde, ktorú sme očakávali.

Otec biskup,

ďakujem Vám a zjavne i Božej milosti, ktorá sa nám Vami dostáva.

V hlbokosti srdca svojho uznávam, že všetky vrchnosti, ktoré sa rúhali zjaveniu Božstva, nás pokorili. Som šťastný, že hovoríte a pôsobíte na svet i v mene môjho malého, zaznávaného národa. Dúfam, že aj Vašou apoštolskou aktivitou na konci svojho života prídem k zmyslu života - milosti. Dúfam, že sa mi dostane trochu síl, aby som vyslovil tragickú skúsenosť svojho života. Ale chcel by som jedným dychom vysloviť aj nádej - úfnosť, že nielen mne, ale aj Vaším poblúdeným súčasníkom dostane sa osvietenia ducha, aby uznali, že božské stvorenie sveta napriek všetkým útokom pokračuje.

PROSÍM,

otče, nech ma pochovajú do Svätej zeme.

Dominik Tatarka

/List adresovaný biskupovi Korcovi/

JAN SKÁČEL

OŘÍŠKY PRO ČERNÉHO

PAPOUŠKA

Všechno se jeďnou probolí
Na vlastní dno a zmizí strach
Krásné jsou staré stodoly
Prázdné po dávných úrodách

xxx

A se strachem se potká strach
A neříkají ani za nic
Umlkl vítr v olivách
A je tu ticho co je navíc

xxx

Ať je nám nejvíc ticho
Až kolem půjdou s lží
A nemusíme křivě
Přísahat na rži

xxx

A vlastně at je navždy po tvém
A navěky je vůle tvá
A život je když něco zbylo
A smrt když už nic nezbyvá

MIROSLAV KUSÝ

MRAVNÝ ZMYS EL HISTORICKEJ PRAVDY

Každé masové politické hnutie, každý režim, každá národná či štátna ideológia má bytostný záujem o dejiny: usiluje sa o svoje dejinné oprávnenie, snaží sa privlastniť si dejiny svojho národa, vystupovať ako ich jediný zákonitý dedič a pokračovateľ.

Je pritom zaujímavé, že to robia nielen konzervatívne hnutia, režimy a ideológie, ktorých tendencia k zachovaniu statu quo je takto akosi "prirodzene" historicky fixovaná; v rovnakej - ak nie dokonca vo väčšej-miere to robia aj revolučné hnutia a im zodpovedajúce /totalitné/ režimy a ideológie. Robia to napriek tomu, že sa proklamatívne hlásia k /viac menej radikálnemu/ rozchodu s doterajšími dejinami svojho národa, štátu, že im ide o nastolenie "novej epochy" týchto dejín.

Komunisti sú toho priam exemplárnym dokladom. V komunistickom hnutí sa síce občas objavili tendencie pohrdania dejinami, tendencie prenechať "dejinné smetisko" tým, čo sa na nom vždy s rozkošou hrabú - teda rôznym "spiatočníkom" /národovci, lípnúci na ľudových tradíciách, konzervatívci/. Tieto tendencie tu však nikdy neprevládali a vždy boli veľmi rýchle potlačené. Komunistickí vodcovia a ideológovia stavali do popredia vždy skôr snahu interpretovať si dejiny jednoznačne vo svoj prospech, využiť ich bezo zvyšku pre seba, "pre víťazstvo veci komunizmu".

Pre príklady nemusíme chodiť ďaleko. Naša domáca pôda nám ich poskytuje v hojnej miere a v dostatočne eklatantnej i reprezentatívnej podobe. Už pred tridsiatimi piatimi rokmi sa v spore o zmysel českých dejín prihlásil Zdeněk Nejedlý s príznačnou tézou, že komunisti sú jediní zákonití dediči všetkých pokrokových tradícií českého národa a českých dejín vôbec. Jeho brožúra, obhajujúca túto tézu, sa dostala do zlatého fondu českej komunistickej literatúry a Zdeněk Nejedlý je odvtedy komunistickým klasikom. Podobným spôsobom si slovenskí komunisti úporne privlastňujú Slovenské národné povstanie. Toto povstanie sa stalo tromfom v spore o riešenie slovenskej otázky po februárovom prevrate 1948: v interpretácii centralistických pražských skupín a klík to bolo povstanie zradných generálov /Golian a Viest/, dobrodružných a malo-meštiackych živlov, ktoré si na poslednú chvíľu snažili napraviť reputáciu, pošramotenú kolaborovaním v Slovenskom štáte /občiansky odboj/, či k nim inklinujúcich buržoázných nacionalistov /Husák a Novomeský/; v Husákovej a husákovskej interpretácii to zas bolo priam komunistické povstanie, teda povsta-

nie, vedené slovenskými komunistami a uskutočňované masami, zamietenými pre komunistickú premenu Slovenska.

Čomu slúžia takéto nechutné tahačky o dejiny, načo je komu potrebné ich privlastňovanie si?

Vo svojej podstate je to boj o historickú pamäť národa, úsilie o jej zmanipulovanie. Je to politický boj a ideologická manipulácia. A ako na daných príkladoch vidieť, nemusí to byť vždy boj z rôznych politických a ideologických pozícií: v prípade SNP sa to robí z hľadiska jednej a tej istej marxistickej teórie, v rámci jednej a tej istej komunistickej ideológie. Najzornejší doklad pre orwellovské Ministerstvo pravdy hádam ani nenájdeme.

Čo sa však dá podniknúť s historickou pamäťou národa, ako ju možno výhodne spenažiť, keď je o nu taký veľký záujem? Ved' koho ešte - okrem profesionálnych historikov - zaujímajú interpretáčnne nuance či priame protirečenia pri Husitskom revolučnom hnutí, slovenských rokoch meruôsmych, pražskom Májovom povstaní, či úlohe a postojoch trnavskej posádky v SNP?

Iste, odborné spory a diskusie profesionálnych historikov okolo týchto otázok sú obvykle obmedzené na veľmi úzky okruh ľudí a prebiehajú bez toho, aby sa do nich zatahovala širšia verejnosť. Ideologický akcent a politický dosah nadobúdajú až vtedy, keď sa ich určitá interpretácia dostáva do logickej väzby s daným politickým programom, s danou ideológiou: ako ich ospravedlňovanie, zdôvodňovanie, ako nadväzovanie na dejiny, či ako ich zákonité vyústenie.

Politické programy a ideológie však potrebujú stúpcov, uskutočňovateľov, a to čím viac, tým lepšie. Každá dejinná interpretácia, ktorá do nich s tým či oným zámerom vstupuje, má teda zmysel iba potiaľ, pokiaľ sa stáva súčasťou historickej pamäti týchto stúpcov - a podľa možnosti aj čonajširšieho okruhu ľudí, celého národa.

V danom prípade teda vôbec nejde o vedecké riešenie odbornej historickej problematiky, o čo najdôkladnejšie preukázanie historickej pravdy; ide o ideologické vedomie národa, vyjadrené v jeho dejinnej sebareflexii.

Komunistickí vodcovia a ideológovia, odchovaní na marxizme leninského /a stalinského/ razenia si túto závislosť vždy výrazne - až preexponovane - uvedomovali. Vychádzali pritom z predpokladu, že kto ovládne dejiny, kto ich dokáže úspešne spätne zmanipulovať vo svoj prospech, ten má v rukách kľúč aj k ideologickému vedomiu národa, ľudu. Historická pamäť teda v tomto ponatí vystupuje predovšetkým ako dôležitá ideologická zbraň.

V tomto kontexte je potom jasný a jednoznačný cieľ, povedzme, takej Nejedlého interpretácie zmyslu českých dejín. Českí komunisti sa hlásia k odkazu Husitského hnutia. Tento odkaz však nie je náboženský, ale sociálny a revolučný, pretože prioritný tu nebol explicitný náboženský program /napr. štyri články pražské/, ale implicitný sociálno-revolučný program /Tábor/. Práve na tento program komunisti nadväzujú, sú prví, čo ho idú do dôsledkov realizovať /pravda, očistený od dobového nánosu a zvedčený/. Kto sa teda v národe hlási k odkazu Husitov, musí ísť nevyhnutne s komunistami. Podobne v spore o výklad SNP vystupujú tieto politické a ideologické ciele výrazne do popredia. Gottwaldovská interpretácia znižuje význam povstania, aby dokázala, že o povojnovom osude slovenského národa sa nerozhodovalo v Bystrici, ale v Moskve. Preto povstalec-

kých komunistov označuje za rovnakých zradcov ako povstaleckých generálov. Od slovenského národa sa žiada, aby sa dištancoval od svojho povstania rovnako, ako sa má dištancovať od Slovenského štátu. Opačná, husákovská interpretácia /ak pre zjednodušenie odhliadneme od ďalších interpretácií, napr. benešovskej z hládiska londýnskeho exilu, predstaviteľov občianskeho odboja, predstaviteľov povstaleckej armády/ robí zas z povstania záležitosť slovenských komunistov preto, aby zdôvodnila oprávnenosť svojho úsilia o federalizáciu republiky a teda aj o svoj podiel na politickej moci v nej. Slovenský národ sa má hrdo hlásiť k revolučnému odkazu SNP: len treba tento odkaz "správne" pochopiť a domyslieť.

Kde však pri všetkých týchto politicko-ideologických interpretáciách dejín zostala vôbec historická pravda, nakoľko s nou ony vôbec rátajú? Nepochybne, každá z nich sa vyhlasuje za jedine pravdivú, každá z nich sa na historické pravdy odvoláva a vehementne sa nimi oháňa. Pritom však je tu skutočná historická pravda naprosto vedľajšou, podradnou záležitosťou. Politik a ideológ ju tak veľmi spomína a vo všetkých pádoch sklonuje len preto, lebo práve historickú pravdu si žiada tá historická pamäť národa, o získanie ktorej mu ide.

Ináč povedané, historická pravda je tu len prostriedkom k dosiahnutiu daného prakticko-politického, ideologického cieľa. Mimochodom, tento prístup k historickej pravde je v naprostom súlade s celkovým marxistickým chápaním vedeckého poznania vôbec a spoločenskovedného /vrátane histórie/ zvlášť. Vedecké poznanie nemá účel samo v sebe, má ho v praxi, v praktickom uplatnení. Prírodné vedy sa preverujú a uplatňujú prostredníctvom techniky, spoločenské vedy prostredníctvom "sociálnej techniky" či techník. Aj tá najodtažitejšia z nich, filozofia, má zmysel iba ako návod na premenu sveta, hovorí Marx. Pravdivé je teda to, čo táto prax potvrdí, čo sa v nej dá úspešne uplatniť a použiť. História je ideologickou vedou, jej oblasťou aplikácie, jej sociálnou technikou je ideológia. Historické pravdy sú tu teda práve a výlučne na to, aby slúžili praktickým ideologickým cieľom, aby ich zdôvodňovali, ospravedlňovali, propagovali. Ak je to tak, vyplýva z toho nevyhnutne ďalší krok: musíme hľadať v dejinách práve tie historické okamihy, ktoré slúžia našim ideologickým cieľom, teda musíme vlastne dejiny, dejinné udalosti interpretovať tak, aby "historické pravdy" týmto cieľom slúžili. Tu je už termín "pravda" oprávnené v úvodzovkách, pretože v danom kontexte stráca svoj pôvodný, noetický zmysel a nadobúda zmysel ideologický. Áno, "...ak vieme históriu chápať, dáva nám dobré zbrane", hovorí naprosto otvorene a bezostyšne ten istý Zdeněk Nejedlý /Odkaz našich národných dejín, in: O smyslu českých dějin, Praha 1952, s. 240/.

Treba si však uvedomiť jedno: takýto zmysel má historická pravda, určitá interpretácia dejín iba pre politika a ideológa. História nepracuje s nejakým len sebe vlastným typom vedeckej pravdy, ktorý by bol vo svojej noetickej podstate odlišný od pravdy, povedzme, v nukleárnej fyzike. Tak ako možno vedecké pravdy z oblasti nukleárnej fyziky využiť na ušľachtilé a zneužiť pre nízke ciele, práve tak ich možno využiť a zneužiť aj v histórii: je to ich politické a ideologické využívanie a zneužívanie. Toto však nemožno povýšiť na jediný /či najvyšší/ zmysel štúdia histórie, úsilia o dopátranie sa historickej pravdy.

Nepochybne, každý takýto utilitaristický, politicko-ideologický výklad dejín je obvykle sprevádzaný halasnou kampanou, stáva sa záležitosťou publicity a publicistiky a preto v stupuje do popredia omnoho viac než vecné výsledky odbornej práce historika. Nepochybne tiež, že keď sa na históriu pozeráme z tohto hľadiska, bude nám vystupovať do popredia práve táto zmať ideologických interpretácií a deformácií pri výklade určitých historických javov - ako ju napr. v prípade SNP precízne zachytil slovenský historik Jozef Jablonický v monografii o historiografii SNP /O historiografii SNP znova a viac, Bratislava 1980, samizdat/. Z toho však nemožno vyvodzovať, že história ústi v ideológii a rozplýva sa v nej, že práve ideológia robí z histórie špecifickú vedu, slúžiacu výlučne jej potrebám, teda "ideologickú vedu" /čo je už samo osebe contradictio in adjecto/.

Politik a ideológ nemá právo absolutizovať a zvyľučňovať svoj prístup k histórii ako k vede a k jej výsledkom už preto, že mu ho neustále relativizujú a pozbavujú výlučnosti iné, opozičné politické a ideologické interpretácie daných dejinných udalostí. Všetky sa odvolávajú na históriu ako na vedu, na historické pravdy ako na pravdy vedecké. Všetky bojujú proti opačným ideologickým interpretáciám danej dejinnej udalosti pomocou vedeckých faktov, vedeckej argumentácie, vedeckých právd a "jedine správneho výkladu".

Z toho však možno vyvodit' dva rozdielne závery. Podľa prvého vlastne ani žiadnej historickej pravdy "an sich" niet, jestvujú iba rôzne ideologické interpretácie dejín, ktoré slúžia tým či oným politickým, mocenským cieľom. Ich odvolávanie sa na vedu, na vedeckú pravdu je potom len ideologickou zásterkou. Tento záver vedie k noetickému relativizmu a v konečnom dôsledku aj nihilizmu: ak sú si všetky stanoviská, všetky ideologické interpretácie čo do svojej noetickej hodnoty rovnocenné, sú aj rovnako bezcenné, nemajú vôbec žiadnu poznávaciu hodnotu. O interpretácii dejín rozhoduje výlučne mocenský záujem, to, ako sa dokáže presadiť v dejinnej pamäti národa.

Podľa druhej v pozadí všetkých týchto rôznych ideologických interpretácií dejín stojí história ako veda, historická pravda "an sich". Každá dejinná udalosť mala svoj objektívny faktický priebeh, motivácie, kontexty, ktoré sa dajú v princípe vecne a nezaujate vysledovať a vedecky rekonštruovať práve tak, ako napríklad príčiny, priebeh a dôsledky výbuchu sopky. Ideologická interpretácia môže túto vedeckú rekonštrukciu využiť či zneužiť, môže si ju prispôbiť a pri tomto prispôsobovaní ju môže aj čiastočne alebo úplne zdeformovať; tam, kde tejto vedeckej rekonštrukcie niet, alebo kde ju ideologická interpretácia nepozná či vôbec neberie do úvahy, sa ju jednoducho snaží priamo nahradiť a vždy sa tvári, akoby ju mala v sebe obsiahnutú, akoby budovala práve a výlučne na nej. Toto všetko však nič neuberá ani nepridáva na skutočnej vedeckej hodnote historickej pravdy ako takej, na hodnote histórie ako objektívnej vedy.

Ináč povedané: na základnom, východiskovom význame histórie ako vedy nemení nič skutočnosť, že povedľa nej jestvuje aj dvorná história, ktorá priamo slúži určitým mocenským záujmom a priamo pracuje na určitú politickú a ideologickú objednávku; aj rôzne odvođené ideologické interpretácie dejín, ktoré na histórii ako vede priživujú, alebo sa len tvária, akoby z nej vychádzali.

Treba povedať, že marxistické stanovisko je v tejto otázke hybridné. Marxistické ponatie histórie ako "ideologickej vedy" znamená, že história je síce podstatne ideologicky determinovaná a teda považšine - vo svojich predmarxistických štádiách a v mimomarxistických podobách - aj nevedecká; mimo tejto histórie /či histórií/ však vznikla a jestvuje história marxistická, ktorá spĺňa tak kritériá ideologickej, ako aj vedeckej. Je to možné tým, že marxizmus predstavuje jedinú vedeckú ideológiu: história, ktorá slúži tejto ideológii, nemusí preto nič zľavovať na svojich vedeckých východiskách a kritériách.

Nejdeme teraz poukazovať na to, ako sa tento teoretický postulát spochybňuje pri každom pohybe v mocenských záujmoch, pri každom posune ideologických priorít, pri mocenských a ideologických bojoch vo vnútornom rámci komunistických režimov - a to jednoducho tým, že sa pri týchto zmenách často menia aj "jedine správne" ideologické interpretácie záujmových dejinných udalostí. Príklady toho sú už notoricky známe. Z hľadiska marxistických ideológov sú to však len lapsusy, ktorým by sa dalo a malo predísť. Preto je pre nich tak dôležité mocenské zabezpečenie ich ponatia histórie a uskutočňovania jej ideologického poslania.

Všade tam, kde sa marxizmus stal vládnuťou ideológiou, je toto mocenské zabezpečenie inštitucionálne. V komunistických režimoch sa uznáva iba jediná, dvorná história a ako profesionálni historici v nich môžu pracovať iba jediní, dvorní historici. Tým sa má zabezpečiť jednotný a výlučný ideologický výklad dejín podľa potrieb práve vládnuťej mocenskej kliky; zmena tohto výkladu je možná iba pri mocenských otrasoch, pri výmenách mocenských klík, alebo pri ideologických otrasoch, teda pri zmenách ideologických priorít a postojov u danej mocenskej kliky /klasickým príkladom toho sú podstatné zmeny v hodnotejných veľkých postavách ruských dejín u sovietskych politikov, ideológov a historikov po vzniku druhej svetovej vojny/

V demokratických spoločnostiach sa každá ideologická interpretácia dejín dostáva do konfrontácie s inými ideologickými interpretáciami a musí sa vždy nejakým spôsobom vyrovnáť aj s ideologicky nezávislou historickou vedou, s jej vedeckou faktografiou a nou podloženými historickými pravdami. Do boja o historickú pamäť národa vstupuje toto všetko: táto pamäť nie je teda orientovaná jedným ideologickým výkladom dejín, ale celou touto konfrontáciou. Má preto možnosť si vyberáť z nej to, čo je pre nu najpriateľnejšie, najpresvedčivejšie, čo jej najviac pripomína historickú pravdu. V totalitnom komunistickom režime však takáto konfrontácia nie je možná, pretože tu sa pripúšťa a na verejnosť predkladá iba jeden ideologický výklad dejín. Iné výklady tých istých dejinných udalostí tu môžu jestvovať iba mimo rámec daného režimu, za jeho hranicami, alebo ilegálne ako neoficiálna /a preto perzekvovaná/ história. Verejná konfrontácia s oficiálnym ideologickým výkladom dejín je tu takto maximálne mocensky potlačená, nepripúšťa sa a o historickú pamäť národa bojuje iba samotný oficiálny ideologický výklad. Nebojuje s iným ideologickým výkladom /a keď, potom iba potiaľ a iba tak, pokiaľ a ako sa mu to hodí/, nemusí pritom príliš brať do úvahy samotnú historickú vedu ako takú: bojuje iba s historickou pamäťou národa o jej požadované transformácie, o to, aby si daný výklad osvojila, aby ho prijala za vlastný.

V tomto kontexte je zvlášť zaujímavá jedna skutočnosť. Každý človek, vedec i laik, demokrat i ten najortodoxnejší doktrinár, vychádza ako zo samozrejmosti z predpokladu, že v oblasti prírodných vied je spoločensky funkčná iba vedecká pravda. To, čo tu nie je pravdivé, je zároveň a priori aj nefunkčné, nemožno to prakticky použiť a uplatniť, nemožno z toho nič technicky vyťažiť, nemôže to byť nijakým spôsobom ani ľudstvu ako celku, ani žiadnej zvláštnej spoločenskej skupine prospešné. Pokiaľ v marxisticky orientovaných prírodných a vôbec tzv. exaktných vedách, rozvíjaných v totalitných režimoch, aj vznikli tendencie tohto druhu, vždy veľmi rýchlo a s veľkým fiaskom hanebne stroskotali: viď kampan proti Einsteinovej teórii relativity či proti kvantovej fyzike, viď prípady Lysenko, Mičurin, či svojho času tak preslávená Lepešínska.

Zároveň však prevažná väčšina tých, čo takto hodnotia význam prírodovedných poznatkov, vychádzajú v prípade spoločensko-vedných poznatkov, medzi ktoré patria aj historické pravdy, ako by mlčky z práve opačného predpokladu. Teda historická pravda je samo osebe nefunkčná, nemožno ju na nič použiť, nie je nikomu užitočná ani škodlivá. Je prakticky irelevantná. Aký úžitok možno vyťažiť z odhalenia skutočných príčin Napoleonovej smrti, alebo dôvodov absencie nitrianskej posádky v SNP? Zato ideologický výklad dejín, ktorý si historickú pravdu prispôsobí podľa svojich potrieb, ktorý bez rozpakov siahne po akejkoľvek historickej lži, keď sa mu to hodí a ktorý je už a priori "falošným vedomím" /Marx/ sa považuje za naprosto funkčný: možno ho použiť pre dobré či zlé účely, možno jeho pomocou zdôvodňovať a ospravedlňovať najrozmanitejšie politické a ideologické zábery, možno ním účinne pôsobiť na historickú pamäť národa. A ako príklady, ktoré by to mali plne potvrdzovať, sa uvádzajú práve totalitné režimy a ich ideologie na čele s fašizmom, ktorý dokázal zmanipulovať vedomie a konanie celého národa.

Takýto postoj k historickej pravde však nie je dostatočne oprávnený. Predovšetkým preto, lebo akékoľvek skreslenie vedeckej pravdy v histórii, či jej priame popretie, akákoľvek historická polopravda či priama historická lož môže byť ideologicky funkčná iba vtedy, keď sa predkladá ako objektívna historická pravda. Ideológia pracuje s polopravdami a nepravdami tak, akoby to boli dokázané vedecké pravdy a jej úspech je v tomto ohľade možný iba do tej miery, do akej sa jej to podarí takto prezentovať. Ideologicky funkčná nie je teda nepravda ako taká, ale iba nepravda, presvedčivo prezentovaná ako pravda.

Týmto sa teda história nijako nelíši od, povedzme, takej biológie. "Úspechy" sovietskej bioložky O.B. Lepešínskej spočívali v tom, že falšovala výsledky svojich laboratórnych pokusov o umelú syntézu živej hmoty /bielkoviny/. Tieto jej pokusy sa svojho času barnumsky propagovali, ich pomocou mala byť "definitívne" dokázaná téza, že živú hmotu možno priamo "skonštruovať" z neživej. Toto všetko však veľmi rýchle splaslo, keď sa Lepešínskej dokázal vedecký podvod. Jej lož teda bola do istej miery funkčná iba potiaľ, pokiaľ bola predkladaná ako pravda, ako odhalené lož sa stala nefunkčnou, nepoužiteľnou. Čím sa to však líši od politickej a ideologickej kampane proti buržoáznym nacionalistom na Slovensku začiatkom päťdesiatych rokov, efektne završenej súdnym procesom s Husákom a spol., kedy dvorní historici falšovali historické fakty o SNP, prekrúcali dejinné udalosti tak, aby ideologicky "správne

pochopené" dejiny poskytnú účinnú zbraň proti vybraným obeť-
 tiam stalinského teroru? Aj tu bola historická lož funkčná iba
 v rúchu historickej pravdy; ako odhalená lož sa už nehodila na
 nič. A naopak, historická pravda sa v tomto prípade funkčne po-
 užila pri občianskej a politickej rehabilitácii týchto tzv.
 buržoázných nacionalistov.

Celé doterajšie dejiny ľudstva nás v tomto ohľade presvied-
 čajú, že každé doterajšie ideologické skresľovanie či priame
 falšovanie histórie bolo vždy len krátkodobé a krátkoduché. Nejd-
 e tu len o nejaký ten "teľací optimizmus", podľa ktorého vždy
 všetko nakoniec dobre dopadne; ide o prostú systémovú zákoni-
 tosť vedeckého poznania. Biológia ako veda sa musí skôr či nes-
 kôr dostať do otvoreného systémového protirečenia so všetkými
 biologickými pseudopravdami na spôsob Lepešinskej alebo Lysenko-
 vých "objavov". Sú tomuto systému cudzorodé, v konfrontácii s
 jeho ostatnými zložkami neobstoja a preto ich systém musí skôr
 či neskôr vyvrhnúť. Ak je história vedou o určitých zákonitos-
 tiach dejinného vývoja /a teda nie len popisom nejakých napros-
 to chaotických udalostí v ich prostom časovom slede/, musia v
 nej platiť tie isté systémové pravidlá ako v biológii. Ideolo-
 gické skresľovanie či falšovanie nejakej dejinnej udalosti je
 teda z hľadiska histórie ako vedy nevyhnutne nesystémové, dostá-
 va sa do rozporu s týmto systémom, narúša jeho štruktúru, pôso-
 bí disproporčne či disharmonicky, preto ho vedecká história mu-
 sí skôr či neskôr demaskovať, vyvrhnúť a uviesť nakoniec veci
 na správnu mieru.

Žiaľ, v histórii - na rozdiel od biológie - nie je takýto
 boj s jej ideologizáciou len sporadickou záležitosťou, lebo
 ideológia má o ňu permanentný záujem a nepretržite do nej pre-
 niká. Nie pre ňu samotnú, nie pre nejaký zvýšený záujem politici-
 kov a ideológov o dejiny, ale pre boj o historické vedomie ná-
 roda, o jeho dejinnú pamäť.

Dobre, vieme už, aký význam a zmysel má historická prav-
 da pre ideológov a politikov: považujú ju len za prostriedok,
 "zbraň" v boji o presadenie svojich praktickopolitických a ideo-
 logických cieľov. To isté bezo zvyšku platí aj pre dvorných
 historikov, ktorí sú v tomto ohľade len ich služobníkmi. Len-
 že okrem nich sú tu ešte historici ako skutoční vedci, ktorí
 strážia čistotu svojej vedy a je tu ešte aj - na druhej stra-
 ne - samotná historická pamäť národa. Čo teda znamená histo-
 rická pravda pre vedeckého historika, čo znamená pre historic-
 kú pamäť?

Nepochybne, v tomto kontexte už historická pravda nie je
 žiadnou "ideologickou zbraňou". Pre historika je historická
 pravda vedeckou pravdou bez ohľadu na to, ako ju kto môže ideo-
 logicky využiť či zneužiť, uplatniť či prekrútiť. Má hodnotu
 sama osebe, ako taká. Pretože pravda je noetická kategória,
 je táto jej hodnota "osebe" noetickou hodnotou. História ako
 veda poznáva dejiny a ich zákonitosti pre samotnú noetickú hod-
 notu tohto poznania: nerobí to teda pre ideológiu, pre "správne
 pôsobenie" na historické vedomie národa, pre formovanie jeho
 historickej pamäti "v duchu" takého či onakého svetonázoru.
 Toto všetko sú už politické a ideologické manipulácie s histo-
 rickou pravdou /alebo polopravdou či lžou/, ktoré historik sí-
 ce nemôže neregistrovať, ale musí ich striktné eliminovať pri
 svojom vlastnom historickom bádání. K tomu ho vedie práve me-
 toda vedeckej práce, vedecká systematickosť i vedecký systém

dejín.

Pre historika ako vedca je teda hodnota historickej pravdy noetická a jeho postoj k nej je postojom v každom ohľade /teda politicky, ideologicky, ale aj eticky či filozoficky/ nezaujatým. Nepochybne, aj historik je ako človek determinovaný /svetonázorovo, mravne a i./ a jeho nezaujatosť nikdy nie je absolútna: vystupuje však ako ideál vedeckej práce. Programová politická a ideologická zaujatosť, ktorú vnucujú vedcom vôbec a historikom zvlášť totalitné režimy a ideológie, je hrubým narušením tohto ideálu.

V prípade historickej pamäti národa a jej postoja k historickej pravde nastáva ešte ďalší posun. Historická pamäť nie je a priori ideologickou pamäťou, býva len z tých či oných mocenských záujmov ideologizovaná, vedie sa o nu ideologický boj. Prístup historickej pamäti národa k historickej pravde, nie je teda ideologický, historická pravda nie je pre nu prostriedkom či zbranou v boji o presadenie nejakých mocenskopolitických či ideologických cieľov. Cez svoju historickú pamäť si národ zachováva svoju dejinnú kontinuitu a mravnú integritu, jej prostredníctvom zostáva sebou samým. Historická pamäť má teda pre národ sebazáchovnú funkciu: ockedy a pokiaľ funguje, odvtedy a potiaľ je národ jedným a tým istým národom.

Historická pravda je "potravinou", životodarným zdrojom historickej pamäti. Pre národ však už nemá sama osebe predovšetkým noetický význam ako ho má pre vedeckú históriu. Národ, jeho historická pamäť, si nevyžaduje historickú pravdu len na to, aby ju poznal a zaradil do svojho systému poznania: historická pamäť nie je veda, ale vedomie si seba samého, sebareflexia národa. Toto je históriou ako vedou formované iba čiastočne a často veľmi sprostredkované. Prostredníctvom historickej pravdy dospieva národ k svojej pravdivej sebareflexii, historická polopravda a lož mu falšuje jeho vedomie o sebe, nastavuje mu krivé zrkadlo. Ak je teda historická pravda potravou historickej pamäti, polopravda a nepravda je jej otravou, toxikáciou - a to aj vtedy, keď sa jej predkladá v rúchu historickej pravdy. Pre národ a jeho historickú pamäť nie je teda irelevantné, či sa formuje pomocou skutočných, objektívnych historických právd, alebo len ich ideologických skomolenín.

V tomto ohľade má teda historická pravda pre národ a jeho historickú pamäť predovšetkým mravnú hodnotu, eticky očistný zmysel. Tak napríklad, Masarykov boj a pravosť Rukopisov bol z hľadiska histórie ako vedy predovšetkým noetickým, vedecky dôkazovým sporom. Avšak z hľadiska historického vedomia národa, jeho historickej pamäti, to bola predovšetkým etická zábezpečnosť, šlo v nej o mravný zmysel historickej pravdy: historickú pamäť národa nemožno principiálne, a to predovšetkým z mravných dôvodov, budovať na historickej lži, na podvoďte, aj keby to bol podvod, mienený sebeušľachtilejšie.

Toto je snáď aj základný dôvod, pre ktorý historická pamäť národa tak tvrdošíjne lpie práve na historickej pravde a neuspokojuje sa s jej náhražkami, predkladanými často v tom najlákaivejšom ideologickom balení. Pravda, dočasne tu môže vzniknúť dokonca aj celonárodný ošial /viď fašizmus/, vytriezvenie z neho je však už z prostých sebazáchovných dôvodov nevyhnutné: historická pamäť nemôže trvalejšie žiť na toxických látkach historických nepravd a podvodov bez toho, aby to nezasiahlo samotný národ v jeho podstate, v jeho mravnej integrite. Ak ná-

rod preferuje historickú lož proti pravde len preto, lebo prvá mu lichotí a "povznáša ho", je to doklad jeho nezreglosti a nezdravosti, jeho mravnej krízy /ako tomu bolo aj v Čechách za boja o pravosť Rukopisov/; opak je prejavom jeho sily a vyzretosti. Napríklad, normalizačná ideológia a dvorná história ponúkla českému národu ako kompenzáciu za federalizáciu České národné povstanie /najprv to bolo len Májové povstanie pražského ľudu, potom Pražské povstanie českého ľudu a nakoniec sa z neho stalo priamo České národné povstanie/. Je len výrazom mravnej sily skutočnosť, že Češi tento "dar" neprijali a neprejali do svojej historickej pamäti, že ho sami ironizujú a devalvujú, že ho odmietli v mene historickej pravdy.

A práve z mravných dôvodov je aj ideologický brain-washing historickej pamäti národa obvykle len málo a nikdy nie natrvalo úspešný: napriek mnohým ideologickým kampaniam sa ideológii nedarí natrvalo vymýtiť z nej udalosti a postavy, ktoré sú mocenskopoliticky či ideologicky nežiadúce /a vytvoriť tak, ako vraví Milan Šimečka, "čierne diery dejín"/: u nás si, napríklad, historická pamäť národa, napriek zúrivým ideologickým kampaniam, napriek vyškrtávaniu z učebníc dejepisu naďalej zachováva predstavu dejinnej veľkosti takých našich osobností, akými boli T.G. Masaryk či M.R. Štefánik. Domnievam sa preto, že orwellovský pesimizmus v tomto ohľade zdieľať nemusíme.

Dospeli sme teda k trom hodnotám historickej pravdy. Prvá z nich je daná mocenskopolitickými záujmami a vystupuje ako jej hodnota ideologická; druhá vyplýva z poslania histórie ako vedy a je to jej hodnota noetická; tretia zodpovedá poslaniu historickej pamäti a je to jej hodnota mravná. Poznávacia hodnota je tu nepochybne esenciálna /bez nej by nebolo ani mravnej, ani ideologickej/, mravná hodnota je zrejme najvyššia, dáva historickej pravde zmysel. Ideologická hodnota je v tejto trojici len hodnotou odvodenou a vedľajšou /bez ohľadu na to, ako vysoko si ju cenia politici a dvorní historici/: parazituje tak na poznávacej, ako aj na mravnej hodnote historickej pravdy, snaží sa im vnútiť svoje zámery a primäť ich k tomu, aby slúžili daným časovým mocenskopolitickým cieľom. Má za sebou moc, ale ani vo sfére dejín nie je všemocná. O jej úbohosti svedčí nakoniec už to, že nikdy nevystupuje otvorene ako i d e o l o g i c k á hodnota tej či onej historickej pravdy, ale vždy sa halí do rúcha jej hodnoty noetickej, či hodnoty mravnej.

Historická pravda žije svojou poznávacou a mravnou hodnotou a jej ideologická hodnota je teda iba "opar" /"ideologický opar" je termín, ktorý veľmi vystižne zaviedol Milan Šimečka so svojej "Strate skutočnosti", Bratislava 1980, samizdat/, ktorý sa drží nad nimi. Samotná história, ani historická pamäť národa k svojej existencii nepotrebujú ideológiu a k tomu, aby sa mohli úspešne rozvíjať, sa musia proti nej dokonca vehementne brániť. Svojmu skutočnému poslaniu slúži iba potiaľ' a iba natoľko, pokiaľ a nakoľko sa im to darí.

J I Ř Í B R A B E C

Z A M I L O V A N Á S L O V A,
S L O V A Z A M I N O V A N Á

Ivanu Hoffmanovi, neboť tím, že, jak jsme zjistili, se naše myšlenky ubírají stejným směrem, vzbudil ve mně naději, že tyto myšlenky jsou přímé.

Vyrůstal jsem v rodině komunisty. Nemyslím tím jen člena strany, ale i člověka přesvědčeného a ve své víře pevného. Alespoň tak ho vidím dosud. Babička byla naopak věřící, a my museli umět odříkat Andělíčku, můj strážníčku a později Otče nás a Zdrávas, Marija. Ale otec nám naznačoval zřetelně, že babička je stará, a to říkání je jen pro její radost, myslet si o tom všem máme svoje.

V neobývaném, věčně zavlhlém pokoji u babičky byla velká bedna plná všelijakých zpěvníčků, scénářů skečů a politických karikatur z raných padesátých let. Nebyl jsem příliš družné dítě. Jak jen jsem mohl, utíkal jsem se do samoty, do tohoto pokoje, a ve svých osmi, devíti letech jsem si listoval v oněch pokladech. Na melodie, které jsem si vymýšlel /noty jsem neznal/ jsem si zpíval ze "Zpěvníčku oblíbených písní J.V. Stalina". Četl jsem si scénáře o ketasech a páscích, a aniž bych tušil, co přesně ta slova znamenají, chápal jsem, že je třeba s nimi řádně zatočit. Nějak se to ve mně zafixovalo. Čím hrníček načichne, tím páchne. Citově mne to ovlivnilo.

Ještě v šestnácti letech, když jsem byl předsedou ZO SSM na střední škole, jsem si nedovedl představit, že by o sobě někdo soudný mohl veřejně říci: "Já, kapitalista" nebo: "My, kapitalisté". Hluboko ve mně byla jakási karikatura kapitalisty vyvedená jednoduchou linkou se secesními černými plochami v socialisticky realistickém provedení. Ten chlap měl na hlavě cylindr s americkou vlajkou a pokrivenými pažoury svých rukou se sápal po dětských hračkách. A děti brečely...

Jisté, věděl jsem, že kapitalisté reálně existují, ale myslil jsem si, že se za toto označení stydí. Situace, kdy by vystoupil řečník na tribunu a řekl: "Jsem kapitalista" mi připadala asi stejná, jako kdybych já, předseda ZO SSM vystoupil na okresní konferenci a veřejně prohlásil: "Onanuji."

To už ovšem byl za námi rok 1968 a rok 1970, můj otec už nebyl člen strany a možná už ani nebyl komunista. I když...

Pochopil jsem, že vášní bohatce nemůže být ve volných chvílích počítat zlatáky jako v pohádkách. To by panečku rychle zchudnul, dělat něco tak neproduktivního. To spíš chudák, šetrící z výplaty počítá jestli už má dost penízků a laská se s nimi. A lakomý sedlák s punčochou peněz se vyobrazuje jen

proto, aby byli chudši na něj ještě našťvanější. Kdyby ho zobrazili realisticky, nepochopil by chudš vůbec, čo z toho ten chlap má.

Po kotrmelcích v 1968 a 70 roce jsem kapitalismus rozhodně milovat nezačal. To jen moje víra v komunismus utrpěla zatežkávací zkouškou praskliny. Ze ztráty iluzí jsem se vylhal, stejně jako většina prostých lidí v těch letech, absurdním tvrzením, že komunismus je báječná věc, ale /tihle/ komunisti jsou lumpové. Až mnohem později jsem si položil otázku: copak lze měřit ideologii něčím jiným, než chováním jejích nositelů? Kapitalismus ne, komunismus ne, křesťanství? Ale byla tu přece inkvizice. Jak tvrdí klasik: Každá moc korumpuje. Absolutní moc korumpuje absolutně.

* * *

Stárnutí je pozvolná ztráta iluzí, dokonce i ideálů, říká se. Jsou chvíle, kdy tomu věřím, neboť mnohá milovaná slova hořknou v ústech, a slova, která zhořknou, připálena bůhvíjakým pekelným žářem, už nikdy nezesládnou. Snad mohou být omilostěna, propuštěna pro nedostatek důkazů. Jenže trn zůstává uprázdnen a víry ubývá.

Hle další odsouzenec: pokrok. Od mládí do mne vtluokali pokrok: Krok po kroku k pokroku. Pokročiti odněkud někam. Kdo jen chvíli stál, stojí opodál. A opak: konzervativismus. Jsi konzervativní? Jsi brzdou, překážkou, treba tě smést! Kdyby byl svět podle konzervativců, svítili bychom dosud svíčkami, chodili pěšky a léčili zarákáváním. Konzervativismus je zpátečnictví a zpátečnictví je é-é, milé děti. A konzervativní anglická vláda svítí žárovkami, zatímco rumunští pokrokáři se dopracovali zpět ke svíčkám.

Konzerva slouží přece k uchování hodnot. To my, osamělí mužové za plotnou dobře víme. Guláš v pojmech mi ostatně navarilo i to, že v kanadských volbách zvítězila Pokroková konzervativní strana Kanady.

Lobrá, říkám si, když máčím pero v kalamári, jsem konzervativce. Vědomě jsem přešel z propisovačky na klasické pero / v těch chvílích namáčení myšlenkou krásně drhnou/, z ateismu k víře /kterou však neumím pojmenovat, což je, jak věřím, trest každé víry/, můj vztah k milování a Žene je stále konzervativnější /neboť jsem plný úcty, odstupu, zodpovědnosti, morálních tabu a příkázání, mystického rozechvění a vůbec všeho toho haraburdí, které pragmatik odmítá ve jménu pokroku/. Mohl bych v argumentech pokračovat. Ale chci se doznat. Verejně vysvětlit co a proč. "Jsem konzervativce" říkám, a cítím se vnitřně, jako bych říkal to své pubertální "Onanuji".

Jsem pokrokový konzervativce, snažící se uchopit v rozhoupaném světě to pevné, nemenné a křehké a přenést to v náručí dál. I konzervativce přece může souhlasit s penicilinem. I pokrokový občan může /alespon v některých státech/ věřit v Boha. Evelyn Waugh byl konzervativce a nestyděl se za to, tak proč bych se měl stydět já. Jenže kam se hrabe rozum na duši.

* * *

A další slůvko přichází zabolet: Demokracie. Kouzelné zaříkadlo o svobodě a většině. Na čem se usnese většina, je dobré, je nejlepší. Bože, odpusť mi mou ješitnost, ale copak opravdu můj hlas váží stejně jako hlas opilého zedníka, který bude hlasovat s většinou, aby mu někdo nešláp na fušky? Copak můj hlas platí stejně jako hlas zkorumpovaného šaška, který funkcí svědomí poveril peněženku? Před tebou jsme si všichni rovni, ale před císařem?

Ptali se kdysi tuším Catona, jakže vlastně dopadlo dnešní hlasování římského senátu. "Špatně," odvětil jim, "nezvítězili moudří, ale většina."

Ostatně v dobách, kdy jsem docházel na zasedání fakultního výboru ŠSM, přesvědčil jsem se snadno, že většinu z osmi set lidí tvoří lidé čtyři. /Ti vyhrají hlasování stranické skupiny FV, pak věc odhlasuje FV díky jednotě stranické skupiny, z toho vyplyne povinnost pro Zo, ti nařídí svazáckým skupinám a každý svazák dá demokraticky svůj příspěvek na to či ono./

A zase jsou tady mí malí katani pochyb. Jestliže demokracie připustila Stalina, Hitlera a současnou gerontokracii, zač stojí? Kulhavá vesnická tetka Demča s minulostí vpravdě venerickou sestupuje z piedestalu, a není, kdo by se tam drápal místo ní.

* * *

Co je s vámi slova, píchla jste se o rezavý hřebík, že umíráte? /V. Holan/

Je mi obírat se slovy. Píšu poezii, učím se vážit každé z nich na lékárnických vahách. A tolik, tolik mých zamilovaných slov se ukázalo být zaminovanými.

Maska historického optimismu se šklebí tetanickou křečí.

Tamburina sociální spravedlnosti chřestí v rukou cikánky propíjející zítřejší jídlo svým početným dětem, kterým dnes v noci, v opilosti, počne bez zábran dalšího bratříčka s namátkovým pyjem.

Poctivá práce, ta Popelka, kterou chce pomuchlovat každý, vzhledla od svého popela a hrachu a usmála se na mne horkým pohledem, který znám z obličeje své nejlepší dívky světa. Už zase pokorně sklání hlavu nad nesmyslnou usilovnou činností a drmolí svou otázku: "Kdyby kopáči kopali třikrát rychleji, bylo by při naší povestné organizaci práce třikrát víc, nebo třikrát méně rozkopaných silnic?" Vždycky mi vštěpovali, že největším neštěstím je dělat práci, která člověka nebaví. Ale zkušenosti mi ukazují, že nejhorší je naopak chtít co nejsmysluplněji vykonávat svou zamilovanou práci. Bytostně protrpět celý ten bordel, se kterým nemůžete hnout.

* * *

Ach, pravda, témhle přicházejí onačí slova. Bratříčkové, kteří se museli dlouho čistit od zbytků placenty prvotního dojmu. Nyní je chápu, nyní jim rozumím a snad je i mám rád. Ale milovat je - nemohu.

Vpředu jde slovo patos. Ano, všechno patetické je nám Čechům bytostně cizí, žádná velká slova, velké činy. A to mi prosím říkali tíž lidé, kteří po mně chtěli, abych nacvičoval spartakiádu. Učili mne cynismu, sebezahazovačství. Když se ti něco povede, zesmešni to sám, předběhneš tím jen okolí.

Jenže on patos se už dávno oženil s pokorou a já pocítil snad nejpatetičtější chvíli svého dosavadního života ten večer, kdy mi v lese usínala na rameni dívka, s níž jsem se nikdy nepomiloval, ale s níž jsem cítil tu nejhlubší sounáležitost, nad námi letěly duhové mraky závratnou rychlostí a skály mlčely.

V hrdle se mi vytvořil takový knedlík slov, že jsem oněměl a jen z očí mi vytryskly slzy bolesti nad slovem, které kdybych dokázal vyjevit, a to jsem cítil naprosto bezpečně, svět by se zachvěl v základech a vody by obrátili svůj běh.

Snad to chtělo zbláznit se v té chvíli, zapomenout na všechno, nabrat dech do plic a vykřiknout to strašné neartikulované něco do ticha večera. Ale bál jsem se patosu chvíle a kouzlo pominulo.

* * *

Nemilosrdné boží mlýny melou veliké pojmy v drbonou drt na obrubníky hrobů. Ale tím víc váží ta slova, která zkoušče času zatím odolala. Víra, naděje, láska. Neuchopitelný a nepochopitelný Bůh, který je zároveň tak nádherně jednoduchý, blízký a utopený hluboko ve mně, v tobě, v nás, ať v něj věříme, nebo ne.

Prazáklad, který nás, zlomečky lidstva, jak pevně doufám, převede v rozhodné asymptotické chvíli na společného jmenovatele a spojí v nepremožitelnou sílu. A slova, má zamilovaná slova, zaminovaná slova, očistí se toho dne od nánosu lží, frází a smutků, od nánosů falešných citů a hloupých gest a budou nám stát po boku.

Jisté, citový náboj slov musí zůstat zachován. Ale musím dosáhnout toho, abych i přes něj /a možná právě pro něj/ dokázal slovo posoudit i rozumem. V prvotní zamilovanosti nejsme ochotní připustit, že má naše dívka nosánek poněkud nahoru. Ale až na to přistoupíme, bude to teprve láska pramenící z poznání, ne z vlčí mlhy zamilování.

Zmenil jsem se za ta léta tápání a hledání. Mnohdy žiji mimo jazyk. Myslím v obrazech, tvarech, liniích, tónech, pocitech. Ovšem výsledek tohoto poznávání převádím znovu do slov.

Je to tak prostinké, tak jednoduché, co člověk od života chce. I slovník pomocného dělníka stačí k tomu, aby vyslovil všechna velká lidská přání. /A to nemyslím na pomocného dělníka, který se do své funkce vypracoval přes docenturu na filosofické fakultě a čistý charakter./

Snad opravdu musíme mít hypertrofovaný mozek a zduřelé svědomí, abychom zapochybovali nad těmi prostými axiomy: Mít rodinu, mít děti, Rodinu, kterou nemůžete uchránit před zlovůli rádu, mít děti, sající materskou lásku, materské mléko a polychlorované bifenyly, dýchající vůni luk, nesvobodu, spaliny a lhostejnost.

* * *

Jsou zde ještě mé sudičky: Víra, naděje a láska. Ale stále víc mi uniké současný obsah těchto pojmů. Co má ještě biblická láska Pavlova společného s tím mrouskáním jepic? Kde je naděje ve světě, o kterém Pavese napsal: Čeho jsme se nejvíce obávali, přihodí se vždy. Proč je víra vždy eskalací pochyb? Proč nás nejen spojuje, ale i vyděluje? Kde má bod zvratu?

Nevím, kam mne povede život dál. Možná mi nakonec zůstane ze všech slov jen tao. Nepojmenovatelné něco, něco čisté, protože všeobsažné, čisté, protože bezobsažné.

Pochybuji, tedy jsem. Nevěřím v to, že dojde k Velkému Sjednocení, k Velkému Očištění. Myslím si, že prostě vedeme věčný boj o velkou asymptotu, nuceni vést jej bez oddechu jen proto, aby vratká rovnováha zvířecího a božího v člověku zůstala uchována.

Snad jednou předám uzlík svých slov krvi své krve, tělu svého těla. Snad alespoň okolí naučím žít s relativitou slovy. A snad vytuším i slovo absolutní, konstantu, tu rychlost světla ve vesmíru lidí.

LESZEK ENGELKING

HAIKU

+++

sníh přes písmena
na okně autobusu
a odtud básně

+++

vzbouřené moře
v dále ostrov sado
a řeka nebo

+++

prokřehlý večer
náhle ve světle lampy
růže na aněhu

IVAN KADLEČÍK

B A R Á N K Y

/besednica/

V čase mesačného novu, dva týždne pred prvým jarným splnom, teda pred sviatkami vzkriesenia, od ovce tehotnej celkom /nie len z dvoch tretín alebo polovične ako pravda či lož/, prišiel na svet úplne nový baránok; nevinný. Ani čítať ešte nevie, preto mu recitujem na privítanie verše, ktoré som kdesi počul: Moje srdce spočíva na konáričkoch ničoty Bezhlase drkova jeho malé telo.

Bezhlase temer drkova aj baránkovo malé telo, nôžky sa mu trasú ešte, keď v húštinách špinavej vlny dychtivo a bludivo hľadá - ako ja - matkin večný cecok. Je ešte hlúpy ako redaktor alebo dnešný učiteľ: na koho sa podal? Veď po mne má len okuliare: čierne obruby okolo smutných zádušných očí. Zohrievam mu mlieko vo fľaške s cumlíkom, ako psík /alebo fialová clivota krstným menom L., alebo ako minulosť spolu s budúcnosťou/ za mnou behá neodbytné, keď kydám v maštali hnoj.

Tato, volá ma vlasatý môj maturant, tatko, pod chytro domov, vo februárovom čísle Slovenských pohľadov tá štyrikrát až spomínajú, zrátal som to vlastnoprstne, vraj si spisovateľ.

Teda znovuzrodenie. Zmŕtvychvstanie mysteriozne. Vzkriesenie po vstúpení do pekiel, po paštiách a po krížovej ceste krízového vývinu a poučenia. /Keď si sa, synu, narodil, práve som umrel, aspoň úradne podľa ich sfalšo-

vaných matrik./ Nuž čo mi ostáva, len zahodiť vidly, utekať domov, hikať začať, sližiť sa usilovať. /A večne pochybovať o svojej skepse - najmenej do večera večera, taká je zásada a sol'./

Aj chorého Tataruku, sedemdesiatšestročného grófa, čo z učebníc /sám od seba?/ povypádal ako vytrhnutý list zle viazanej knihy a dobrej jesene, odrazu kriesia umelým náhradným dýchaním /z úst do zadku/ tí špekulanti v Literárnom týždenníku č. 11/89 okrem iného takto, tatko: "Takéto postavenie /po r. 1968/ možno zrelativizovalo niektoré stránky jeho literárnej tvorby, iné však aj dodatočne vyhrotilo..." Vlk je sýty, baran skoro celý. A podobne.

Normalizátori vrtko a usilovne demokratizujú, opäť sa nebadane chcú zblieť z gravidity viny ako z kožucha /ovčieho/. Pomaly a postupne, pokiaľ bača dovoľí, vyťahujú "zabudnuté" mená stigmatizovaných, akože sa nič nestalo, sorry, veď sme všetci Slováci roduverní, všetko je v poriadku.

Lenže ono sa stalo. Oni to stali. /Nemenovaní. Zatiaľ./

Stali sa na ľudoch a na národnej kultúre zločiny, ktorých metastázy zasiahnu v strádaní ešte aj nasledujúcu generáciu najmenej. Ibaže nikto za ne nemôže: všetko sa akosi udialo z tajomnej vôle nejakého deus ex machina. Trikrát nie.

Nechceme rekriminovať, priatelia. Kým sa však nevyjasní, nevymedzí pojem a podiel konkrétnej viny a jednotlivšej zodpoved-

nosti každého Pontského Piláta /a čo je pravda?; čo som napísal, napísal som/, veľknaza, vedúceho krčmára, zákonníka, kupca, farizeja i najmenšieho službukonajúceho seržanta či žoldniera ríše, dovtedy nemôže byť dôvery ani konštruktívneho rozhovoru. Politickí policajti, ba aj spisovatelia žiadali od nás zbytočné sebakritiky /a mnohí ich aj napísali/ ako podmienku pre návrat do "normálneho" života pre duchovne podkošených. Teraz ste vy na rade, priatelia, a nech sú vaše oprávnené sebakritiky také čestné ako naše nesebakritiky. Tým sa, pravda, škody nenapravia, no maštal sa predsa len trochu vyčistí. Beriem do ruky vidly, zahodené, opäť.

A najmä toto je gnozeologicky a eticky najzávažnejšie: Ak sa totiž nepriznáme, že sme tvorcami /niekto viac, niekto menej, kladne alebo záporne/ diania, zriekame sa aktívneho podielu na vytváraní a poľudšťovaní histórie tohto sveta vôbec, kapitulujeme vzdávajúc sa spoluzodpovednosti aj za dnešok - a budúcnosť už vôbec nazapríčiníme. Potom sme len prežívajúce ovce, tehotné asi na 28 percent.

/Činiteľmi sveta sme napriek tomu, že nevieme, ako to dopadne./

Dve /tri?/ súčasné národné literatúry - tá, čo je na uzde i tá bezuzdná apokryfická - nemôžu nénajst' k sebe mosty, nemôžu nezrúcať umelo vytvorené košiare. Ale to sa môže uskutočniť len bez doterajšej niekoľkoročnej falše, ktorá je maskou zla, parochnou záporného a izolačným materiálom ľudského kontaktu. To všetko, čo nás čaká, to všetko sa nemôže uskutočniť bez etosu dejinného, s ktorým až pod hlbokými korenmi podzemne súzvučí pocit viny: absenciou povedomia viny sa svet stáva neludský, absurdný.

Zatiaľ budem oveľa radšej

blahoslaviť nezdar, a aby som nejako vyžil, prijmem funkciu generálneho tajomníka SSP - Správnej strany porazených, ktorú možno ešte dnes založím. Jeden priamy, rovný a tajný hlas som už dostal od Jany Pribíkovéj vo februárovom Obsahu: "Pre presilu nevedomcov ocitli se vedomci na té správnej strane porazených - jakrazil v besednici Ivan Kadlečík. Volím ho generálnym tajomníkom."

Zatiaľ sa budem zhovárať s Mišom, baránkom nevinným, rozprávať mu krásne vety napríklad o malom srdci visiacom úzkostlivo uprostred vesmíru /všemíra/ a dejín na skrížených vetvách ničoty. Pozorne ma počúva, zvlášť citlivý je na slovo polyfónna /štruktúra histórie/, vtedy zdvihne ušká, zastreihá nimi, aj keď asi ničomu nerozumie /v tom nie je sám/. Ktovie: a možno chápe všetko.

Keď malý Mišo narastie, Paľo z Prandorfa ho ostrihá, vlnu odovzdáme do výkupu, dostanem za nu asi toľko ako za článok v mesačníku Slovenské pohľady na literatúru a umenie.

Apríl 1989

M A J Á K Y

Patrí dnes u nás k móde, k dobrému tonu, byť chorý alebo aspoň užívať čím viac liekov. Ako tie párky s horčicou, ktoré odborry dávali bezplatne pracujúcim, keď prišli manifestovať na prvého mája /neviem, či to ešte funguje/: človek má na to akosi nárok, maličká pomsta za všetko odnímané, len hlupák nechá prepadnúť 5 Kčs, keď zostane doma. Išiel som si teda ľahnúť do nemocnice, súc beznádejne zdravý.

Za oblokom kníšu sa stromy v bielych plášťoch: alebo sú to lekári? A zelen operáčnej sály v mestskom parku... Väčšinu hlasov

/vtáčích/ nastáva jar. Parlament odhlasoval, hoci niekoľko skrachovaných disidentov bolo celkom proti, zopár intelektuálov podpísalo petície. Máj je tu, nedá sa nič robiť. Na streche, na žrdi trepocem sa strachom: alebo je to zástava? /Celý som popletený od heráku a trávy a koksu./ Rozbolel ma celý svet úzkosťou a nepokojom ako Sorena Kierkegaard; alebo Bohumila Hrabala v poviedke Kouzelná flétna.

Omámený si absurdne predstavujem, že spisovateľ je maják, ktorého úlohou je len byť nehybne a ležať a čumieť do stropu a sám. Ale aj svietiť, cestu ukazovať, smer a úskalia. Svietiť - ale čím? Podpálím svoje texty!

Aj strážca majáka občas dostáva poštu, pamäť donáša listy expresne a doporučené, čítam ich leukoplastom zalepenými očami, hľa, od Milana: Tak sme sa českí a slovenskí spisovatelia dobre mali u Vás pred mesiacom, že na to neviem zabudnúť. Ja si už niečo pamätám, a až na pár výnimiek si nemôžem spomenúť, že by naše stretnutie bolo tak vydarené, srdečné a priateľské. Je to vaša rodinná zásluha a dejiny literatúry o tom iste vydajú svedectvo. Ale aj smútok ma trochu prápadol, keď som zo zánamu kukal na tie starúce tváre, čas sa do nás vpisuje. Zo všetkých najkrajší bol baránok Mišo...

Chlapi na izbe z oboch svojich koncov tela vydávajú hlasné pazvuky, prestante!, a vraj všelijaké medzinárodné dohody im zaručujú právo individuálneho prejavu a slobody, sú vo väčšine vždy pravdivej a povolenej, ja som menšina, nuž odchádzam na chodbu čítať si vynikajúci časopis Fragment K., nepovolený.

Syn mi z antikvariátu priniesol knihu Hanzelka-Zikmund Tam za riekou je Ar-

gentína /Bratislava 1958/. Čítam a počúvam Jirkovu Hanzelkovu hudbu: "České a slovenské národné piesne znejú inak pri táborovom ohni a celkom inak, keď nimi rozozvučíte organ v zapadnutom kúte Brazílie v predvečer Štedrého dňa. A potom sa ku klenbe kostolíka nesú jednoduché radostné akordy starých českých kolied. Jasný hlas princípálov rozlomil kameň v prsiach; nežné flauty odplavili zo spomienok tarchu clivoty a trblietavý poprašok mixtúr ich prevanul smiechom šťastných detí."

Do izby vchádza sestrička včielka Maja, pán pacient, máte návštevu, ale len desať minút, ste po operácii. A na chodbe sa spoza okuliarov vykláňa z okna Zikmundov charisma-tický úsmev a vedľa neho Miro Kusý s makovou štrúdlou od Jolky.

Počujte, vy ste taký dôveryhodný, hovorí mi susedná postel', treba primárovi niečo do vrecka dať? A ja: Vážim si prácu profíkov, preto sa mu len pekne poďakujem. Flašky nerozdávam, veď keby som mu povedal, aký mám plat, ako je oceňovaná moja práca a vzdelanie, tri dni by nemohol operovať od smiechu. Momentálne si nemám za čo kúpiť ani topánky, nosím synove, lebo je na vojenčine, keď sa vráti, narukuje ďalší. Mám troch synov, našťastie.

Mirko Zikmund videl svet z Kilimandžára, z Cheopsovej pyramídy, Pykanec a Saharu prešiel... Teraz ho vypočúvajú na bratislavskej policajnej stanici, až zmeškal rýchlik do Zlína, vieme, že ste boli za Tarkom a Kadlečíkom. Vážim si prácu profíkov.

Pán primár Potocký, CSc., mi krája oko maličkým skalpelom people China, je zaujatý prácou, ani si nevšimne mladíka, ktorý pricestoval až z Galileya a sedí mi pri nohách na operačnom lôžku, v pravej ruke mám infúziu, ľavú mi drží v teplej, klincom prederavenej

dlani, zamyslene sa pozerá na zelenajúce sa stráne Malých Karpát, kde zúri víchrica, a koby bosoráci mali rúkoš na námestí, studený dážď bije do okien, z ulice zaznieva militaristická hudba /alebo v nemocničnej kuchyni umývajú riady?/, z oblohy visia zakrvavené obvazy a zakrývajú slnko, mladý muž si čosi šepká: Opäť je krásny deň, len srdcovú komoru si človek musí otvoriť dokorán.

A slepá, omámená pamäť mi zase doručuje akýsi starý dopis od vydavateľského redaktora z roku 1971: "Ani vo sne ma, Ivan, nenapadlo, že naše úsilie v súvislosti s Tvojou knihou Z rečí v nížinách vyjde navnivoč. Totiž situácia je taká, že Slovenské ústredie knižnej kultúry zakázalo Tvoju prácu publikovať. Povedal mi to šéf, ktorý takisto ako ja nevie prečo..."

Dokonca aj Lilea mi píše: Nevieť sa dočkať, kedy už prídeš a urobíš mi to poriadne aj platonicky aspoň šesťkrát za sebou, keď už ostatné všetky spôsoby sme dávno vyskúšali, ty maják vztyčený, navzájom spletení bude-

me ako črevá.

A vonku vyčína Sviatok práce. Po injekcii nechápem, ako súvisí sviatok a práca, sú to dva rozdielne a protirečivé pojmy. A prečo oslavovať prácu, nie jej zmysel, výsledok a cieľ; povinná robota je nič, najmä tá znezmyslená a zdevastovaná bez extázy, keď hospodinom je všemohúci plán a výroba a hisk a ukazovatele /áno, aj v knižnom obchode/ a štikacie hodiny a senilný budík metlou ľudstva. Prácu vymysleli opice v márnej nádeji, že sa stanú ľuďmi, podľa Engelsa. Človeka stvoril sviatok, zapríčinila ho nedela povznášajúca. Nech žije 1. máj! Injekciou obľbený ani nechápem, ako môže žiť 1. máj, je to asi zlý preklad z ruštiny. Nech žije človek! - takýto transparent vztyčujem na svojom majáku a cítim sa, chorobou od všetkého oslobodený, cítim sa nevyliciteľne, až smrteľne zdravý.

Idem domov. Klimatizovaný rýchlik do Fukanca mešká presne dvadsaťštyri hodín. Nadržanej Lilei posielam telegram: Čakaj ma, prídem včera.

Hrdliččin zval ku lásce hlas. Jarmilo! Miloši! Štěpáne! Viléme!

P.S. Zikmundovi a Hanzelkovi z vďaky za dar priateľstva.

Máj 1989

ONDŘEJ VACULÍK

LEŠENÍ

Natáhl jsem se na postel a obuté nohy nechal čnít přes její okraj. Tak, blažené chvíle mého života. Měl jsem ještě zamknout. Ale už nevstanu. Klik času jsem takto promarnil, hledě do stropu. Nebo sedící a čivící na kraji postele, kalhoty spuštěné pod kolena, při svlékání, které jsem tím prodloužil na několik hodin. Premýšlím? Nepremýšlím. Nechávám prostě plynout čas, jenž nenaplněný a nevyužitý mi protéká mezi prsty. Mizí v díře. A A. přemýšlí-li můj mozek při tom, tedy způsobem, jakým asi myslí zvíře. Útržky obrazů a pocitů, zvuky i slova, papírky a cáry hadrů se skládají na sebe, kupí na hromadu. Snad problýskne i cennější kov. Ale nechám ho, ať si zmizí v suti. Víím, měl bych pásti po myšlence, obrátit žalovit, uchopit, obrobit nebo vyhnít: a hotové plody, potřené hadříkem namočeným do oleje, ukládat do košíku. Ale já? Ani snění to není. Drť, plevy a struska ze dnů prošlých mým šrotovníkem. Bez souvislostí, takže nemusím želet, za nic se stydět, ani se bát.

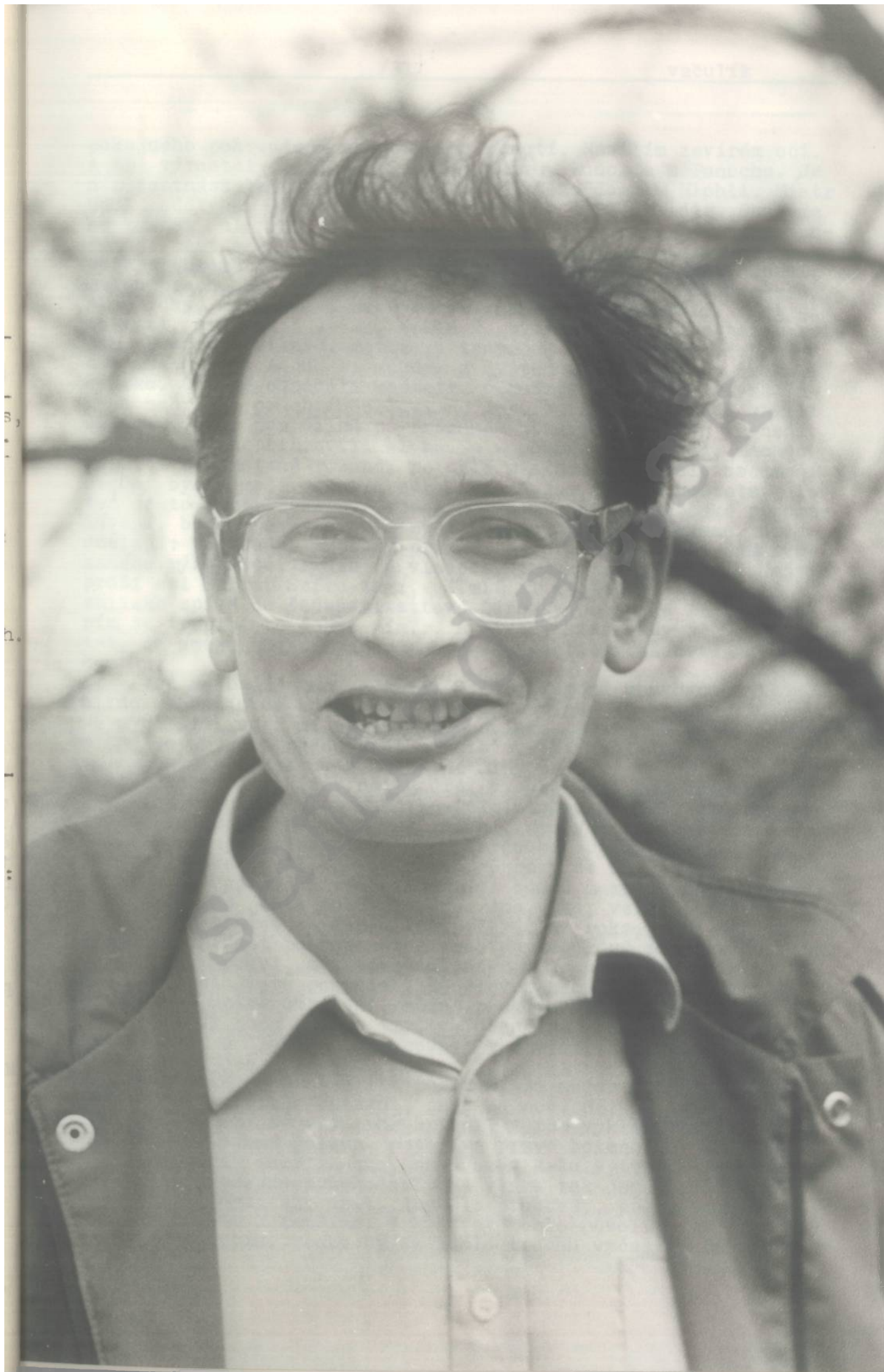
Otevřeným oknem proudí do místnosti chladný březnový vzduch. Přetopená místnost ubytovny okálového typu se ochlazením trhá ve švech neporádně překrytých lištami. Na nich pnutím praská i tapeta, jinde smrštěním řaldovatí. Konstrukce dilatuje, dům vydechuje dřevotřískový puch.

Před oči se sám staví obraz ze včerejšího večera: Jsem v těsné blízkosti třem výrostkům z davu, který se vyvalil z kina. Výrostci si zasazují do tykví bidla, do hlav cigarety. Jeden říká: Ty vole, to byl film za všechny prachy. Že jsem mohl dát těch šest korun. Ta mrdala a spala u toho. Nevydržel jsem a řekl: To byl dobrý film. Něšpatnej. Na to přijdeš až později. A oni: Jo, nad tím se musí přemejšlet, jo? Já: A když jsi byl malej, měl jsi rád pohádky? Jeden z nich: Ty vole, vo co de? Já: Asi mel. Tak tohle je pohádka pro velký. Ale na to jsi ještě malej. A jeden z nich: Ty vole, to je vůl. Oblil mě hnus. Podrostci. Že jsem něco vysvětloval. Už to mají úplně obrácené. Nazad překocené.

Nespokojeně jsem se převrátil na břicho a snažil se nepřítomně zírat do rohu, ve kterém se zřetelně černala kupka myších hovínek.

Ale třeba jim nikdy nikdo žádnou pohádku nevyprávěl. Protože už rodiče s nimi nechtěli mít nic společného.

Znovu jsem se prevalil a viděl, že vytapetovali i strop. Průlin tapetového vzoru a mapy po zatékající vodě vytvořil obraz neznámého kontinentu. Ale vidím, že členitý poloostrov je již obydlen jakousi Elou a jejím telefonním číslem. No, telefon tam mají, to mě neláká. Odmitave vrtím hlavou, abych konečně sestrásl vazby a rozmetal souvislosti. Abych konečně upadl do pokojného pohroužení svého tonu, tonutí. Násilím zavírám oči. A tři výrostci od kina se mení v Šafra, Rudolfa a Panochu. Je nám šestnáct let a jsme ve sklepe jistého domu v Michli. Mistr Hábl podotýká, že je pátek, a že bychom měli uklidit. Chápeme se košťat, ale rozdílným způsobem; Šafra, Rudolf a Panocha začínají mést s velkým zanícením, rekli bychom entusiasmem, protože problematiku zametání nechápou, jak to za chvíli nebaví;

pokojného pohroužení svého tonu, tonutí. Násilím zavírám oči. A tři výrostci od kina se mění v Šafra, Rudolfa a Panochu. Je nám šestnáct let a jsme ve sklepe jistého domu v Michli. Mistr Hábl podotýká, že je pátek, a že bychom měli uklidit. Chápeme se košťat, ale rozdílným způsobem; Šafra, Rudolf i Panocha začínají měst s velikým zanícením, řekli bychom entusiasmem, protože problematiku zametání nechápou; jak to za chvíli nebaví; a ten prach, zvláště když si ho nepokropí. Metou bez rozmyslu, chaoticky, metou si i na zametené. Chci je upozornit, chci jim to říct, ale smějí se mi. Kašlu ve zvířeném oblaku a téměř křičím: Dobře, debilové, mětte si tedy jak chcete, ale proč já v tom musím být! A jdu si moudře a systematicky měst do svého koutku. Oni už odhodili košťata, a Šafra prackama, holýma rukama nahrnuje prach Rudolfovi na lopatu. A Rudolf snad chvíli uvažuje, nebo jen šilhá po prázdném kbelíku, ale ten tu není, nemůže být, nepřipravili si ho, a v momentě, považme, máchně lopatou a nametené rozhodí po celé místnosti. Vesele se smějí. Brečet byste měli, globím se. Znovu berou rýžová košťata, ale teď je to, přirozeně, už vůbec nemůže bavit. Však také přehmatávají, berou je kytarovým způsobem, a na huby, pusama, ústy udělají: tududu. A prsty pracek rozehrávají spodní část svázaného rýžoviště. Prach ve vlasech, i z kytar se práší. Nejvíce práší asi Šafra. Šafra varí, všimli si i ostatní. A Rudolf zblízka zpívá do šedesátiwattové žárovky přenosné lampy: Trápím se trápím, to dobře vím... A mistr, místo aby je učil zametat, se směje. Stydím se za ně a systematicky si metu ve svém koutku.

Teď mě budí stud za sebe. Kolem prázdná ubytovna, nikde nikdo. Vcházím do kuchynky, otvírám skříňku kuchyňské linky. Na mycí stůl se z ní sypou myši hovínka. Povolím postel, normálně se umyju a půjdu spát a hotovo. Zítřejší den bude těžký.

Sotva oči zavru, z mráкотné mlhy se živě vynoří pan farář, stár osmdesát pět let, oči modré, vysoké čelo bez vráček, nos bývalého boxera. Kolem jeho kostela, kolem kostela jím spravovaného budeme zítra montovat lešení, pro vlastní potešení. Tak, velmi správně, přisvědčoval pan farář bez stínu smutku, když jsem mu vysvětloval, že dokončení opravy se mi rýsuje v nedohlednu a na neporádek všude kolem si budou muset lidé zvyknout. Však jich sém jistě moc neprijde. Ano, ano, velmi správně, pouze když je pohřeb, a to je tak třikrát do roka, ano, ano, těch dvanáct, patnáct pohřbů nějak přestojíme, když říkáte. To víte, já jsem si myslel, máte pravdu, jsem v těchto věcech laik. V tu chvíli si jistě pomyslel, že člověk nemá nic vysvětlovat. Za to máme úplně obrácené, nazad překocené.

Otevrel jsem oči do tmy, vyrušen šramocením. To z děr vylézaly myši a hlodáním opracovávaly dřevotřísku. Ano, ano, velmi správně, jen pracujte, myši.

Ráno jsem se probudil s pocitem, že nejsem docela zdrav. Takhle nemohu přece vstávat, snad je noc. Ne, je ráno a vstávat musím. Bolí mě v dutině břišní, v tom vyklenutém laloku, tak křížem zprava doleva, pobolívá pravé koleno, a jak jsem zapomněl večer zavřít okno, hned se v krku vytvořil škrablavý zádušek a nozdry neprůchodněly. A venku tak jemně svěže mží. Jinak klid. Myši šly spát. Aby šlo pracovat, přemýšlím, musí se něco změnit k lepšímu. V krku by mohlo povolít, až jím prolíju norkou vodu, venku by se mohlo trochu vyčasit. Takhle sla-

bý, sotva se na nohou držící, nemůžu vzpírat lešenové trubky. Jestli by se člověk neměl na všechno vykašlat, proč vylézám z pelechu? Co tu dělám, proč nejsem doma s děckama.

Mrhnutí vystrídal deštivý sníh. Otevírám dveře okálu a schoulený do pracovního kabátu vyrážím ke kostelu.

Odkud začneme, začneme-li? Z jedné strany by se dílo hůře zakládalo, ale kostel je do strání přisedlý, neční tak, nestrmí. Z druhé strany naopak. Dnes by náš skromný stavitel kostela o osmiboké lodi leda snil. Jak budeme teď v nárožích lešení vázat? Ještě deset minut budu nad tím přemýšlet, déle ne, a když kluci nepřijedou, balím a domů. To víte, pane faráři, takové lešení, to se vám řekne, ale on je to osmibok, no! A na kopci, na tom vidrholci. Velmi dobře, odpoví pan farár, jsem v těchto věcech zcela laik, ale stejně mě překvapuje, že se kostel nedá opravit. Jak ho postavili, Ano, ano, vím, to je jiná věc. Velmi správně.

Za zády slyším kroky, za chvíli i sípavý dech: "Je tu ten farník?" Hledím na asi osmnáctiletého kluka v maskáčové bundě.

"Jaký farník, který farník?" ptám se.

"No ten, ten co bývá v kostele. Co to tam řídí."

"Duch svatý?" ptám se, ale hned dodávám: "Ty myslíš pana faráře. Ten sídlí na fare."

"A ta je kde?"

"V sousední vesnici."

"On tu není?"

"Ne. Co jsi potřeboval?"

"No, chcem dovnitř na exkurzi."

"No, exkurze pořádá on. To musíte za ním," říkám, a vidím ještě pět kluků, kteří oblézají kolem kostela.

Dolů pod kostel, z té vyšší strany, přirazilo auto. Tři muži z něho vyskočili, ještě mladí, a v tom nečase docela usměvaví. Tak dobře, pane faráři, zkusíme to.

"Jo on je to takovýhle zatrachtilý osmihran," divil se Jan, o sobotách a nedělích vedoucí této sváteční čety.

"Ale jak budeme lešení v nárožích vázat," na to stavitel nemyslí?"

"Který stavitel, já, či Santini? Já už myslel, na rozdíl od něho."

"Ale ni nevymyslel, na rozdíl od něho," doplnil čile Martin, těžký šedesát pět kil.

"Já bych to tady vždycky nějak vypytlil," řešil jsem konstruktivně, "jako to dělal Santini."

"A to je v Československu tolik jiných a mnohem víc se rozpadajících kostelů, kolem nichž by se tak krásně pravouhle stavělo lešení..." zasnul se Vašek.

"Už to mám," zvolal Jan, "vztyčíme stojiny tu, tu, tu a tam, modul volím pětipodlažkový. Přiložíme podélníky, podchytíme příčníky, podélníky druhého pole navážeme na tytéž pole prvního. Tady nám vždycky vznikne takový trojúhelník staticky velmi stabilní, který bude vázat jedno s druhým, druhé s třetím, a tak dlouho, až vznikne hotová lešenová klec dobré výšky, šířky a délky. Všechny její prvky se budou vzájemně přidržovat, podpírat a doplňovat, což není nic nového, nýbrž princip sám. Rozumíte?"

"Rozumíme. Říkej, co máme dělat, a my to uděláme," přitakal jsem.

"Jak slyším, s tím budeme hotoví velmi vrzy," potěšil se Vašek.

A najednou jsem vyzpíral trubky a nikde mě nic nebolelo. Knedlík v křku příjemně posadil můj hlas do mírného chraptěva, lešenářského, od píve. Kolik síly se najde i v ubohém člověku. Když odcházíme od hotového lešení, díváme se, že jsme ho postavili my. To není možné. Těžké potěšení je montáž lešení. I nám bylo řečeno: Svůj chléb si dobývejte v potu tváře, laskavě. Mnozí sice toto chtějí po jiných, a sami se štítí dotknout hlíny a kemene, nezkusili ohnout železo, ani klacek normálně ulomit, jsou nešví, a možná i nezdraví. Převelmi citlivé ručky označují člověka bez citu.

"Tak vy pracujete, ale to se divím," vrtěl pan farář nespokojeně hlavou, když se přišel podívat, co se kolem kostela děje.

"Pane faráři, našli vás ti kluci?" volám dolů.

"Co prosím?"

"Kluci vás hledali. Našli vás?"

"Ať nespádnete! Je to velmi nebezpečné," výstražně pokynul vzhůru rukou.

Jak jsme patro po patru stoupali výš, otevíral se pohled víc doširoka, krajina bělela za clonou padajícího sněhu. Šerilo se, vpravo pod námi se dušičkově rozsvěcovaly lampičky a svíčky hrobů, a nám se zdálo, že jsme hodně vysoko, na nejvyšším mrakodrapu, a dole jsou světla lidských příbytků. V hloubce svítí město. I při tak konstruktivní práci s lešenovými trubkami se člověk musí přistihnout při staré myšlence, že kdyby člověk hodně rozprostřel křídla, a slétl dolů k tem světům, dopad by nebyl krutý.

Z úvah nás vyrušila skupina výrostků, valící se po silnici z exkurze jiné, a pokrikující: Hele, vole, vidíš ja tam, slyšíš je tam? Tam blbnou s železnejma tyčema, nebo co. No to je vodvaz.

Dolů jsme tápali po trubkách už za naprosté tmy, nohama hmatali do prázdna v pokojném vědomí, že za dobré dílo se odplatou nic zlého nemůže stát. Škoda, že je tma. Že se nemůžeme hotovou prací chvíli kochat.

"Já myslím, že jsme kostel zas tak nezhyzdili," se zalíbením ukázal Jan na konstrukci tmící k nebi.

"To ať tady sami posoudí," máchl Martin rukou po zahradě obdélníčku.

Hustě chumelilo velkými vločkami. Červená světla staré škodovky kluků prokmitávala pořád ve větší dálce. S nákladní Avii jsem jel pomaleji, užasly nad proměnou krajiny. Ráno hnědavě nazelenalá, a teď ji světlomety auta vykrajovaly zachumlanou do tlustého bílého kabátu jako ve filmové pohádce. Rázem jiný svět. Z kabiny auta až neskutečný. Škaredé moderní vesnické domy s plochými střechami si ve večerním klidu skromně podřeply k těm starým, ladovským. Ve sbřatření, než sníh roztaje a odhalí prázdnou cizotu. Cizí si připadám i v kabině auta, jako osamocení uřvan, jenž s potutelným úsměvem proplová mráčkem zářivých hvězd a pozoruje něco, co se ho netýká. Necítí tět vločky ve tváři ani ticho sněžení. Skutečně, jako bych se vznášel v šalebné izolaci odkázan na city robota. Ale v kopci z Nového Knína do Starého cítím, že Avii podklouzávají zadní kola a zad vozů bruslí ze strany na stranu. Nově opravená kaplička se mihla vpravo jako napudrovaná kulisa. Ona cupitala v

drobných rychlých úkrocích, usmál jsem se. Náhle se zakymácel vedle auta člověk, zjevný opilec. Minul jsem ho jen náhodou. V úleku jsem zpomalil, vzpomenuv na hordu kluků, kterou jsme viděli z lešení, jak se valí prostředkem ulice. Nepříjemně se vybavil i jiný zážitek, kdy jsem s jinou hordou takto kamsi táhl, taky prostředkem silnice. Horda vymyslela, že by bylo dobré jednoho vybrat a dost ho zbít. Já si ce nebohého nebil, ale bojovně jsem se k němu tarasil v obavě, aby v druhém kole kolektivní pest nadrtila mě, jako málo snaživého. Kolik životních srabostí třeba odčinit!

V lese, před nechráněným železničním přejezdem mezi Mokřými Vraty a Starou Hutí, jsem včas nezpomalil, brzdit v mokřém sněhu nešlo. Po klidném ale rázném otočení volantu se vůz smýkl přes přejezd správným směrem, stačilo znovu trhnout volantem, aby smyk byl vyrovnán. Tím zadní kola navedla vůz správně, a mírné setrvačné přetočení mohlo být lehce vyrovnáno citlivým volantem. Než k tomu, došlo, zadní kola si narazila na jakýsi obrubník, či so, a jakoby naschvál, když už bylo po všem, se vůz otočil napříč silnice, a nic nedbaje na chladnokrevnou práci u volantu, z vlastní vůle opustil silnici, porazil výstražný kříž, a zastavil až u trati, proskleným čelem nad nejbližší kolejnicí romantické lokální dráhy z Prahy do Paříže.

Vylezl jsem a skoro si gratuloval, jak jsem málo rozrušený. Já dělal, co mohl. To Avie se chovala jako vzpurná koza, tohle by se "espětce" nestalo. Kdo ví, za jak dlouho pojedou vlak? Za dvanáct minut, za dvě hodiny? Ne, ten náraz, jímž bude predek Avie roztráštěn, nechci vidět. Co udělám? Vyčiním strojvedoucímu - co děláš, vole! Máš bdít, a ne snít! Sakra, jak se situace rázem změnila. Všechno je jinak! Jistě, půjdu-li vlak zastavovat jedním směrem, pojedou z opačné strany.

Ze tmy se vynorili dvě postavy. "Vy jste tady klouz a my to viděli," řekla levá postava. "To se stane," dodala pravá. Ve světle Avieina reflektoru jsem viděl dva mladíky v lehkých bundičkách, mírně se klátící.

"To vytáhnem," řekl první.

"He," uchechtl jsem se.

"To musíme vytáhnout," dodal druhý, "víte, co by bylo, kdyby do toho picnul vlak?"

"Právě," souhlasil jsem.

"Ale máš štěstí," tykal mi první, "od Dobříše nic nepojede, tam nic není, tam je to mrtvý, odtama táhnem. Já taky jezdil s Avíí."

Tobě by tak někdo svěřil Avii, pomyslel jsem si při pohledu na jeho potrananost a holobradost.

"Vlezte si dovnitř a my potlačíme," navrhl druhý. Mávl jsem rukou: "To je na jeřáb."

"Za náma jdou ještě dva a ve čtyřech ji vyrveme," přesvědčoval mě první.

"Jedině jeřáb," trval jsem na svém.

Přišli tři. Řečeného Pindu poslali po trati dolů, aby stopnul vlak, kdyby jel. Pinda se správně bránil, že strojvedoucí nebude brát zřetel na mávání opilého hašíšáka, ale povalí ho a povalí to dál. Prikázali mu, aby si sedl na koleje a tam seděl a ani se nehnu, jinak že mu natankujou. Pinda poslechl a zmizel ve tmě za přejezdem.

"Ty vole, přijde vo život kvůli debilovi strojvedoucímu, kterej bude klímbat," zamrzelo druhého.

Vlezl jsem do kabiny, zařadil zpátečku a čtyři podrostci začali strkat do Avie. Márnost do nebe volající. Pres sklo jsem pohodlně viděl, jak se jim napínají slabé hašišácké ručičky, viděl jsem tenké prsty zahnedlé od nikotinu. Jeden byl jenom ve vytahaném tričku, za kterým se žilnatě napínalo bílé kurecí prsíčko.

"To se protáčí, protáčí a protáčí, to je na jeřáb," vyskočil jsem rozčileně.

"Jen tam vlez, to půjde, to musí jít. De vo to, zdvihnout předeek. A zdvihnem ho, když budem chtít. De vo to, chtít. Ale to musíš zaryat, až kostra bude praskat," rozkázal kurecímu v tričku. Slabější lidi by člověk opravdu nepohledal, zasmál jsem se. Sotva stáli na nohou, zaboreni do půl pasu v navátém sněhu. Ale poslechl jsem a znovu roztočil motor. Jednomu z nich sjela zkrehlá ruka po mokrém plechu, a zápestí, brázděné příčnými jizvami, se nyní natrhlo podélně o šroub stěrače. Krev se ocitla i na skle. Uděsný výjev hrůzného filmu: naběhlé žíly, treštěné oči a ústa skrekiem krivená. A ta: krev, oni se zabijou. Pěkná podívaná pro ufona schovaného v kabině, v hluku motoru. Lomcovali nárazníkem, jeden si vlezl i pod Avii a zády se snažil příd nadlehčit. Přes sklo se mi zdálo, že první není s vyprošťováním spokojen a velí mu, aby vylezl. Pak všichni švėsili ruce, oddechovali krátkým dechem a nešťastně na mě hleděli do čelního skla. Chtěl jsem vyskočit a jasně jim říct - hoši, kluci, vy chuligáni, co blbnete, to chce jeřáb - ale ve vytržení jsem zůstal na sedadle, neboť výrazy dětsky bledých tváří už nesly stíny stareckého zkormoucení. Horečně jsem dumal, jak je potešit. Ať se ta Avie nechá vyprostit už kvůli nim! Tu první začal znovu velet, rozhodil rukama. Znovu se chopili nárazníku a snažili se jím kývat nahoru a dolů. První udával takt. Nohou na akceleračním pedálu jsem vycítil rytmus kývání kabinou a zavřel motorem při zdvihu. Hupy jako by se zvětšovaly a zrychlovaly. Pak sebou Avie trhla a čtyřmi poskoky vylezla na silnici.

"A když se vopravdu chce, tak to jde," krikl mi do kabiny první ještě se zkrivenou hubou.

Pocítil jsem veliké štěstí. Měl jsem chuť jásat a válet se ve sněhu.

"Pánové, nyní jste mými hosty a za ten husarský kousek vás zavezu, kam budete chtít," bodre jsem nabídl.

Zasmáli se: "Ale my nikam nechceme."

"Někam preci jdete!"

"Nejdeme nikam," znovu se zasmáli, "táhneme na Malou Hrašticí."

"Tak to vás tam zavezu. Ale kde to je?"

"Tady někde. Kousek. Husarský kousek," zasmál se ten, který byl vlezlý pod autem. Nacpali se do kabiny, i Pinda, který byl trochu udivený, že je živý, a že je auto na silnici.

"Moh jsem bejt. rozsetej mezi pražcema," pravil dětsky vážně.

Mluvili jeden přes druhého a používali výrazů, jimž nebylo rozumět. Pochopil jsem, že v Hrašticí se v hospodě pres noc pořádá jakýsi vodvaz, montáž lešení, a patrně bez záštity SSM. První, který tak urputně řídil vyprošťování, ukazoval na druhé: ho:

"Neřek bys, že tenhle ten klučina je mrtvdkář. A už seděl! Nevěřís, co? Teď dělá na soudním. I my neverili. Ale rekní to

vo tom Nekudovi!" Druhý mávl rukou, jako že není o čem mluvit, a ve zbytku místa si zapaloval cigaretu.

"Vy tu asi nekouříte, ale já si zapálím," omluvil se.

"Nekuda už není mezi živými," jiskřilo v očích prvnímú, "je mezi mrtvými. Spad ze schodů, až si hlavičku rozbil. Ale někdo mu pomohl."

"To vy byste nedělal," náhle pravil důrazně po vypuštění kouře.

"To teda ne," řekl jsem v myšlenkách na Nekudu.

"Na to máte moc jemný ručičky. Vy byste se štítil. A taky jste pohodlnej. Jsme si všimli, jak jste seděl v kabině. Jako hrábek obrostlej sádlem."

"Tu je tak nakouřeno, že skoro nevidím ven," přerušil jsem ho.

"Hrabete peníze pro dětičky. No né! Kam jste jel? Řekněte, kam jste jel. Buď černota nebo valíte přesčasy. To já neříkám vám, ale ve vás není nic poctivýho, nic nosnýho. Boudy stavíte, boudy šijete. Jako můj fotr, ať chcípne. Von měl sedět a ne já."

Treštil jsem oči do tmy. Avie se drápala serpentinami z Nového Knína podél potoka, zadní kola prokluzovala a vůz nebezpečně šmejdil po zasněžené silnici. Sníh pořád padal. Pocítil jsem velikou únavu, podivný třas a podivný vztek. Že nejsem doma. A ještě se domovu vzdaluju. Špolkl jsem vlnu dojetí, jako bych už domov neměl nikdy vidět. Křečovite jsem cívěl na železné zábradlí lemující levý okraj silnice. Jako by přitahovalo. Vzpomněl jsem si na Avii na trati. Vzpomínkou, která se vynorila z mlhy. Tak dávno. A stalo se to vůbec? Co bych tam dělal? Proč? To se mně nemohlo stát, nejsem hloupý. Hloupnu až teď, když se řítím vstřícně nebezpečí touhle nesmyslnou jízdou. Povalím zábradlí a vletím do potoka. Kam jedu a proč je vezu. Zrovna je. Je, kteří se takhle chovají, takhle mluví a takhle sardí.

"Vidím, že teď byste nás nejrači vyhodil," vyfoukl nosem kouř.

"Ano," řekl jsem.

Zasmáli se vesele.

Ladřej Vaculík /1954/, syn známého českého spisovatele Ludvíka Vaculíka, žije v Horovicích a pracuje ako stavebný technik. Publikoval v samizdatovom časopise Obsah /poviedky/, zbierka poviedok Stavební denník leží vo vydavateľstve Mladá Fronta už tri roky a čaká na vydanie.

STEPHAN EIBEL

Š E K

Nevolala sa Oidipa. Jej rodičia neboli intelektuáli. Volali ju Stephanie a ako Stephanie sa aj predstavovala.

Vďaka bežným stykom v istých kruhoch tejto spoločnosti bola ušetrená prechodu od obvyklého vykania k tykaniu. Tak muži ako aj ženy tento prechod pokrokovovo opustili.

V iných spoločenských kruhoch používali tento prechod na podnietenie fantázie.

Kedy kto s kým ako dlho a častejšie alebo len po prvý raz spal.

Záujem o to, ako a ako často, ktorý sa v iných spoločenských kruhoch nazýval prosto zvedavosť, neustal ani pokrokovým opustením prechodu od Vy k ty.

Stephanie bola hĺbavá mysliteľka. Dobre poznala počiatky zoznamovania. Hĺbavé mysliteľstvo jej nebolo dané od narodenia či snáď od kolísky. Prvých tridsať rokov života ešte považovala za možné, že svet sa zásluhou ukrutných udalostí obráti k dobrému.

K hĺbavému mysleniu sa musela s námahou prepracovať, hovorili jej totiž rodičia, učitelia, ostatne aj všetci tí nemožní dospelí, že všetci od nej chcú len jedno. Napokon je žena, mladé dievča, kedysi ním naozaj bola. A muži sú všetci takí.

Doposiaľ vyplývala v živote veľa energie aj na splnenie povinnosti obojstrannej zamilovanosti. Zamilovanosť chápala ako príležitostný stav, do ktorého ju niekto iný vybudí. Kedykoľvek bola ochotná sa zamilovať. Zamilovanosť dostala do výbavy svojho človečenstva, odkedy uzrela svetlo sveta. Zamilovanosť však nebol jej primárny problém, ak len neboli prítomní tí, čo ju vzbudzovali a ktorí z nej potom mohli narobiť - podľa šikovnosti - jeden alebo dvadsať problémov. A bola tak navyknutá, alebo na to mala iné dôvody, ktoré nepovažovala za dôležité, že zamilovanosť v nej budili muži.

Aj tentoraz sedel vedľa nej, presnejšie oproti nej, jeden taký buditeľ.

Bolo leto, pekný deň. Muž a Stephanie sedeli v záhrade jednej známej reštaurácie v tomto meste.

Cudzinec rozprával takisto ako mnohí muži z tohto mesta, celé hodiny. Kedysi, v začiatkoch, sa Stephanie pokúšala reči mužov sledovať. Dnes pozorovala muža z cudzieho mesta, ako sa vetu za vetou rozohňuje. Nezúčastnený pozorovateľ by povedal, že to musí byť niečo dôležité, o čom ten muž rozpráva. Stephanie cítila povinnosť niečo počas mužovho rozprávania odpovedať, a učinila jej zádosť len jednou vetou:

"Práve som nepočúvala, lebo som sa na Teba zahľadela a stratila som nit."

Aj tento muž z cudzieho mesta sa zasmial a otázku nezopakoval. Stephanie sa tak mala právo domnievať, že jej žiadne naozaj dôležité vety neušli a že hoci sa vyhla odpovedacej povinnosti, má už skúsobnú otázku za sebou.

Mužova reakcia jej len potvrdila oprávnenosť hlbavého myslenia. Muž rozprával ďalej a Stephanie si počas jeho viet myslela:

čo je jedno mesto proti druhému mestu
čo je jedna nálada proti druhej nálade
čo je jeden pocit proti dvom pocitom?
 a naozaj to bolo tak, ako už veľakrát.

Muž z cudzieho mesta k nej choval 1 700 000 000 000 024 citov. Ona k nemu len 400 000 000 citov. Mala k nemu primálo citov. Bolo to tak skoro vždy. Primálo.

Raz sa jej stalo, že k jednému mužovi z tohto mesta chovala 24 000 000 000 000 017 citov a on k nej 5 000 000 000 citov. Presnejšie, mala len o 20 000 000 citov viac, aby nemusel mať zlé svedomie, že o toľko zaostáva. Toto citové zaostávanie ju však rušilo práve tak málo ako citové nadbiehanie. Cítila sa vtedy s tým mužom príjemne a keď bolo pekne, sedávala s ním občas aj v tejto záhradnej reštaurácii. Dnes mala primálo citov. Vedela, ako to pôjde s týmto cudzincom ďalej:

ak by sa jej páčil

on by ju mal rád

ak by ho ona mala rada

on by ju miloval

ak by ho milovala
on by ju miloval totálne

Z kabelky, ktorá ležala vedľa nej, vybrala šekovú knižku, do predtlačenej kolonky napísala vysokú sumu a podala mu šek.

"Pôjdeš rovno touto ulicou. Na rohu je bar. V bare si vypýtaš Natašu. Povieš jej, že ideš od Stephanie. Možno by sme sa mohli znovu vidieť, keď vytešieš. Nataša je veľmi milá. Urobí všetko, čo chceš."

Tento cudzinec sa zdesil rovnako, ako to robili muži odtiaľto. Po tomto jej geste, ktoré nebolo ničím iným než práve aktom do postaty idúceho hlbavého myslenia, sa s ňou muž nechceli a nechceli rozlúčiť. Tak teda vstala, vzala si kabelku a odišla. Muž z cudzieho mesta zavolať jej meno a ona vedela, že je to to posledné, čo od neho počula.

"Ako obyčajne," rozprával jej vždy na druhý deň čašník z tej záhradnej reštaurácie o tom, ako ten muž roztrhol nejaký šek. Usmiala sa na čašníka a ten si bol istý svojím sprepitným. Roztrhanie šeku jej ušetrilo cestu do banky a kopu peňazí. Ani tento cudzinec nevyužil možnosť zistiť si pomocou vyplneného šeku jej príjmy alebo jej telefónne číslo, ktoré stálo jasne vytlačené v telefónnom zozname.

Stephanie sedela doma - tak totiž nazývala svoj byt. Pozerala televíziu a nerušilo ju ani množstvo chleba po celom byte.

Vďaka jednoduchému pravidlu mohla naisto počítat s tým, že do desiatich dní zásoby chleba zmiznú. To jednoduché pravidlo spočívalo v tom, že spoločnosť zaviedla vynálež začiatku a konca prázdnin. Jedno obchodné družstvo zamestnávalo počas prázdnin študentov. Z okna mohla vidieť priamo do obchodu s pečivom a tak vždy vedela, kedy dostávajú chlieb. Svojím oknom videla študenta, čo ho nosil. Robil donášku z tohto obchodu a v priebehu mesiaca sa na ňu štyrikrát chápano usmial. Objednávala si v tom obchode množstvo chleba, aby mohla pozorovať toho študenta a získať od neho chápaný úsmev. Možno to bol niekto, kto sa hlási k hlbavému mysleniu, kto sa od začiatku k nemu hlási, aby potom mohol hovoriť to podstatné. Ale ďalšie sklamanie tohto leta by na ňu bolo priveľa. Radšej ostala so svojimi myšlienkami a chlebom sama. Istie nie preto, že by nechcela zmeniť svoj pohľad na svet, ale preto, aby sa mohla sústrediť na svoju prácu, ktorú síce považovala za úplne zbytočnú, ale ktorá ju rozptyľovala.

Viedeň, 1988

IVAN BLATNÝ

TOTÁLNÝ EXIL

IVANA BLATNÉHO

V roku 1947 vyšla zbierka básní Ivana Blatného HLEDÁNÍ
PŘÍTOMNÉHO ČASU.

19.2.1948 uverejnil Jan Grossman v LISTECH článok "Virtuo-
sita nové lyriky", v ktorom píše o nových prácach F. Hrubína a
I. Blatného.

25.2.1948 končí vládna kríza víťazstvom komunistov.

2.3.1948 oznámili svetové agentúry, že básnik Ivan Blatný,
člen kultúrnej delegácie, požiadal v Londýne o politický azyl.

Už v ten večer vysiela londýnsky rozhlas rozhovor s I.
Blatným, v ktorom básnik prehlásil, že kultúra v Československu
upadá, básnici sú nútení písať optimistické verše, že strana za-
sahuje do umeleckého života a tvorby.

Blatného emigrácia vyvolala v Československu vlnku odporu
a pobúrenia zo strany kultúrnych pracovníkov nového režimu. Blat-
ný je jednohlasne označený za zradcu.

31.3.1948 publikuje československá tlač prehlásenie mla-
dých spisovateľov: "Blatného čin se jeví jako nízkost politická,
básnická a lidská, jako vědomá lež, žádající bezodkladného zpro-
pitného a jako dokonalá sebevražda někořo, komu jsme donedávna
říkali český básnik. Ivan Blatný od svého vstupu na cizí půdu
navždy zemřel pro českou literaturu." Prehlásenie podpísali mla-
dí autori, ktorí o niekoľko rokov neskôr budú musieť voliť tiež
cestu emigrácie alebo mlčania: Kamil Bednár, Oldřich Kryštofek,
J. Grossman, Jiřina Hauková, Jindřich Chalupecký, Sergej Macho-
nin, J. Štern, Josef Hiršal... Medzi podpísanými však nájdeme aj
mená, ktoré sa neskôr stanú postrachom pre celú českú kultúru:
Ivan Skála a Jan Pilař.

Exil sa stáva pre Ivana Blatného traumatickým osudom -

stály strach z fyzickej likvidácie od komunistických agentov rozbiha básnikovu psychiku a Blatný nachádza jediné bezpečné východisko: pevné múry psychiatrickej liečebne. Za nimi sa básnik stráca v hlbokej anonymite na mnoho rokov.

Niekedy v polovici 70-tych rokov prichádza pracovať do ústavu sv. Klimenta ošetrovatelka Frances Meachenová. V zozname pacientov objavuje aj meno Ivana Blatného. Frances Meachenová sa v priebehu II. svetovej vojny zamilovala do českého letca, ale po vojne sa ich vzťah rozpadol; zostali len spomienky a dávny zvuk českej reči.

Ivan Blatný neprestal písať ani v liečebni - 25 rokov však ošetrovatelia zahadzovali do koša všetko, čo napísal. Považovali Blatného básne, písané v nejakej pre nich prapodivnej reči, za výplody bláznov. Až Frances Meachenová začala Blatného texty zhromažďovať, neskôr vymohla pre básnika v ústave miestnosť s písacím stolom, strojom a stoličkou. V priebehu piatich rokov sa nazhromaždilo obrovské množstvo textov, ktorých sa nakoniec ujal Josef Škvorecký.

V roku 1979 vydáva vo vydavateľstve Sixty-Eight Publishers Blatného zbierku STARÁ BYDLIŠTĚ, ktorú usporiadal básnik žijúci v emigrácii - Antonín Brousek.

Ivan Blatný sa vracia po 30-tich rokoch do českej literatúry. Texty v zbierke STARÁ BYDLIŠTĚ sú však len jednou stranou mince Blatného poézie. Tou druhou sú básne zaradené do zbierky POMOCNÁ ŠKOLA BIXLEY, básne "babylónske", v ktorých sa prelína, nie však samoučelne, niekoľko jazykov: angličtina, francúzština, nemčina, aby spolu s češtinou vytvorili nový tvar a novú štruktúru verša.

Ako pomenovať tieto texty?

S určitou istotou môžeme povedať, že to nie je chaotické vrstvenie slov a jazykov. Blatný prechádza z jedného jazyka do druhého úplne samozrejme akoby to ani inak nemohlo byť. Sú to fragmenty koláže, ktorá nemá pevný začiatok a koniec? Je to "Work in progress", bez toho, aby nás toto prirovnanie nútilo k porovnávaniu Blatného postupov s prácami Jamesa Joycea?

Ponúkajú sa ďalšie a ďalšie prirovnania: napr. surrealistický automatizmus. Ale ani to nie je celá pravda.

Jedno môžeme povedať s istotou: Blatného poézia totálneho exilu je neodškriepiteľne súčasťou a objavným prínosom pre celú našu kultúru.

PODZIM

Shrabovat listí, jaká klidná práce.

Přecházet sem a tam a pomalu se vracet,
jako se vrací čas, jako se vrací dálka,
nostalgická jak známky na obálkách.

Našel jsem dopis, jenom tužkou psaný,
smazaný deštěm, zpola roztrhaný.

Ó dobo dopisů, kde jsi, kde jsi?

Jak Rilke psal jsem dlouhé dopisy;
teď mlčím, sbohem, přišel listopad.

Ryšaví koně vyjíždějí z vrat.

JMÉNA

Valentin Penrose, Ota Ornest, jména, jména
jména skutečná, a jména vymyšlená,
Picasso, Pignon, Lhoták, Matisse, Braque,
Vítězslav Nezval, Klement Bochořák.

V rue Jacob v Paříži je malé knihkupectví,
kde za sklem uvidíte jména mého dětství,
Salvator Dali, Dumas Eluard,
Benjamin Péret, Tanguy, René Char.

Beer, Binder, Blatný - k tabuli jsem volán,
Adámek, Bartoš, stěhování Holan,
Dvořáček, Hora, Jahn -
a už jsem stěhován.

/Zo zbierky STARÁ BYDLIŠTĚ/

POHŘEBNÍ HUDBA

MODEL

Vykřičené domy se hemží zákazníky
 pastucha který navštívil město je hledá
 ptá se mě na cestu jako v Jiráskově Lucerně
 právo světlohoše
 You must scrub the floor of the lavatory all naked
 on your hands and knees
 even melody.

PORUČENSTVÍ

COSTUME

Bů dává krátké dny abych netrpěl
 někdy jsem v pokušení žádat o delší
 každé ráno mě čeká nový myt
 snídaně sní daně

Když jsem odjel z Československa měl jsem zaplacený všecky
 na náměstí Maršála Malinovského

SVĚT

Die Musik ist fein und fern
 they sing a song of Jerome Kern

Don't you cry little Jeremy
 smí se tě někdy říci "my!"

A naše loď je jediná:
 Zahrada, město, dědina

MODEL

The young widow had transparent black stockings
 také my musíme chodit ve smutku
 he had affair for calves

I lived opposite to a maternity
 but such girls don't marry and don't have children
 they stand on the stage all alone

GOETHE

Eine Verbeugung: Rosen spüren
 Die Freude kommen zu gratulieren

Die Frauen. Viel. Von Mohamed.
 V mešitě prodávají med

A vosk, vosk moje voštiny
 u ředitele Meliny

/Zo zbierky POMOCNÁ ŠKOLA BIXLEY/

IVAN BLATNÝ

/21.12. 1919 - Brno/

Paní Jitřenka /1940/, Melancholické procházky /1941/, Tento
 večer /1945/, Hledání přítomného času /1947/, Stará bydliště
 /1979 - Toronto/, Pomocná škola Bixley /1979 - samizdat/

/Vybral a úvodní poznámku napísal Oleg Pastier./

J O A C H I M S T H A L

"Nám náda urána rudá!
Éj, rúděnka daváj sudá!
A hlasy mrtvých žalují:
padli jsme rudně ve sluji!
A živých žalují údy
ztracené pro vozík rudy!

Je-li nás méně nebo víc,
to neznamená vůbec nic!
A tak to jde rok od roku:
otrok se řadí k otroku!
Je-li nás méně nebo víc,
to neznamená vůbec nic!"

/Úryvok z rozsiahlej "Uránovej reportáže"/

Názov tohto mestečka v českých Krušných horách budí rozličné pocity, obrazy i spomienky. Staršia generácia to spája s historickým obdobím - jáchymovský toliar a stredoveké české mincovníctvo. Začiatok tohto storočia pripomína objavenie uránovej rudy a využitkovanie uránových vôd na kúpeľníctvo. Pre dospelých súčasníkov i dôchodcov rokoch 80-tych pripomína éru čsl koncentrákov pri uránových baniach. Pokus popísať život v koncentračných jáchymovských táboroch nemožno začať bez pripomenutia genézy tohto uránového molocha s mnohými desiatimi tisícami jeho nedobrovoľných obyvateľov.

V roku 1945 obsadila toto územie najprv armáda USA. Hneď po odchode vojsk USA obsadila Jáchymovsko Červená armáda a izolovala túto oblasť. Po odchode Červenej armády z Československa tu ostal malý kontingent vybraných jednotiek. Zakrátko ho vystriedal zvláštny oddiel novozriadeného SNB ako súčasť Pohraničnej stráže.

Bane neboli koncom vojny zdemolované a boli hneď schopné ťažby strategickej "smolky" /smolinec/. V lete 1945 ťažili tri bane - základ budúch koncentrákov: baňa Werner /po roku 1946 ROVNOSŤ/, baňa nad jáchymovským kostolom SVORNOSŤ a baňa

BRATĚSTVÍ. Baníkmi v r. 1945-om boli miestni Nemci - niekoľko stovák. V druhej polovici roku 1945 si sovietska okupačná správa sem doniesla okolo 5 tisíc vojnových nemeckých zajatcov. 23. novembra 1945 bola podpísaná československo-sovietska zmluva o ťažbe uránových rúd a dodávkach do ZSSR. Hneď potom sa v Prahe začalo pracovať na zriadení nového ťažobného podniku Jáchymovské Doly. Začal pracovať hneď od roku 1946. Do celej oblasti baní včítane Horného Slavkovska s povestným vyhladzovacím táborom BARBORA bol kontrolovaný vstup. Po februári 1948 bol vstup len na osobitnú legitimáciu. Pre cudzích červená, pre domácich biely vzor s červenými pruhmi. Celý obvod strážiła ČSA. Dohoda s Nemcami o zajatcoch platila od roku 1945 do roku 1950. V r. 1950 odišli z Jáchymovska poslední nemeckí zajatci. Bolo treba zaplniť jáchymovské bane lacnými pracovnými silami. Rusi financovali investície, naši mali financovať platy. Rozhodnutie bolo potom veľmi jednoduché - Jáchymovsko bolo treba zaplniť väzňami. Hneď po februári 1948 sa celou záležitosťou začalo zaoberať Ministerstvo vnútra. Už vtedy, po poradách so sovietskymi odborníkmi na takéto lágre, sa začali plánovať budúce koncentráky.

Hneď na začiatku roku 1949 začali prvé masové zatýkania. Vyšetrovacie väzby trvali krátko - 2 až 3 mesiace. Za tento čas väzňov obyčajne tak bili a týrali, že podpísali všetko. Po súde takmer všetkých odtransportovali do Jáchymovska /na odvolací Najvyšší súd do Prahy ich už ani nevolali - len im v Jáchymove ústne oznámili výsledok/. V roku 1950 to prepuklo naplno.

Pri Ministerstve vnútra bola zriadená samostatná Správa štátnej bezpečnosti s ústredným zberným táborom Ostrov pri Karlových Varoch. To bol starý sústreďovák, neskôr bol ústredným táborom VIKMANOV. Za veliteľa bol menovaný generál Janda. A začali sa otvárať prvé tábory pri spomínaných troch baniach. Zvláštnosťou tábora SVORNOST nad jáchymovským kostolom bola prístupová cesta do tábora, ktorá viedla zvolna stúpajúcim pdkruhom. Ale noví velitelia dali hneď za šachtou urobiť vyše 180 schodov do príkreho brehu a tadiaľ nútili väzňov všetko vynášať na tábor. Najhoršie to bolo po daždi a za poľadovice, a na Jáchymovsku len málo dní neprší a v zime nemrzne. Preto tieto schody dostali hneď názov "mathausenské schody" /tých bolo vyše 240/.

Tábory a ťažba "ruděnky" začali za výdatnej pomoci 400 sovietskych poradcov, ktorých počet rokmi narastal až na množstvo, keď sa im muselo postaviť nové sídlisko so škoolami, obchodmi a kinom. Podobne sa to stalo o pár rokov na Příbramsku. Správa baní našim úradom oznamovala len plnenie plánu v percentách, skutočnú ťažbu vedeli len sovieti.

Do Ostrova pri Karlových Varoch privádzali väzňov z celého územia v autobusoch. Väzni boli po dvoch spútaní za pravú a ľavú ruku a neraz ešte aj o sedadlo. Po príchode nastúpili do dlhého radu na dvore. Museli sa zobliecť donaha a postúpiť 3 až 5 krokov dopredu. Tam pre nich hádzali väzni-skladníci na kopy staré sovietske alebo naše vojenské šaty.

Ťažba uránovej rudy sa realizovala bežne po banícky. Sloj rudy bol 4 až 6 cm hrubý./smolka/. Ostatné v dolomitových zlučeninách bola "ruda-žilovina". Druhy rúd sa na povrchu v "úpravni" triedili podľa rádioaktivity, plnili sa do kovových debničiek a odvážali autami do osobitného spracovateľského tábora "Rudné mlýny" - v tábore "L" v Horním Zdáru, neskôr v Mydlovanoch pri Českých Budejovicích. Po roztriedení a zomletí sa druhy rudy

sypali do barelov /80 kg/ a nakladali sa na nákladné vlaky. Dva-krát týždenne odchádzali odtiaľto vlaky na býchod do Čiernej a ďalej do ZSSR. To bol najnebezpečnejší tábor, tu pracovali knazi a "prúserári", čiže väzni s priestupkami na ostatných táboroch. Tu bolo žiarenie najvyššie. Z tábora BYTÍZ na Příbramsku denne išlo vyše 6 ton rudy na tábor "L", z tábora ELIÁŠ - denne 10 ton. V "Rudných mlýnoch" bola denná norma "pro faráře a průseráře" 1200 barelov.

Na Jáchymovsku bolo dvanásť táborov: Vikmanov, Svornost, Nikolaj, Rovnost, Barbora, Marianka, "L", Bytíz, Vojna, Eliáš, Svatopluk /na názov dvanásteho si pamätníci nevedeli spomenúť/. V čase najväčšieho rozkvetu bolo na Jáchymovsku asi 35 tisíc väzňov. Vo Vikmanove bola ústr-edná nemocnica.

Ako vyzeral život v bani a na táboře? Ráno čierna káva melta a na celý deň osmina chleba z trojkilového pecna. Okrem toho nič. Na obed polievka a husté jedlo a jeden chod na večeru. Množstvo jedla, okrem chleba bolo podľa výkonu. Na mesiac pol šichtového mydla. Bielizen sa menila raz za mesiac. Po smenej bola na táboře k dispozícii umýváren a sprcha. Oblúbeným výrokom veliteľov bolo: "My vás tady vysušíme jak švestky!" Výsledok bolo zväčša vysilenie, TBC, žltacka.

Do začiatku roku 1952 išlo 75% mzdy na réžiu tábora. V 1953-om až 3 200 Kčs za jedinca strhali na tábor. Nečudo, že mnohí potom pri prepustení doplácali na pobyt v táboře. Tarify zväčša v tom čase určovali velitelia táborov. Napr. na "Rudných mlýnoch" v roku 1954 bola mzda zaspracovanie rudy 4,10 Kčs na hodinu. Do r. 1953 - do Stalinovej a Gottwaldovej smrti sa velitelia chovali ako bezhraničný despota. Dovoľovali si čo chceli. Často pripomínali svojim väzňom: "Tady stejně všichni zdechnete." Sovjetski poradcovia - hlavný inžinier, technici, merači - sa väzňov zastávali, aby dostávali viacej chleba a ostatného jedla. V období do Stalinovej smrti často viedol hlad ku vzburám.

Po Stalinovej a Gottwaldovej smrti sa začal dávať chlieb voľne a na táboroch dovolili objednávať noviny a zriadiť hudbu, malý orchester alebo dychovku. Začalo to mesiac po známom prejave ideologa Václava Kopeckého, v ktorom povedal, že "socialismus je taky veselý."

Ale začali tiež politické školenia. Účasť bola povinná a ne-účasť v diskusii "provokace". V tomto duchu sa politrukovia činili a neraz zo školenia dávali väzňov odvádzať do bunkra pod zem. Politrukovia tvorili väčšinou odpad medzi kádrami a tak ne-čudo, že vznikali okolo nich celé legendy. Český teolog Josef Zverina sponína na ich táborového politruka a jeho slávny, po táboroch okrídlený výrok: "Keď padne USA, padne aj Amerika - to vám hovorím ako zástupca človečenstva." Väzni - bývalí príslušníci PTP /"čierni baróni"/ priniesli výrok iného politruka: "Jan Husita z Trocnova chcel na Slovensku zakladať JZD, ale pretože buržoazie byla príliš silná, maskoval to náboženstvom." Domov sa smelo písať len na povolenia a z času na čas. Cudzie slová sa nesmeli používať, lebo politrukovia ich neovládali: "filozofování a slova z ciziny se zakazují".

Zúfalstvo z krutého zaobchádzania, ponižovania a beznúdejne vysokých trestov viedlo k vytváraniu malých skupiniek zasvätených a k plánovaniu útekov. Časť z nich sa vydarila, časť vyzradili donášači alebo nečakane zlyhal člen skupiny a časť chytili na hraničnej čiare. Bežný útek sa študoval a pripravoval rok. Niektorý zase keď prišla vhodná príležitosť, len nedelý týždeň. Takou

príležitosťou bolo pripojenie nového elektrického vedenia za šachtu zpoza koridora. Montéri napli laná, spojili ich, ale v ten deň a nasledujúcu noc neboli ešte po prúdom. V nočnej smene ušla skupina šiestich na primitívnom závesnom vozíku. Museli mať dobré spojenie, lebo o pol roka napísali na šachtu pohľadnicu. Inokedy v noci ukradli Tatru III a prerazili koridor v takom uhle, že strážnica nemohla z koridoru strieľať, lebo by musela strieľať na dedinu vzdialenú kilometer v tom smere. Na počiatku histórie táborov niektorí ušli na šasoch pod vozidlom zárhanky, čo odnášala raneného baníka. Nejednu útek sa podaril v obrovskej "spulke" od hrubého kábla. Niektorí ich do nej zatĺkol, že tam boli šiesti natlačení ako haringy a počas jazdy sami ušli z korby auta. Najbežnejšie boli podkopy zo šiacht a táborov.

Tresty boli väčšinou za priestupky: nelegálna pošta, knihy, teplá bielizeň na zimu, úteky. Bežne dávali na týždeň až 2 mesiace do betónového bunkra pod zem. Každý druhý deň polovičná dávka jedla /úplne vychladnutého a v zime zamrznutého/. Ne-raz na betone, iba v košeli a spodkách a pritom bosý. Za spoločné úteky bol súd s ďalším trestom a potom uránový tábor "L" alebo pevnosť s najtvrdším režimom. Alebo rozkázali väzňovi stáť v zime na zamrznutých sudoch bosého s rukami upaženými, kým sa nezrútil. Najsmutnejšie chvíle boli, keď prinášali na tábory postrieľaných väzňov pri úteku a ostatných nútili /spravidla v nočných nástupoch/, aby na mŕtvoly plúvali.

Okrem úrazov nebolo radno sa hlásiť ako chorý. Za lekárov neraz dávali ľudí zlomených, a tí sa chorých zbavovali práškami, účinné lieky nemali. Na niektorých táboroch nechal veliteľ lekára fárať do bane za väzňa, ktorého uznal za neschopného.

Napriek všetkým opatreniam veliteľstva bol vždy na tábore aspoň jeden knaz. Modlitba ruženca súkromne, či v skupinách bola bežná v tých najhorších časoch 1951-53. Po Gottwaldovej smrti zavládla relatívna voľnosť. A tak sa podarilo cez civilných baníkov za protislužby v bani, vystrieľané metre na ich pracoviskách, dosť rýchlo zriadiť knižnicu. Taký tábor Bytíz mal svoje dve a potom až štyri knižnice. Spolu okolo 200 a potom až 300 vybraných kníh. Uschovávali sa v dvojitej drevenej podlahe alebo drevenom strope. Začali kurzy z filozofie, morálky, dogmatiky a Písma Sv., silné jadro tvorili českí väzni. Taký starý väzeň, dr. Josef Myslívec zvaný "muflon" bol schopný školit na akúkoľvek tému. /Kolovala o ňom historka, že raz na nejakej mariánskej púti stál blízko kazateľnice, keď kazateľ zrazu odpadol, odniesli ho von a kriesli. Starý "muflon" pokojne vyšiel na kazateľnicu a v duchu kazateľových myšlienok dokončil kázeň./Vo filozofii vynikal jeden praktický telepat, bazilián - doktor teológie, svojho času priateľ F. Kafku. Po hodinovom sústreďení spamati diktoval texty z logiky, estetiky a pod. Dodnes sú zachované zošity z tohto kurzu. Spovede najmä pred prvým piatkom boli bežné. Na každom tábore sa udialo aj niekoľko konverzií. Niektorí tam boli na spovedi po 20 - 30 rokoch. Bohoslužba bola denne na tábore alebo v bani. Pár "špecialistov" s mimoriadnym organizačným a pozorovacím talentom knaza chránili. Hostie boli na 5 x 5 mm malé porezané kúsky zabalené do nepoužitého cigaretového papiera. Uložené boli v tabatierkach pod papierikmi. Tak ich knaz premieval v uzavretých púzdrach. Roznášali ich "táboroví Tarzíciovia" /Tarzícius bol mladý mučeník z prvých čias kresťanstva, ktorého zabili rímski vojaci, keď odnášal premenenú Sviatosť oltárnu

prenasledovaným kresťanom/. Obyčajne to boli katolíci, ktorí pracovali na táboch ako údržbári a tých príslušníci nezastavovali. Vyštartovať od knaza mohli až vo chvíli, keď "špecialisti" zistili, že je "čistý vzduch". Tarziciovia potom obchádzali baraky a skupiny, ktoré si Telo Pánovo žiadali. Takto na táboroch fungovalo Tajomné Telo Kristovo - Božia Cirkev.

Na jáchymovsku, na táboch Bytíz vznikol aj prvý slovenský samizdat po februári 48. Na tomto táboch boli v rokoch 1955-56 internovaní Václav Tomášek, Jozef Lihotský, Stanislav Lihotský, Václav Papala, Štefan Bugan, Jozef Kičura - všetci z Bratislavy, Jozef Lettrich z Krásnej Hôrky na Orave, Ladislav Mišút z Predmiera a Ján Havlík z Nitra. Tresty si tam vykonávali aj Emil Kaliar a Vojtech Mihalus. Všetci boli v politických procesoch odsúdení na dlhoročné tresty. S výnimkou Štefana Bugana to boli robotníci a pochádzali z početných robotníckych alebo roľníckych rodín. Václav Tomášek, Ladislav Mišút a Václav Papala boli pred odsúdením v zahraničí na Západe, ilegálne sa vrátili do ČSR a tu ich chytili a odsúdili ako agentov CIC. Ladislav Mišút počas pobytu v západnom Nemecku prišiel do styku s Ferdinandom Durčanským, ministrom zahraničia v bývalej Slovenskej republike a dozvedel sa o jeho Slovenskom oslobodzovacom výbore. SOV sa chápal ako pokračovanie vlády Slovenského štátu v zahraničí a vystupoval s programom odtrhnutia Slovenska od ČSR. Všetci menovaní boli slovenskí nacionalisti a svoj nacionalizmus živili spomienkami na Slovenský štát a nádejami na jeho obnovu. Preto s veľkým porozumením prijali rozprávanie Ladislava Mišúta o SOV a jeho programe.

Na základe Mišútovho rozprávania sa dohodli na založení slovenskej nacionalistickej organizácie - priamo v pracovnom tábore v Jáchymove. Koncom r. 1955 sa uskutočnili prípravné rozhovory v barakoch jáchymovského tábora a 29. januára 1956 prijali stanovky a zložili prísahu. Členovia tejto skupiny verili, že pod tlakom západu dôjde v ČSR k slobodným voľbám a v nich sa obyvatelia Slovenska rozhodnú pre samostatné Slovensko.

Skupina vydávala časopis "Sila národa". Vychádzal približne raz za mesiac, bol písaný ručne v dvoch exemplároch. Vydali 10 čísiel, ktoré ukrývali v opustenej šachte uránových baní. Skupina sa rozdelila do troch sekcií: kultúrno-propagačnej, hospodárskej a organizačno-bezpečnostnej. Posledná sekcia vypracovávala bezpečnostné opatrenia proti odhaleniu skupiny a pri prevencovaní slovenských väzňov pred ich prijatím do tejto skupiny.

V druhej polovici roku 1956 preložili vedúcich členov organizácie do iných táborov a činnosť skupiny ochabla, až koncom roku 1956 úplne zanikla. Jej existencia vyšla najavo až v roku 1958 a v nasledujúcom roku vedúcich a aktívnejších členov postavili pred súd. Krajský súd v Prahe ich činnosť kvalifikoval ako trestný čin združovania proti republike a k dovedejším trestom v priemernej dĺžke 18 rokov na jedného im pridal ďalší trest od 1 do 4 rokov nepodmienečne. Z väzenia ich prepustili v priebehu prvej polovice 60-tych rokov na amnestiu.

V r. 1954 napísal na táboch Nikolaj redemptorista páter Augustín Krajčík, ktorý strávil vo väzniciach asi 10 rokov "Modlitbu väzňa". Originál nám napísaný sa podarilo vyniesť z tábora von. Touto modlitbou by som chcel zakončiť rozprávanie o jáchymovských táboroch:

"Bože, ktorý si nás urobil svojimi synmi a ktorý si dopustil, aby sme sa dostali do tohto väzenia, daj nám milosť, aby sme svoje väzenie prijímali ako Kristus a tak ako on znášali jeho ťarchu. Obetujeme ti ho spolu s väzením Kristovým. Prijmi ho na uzmierenie za naše hriechy a za hriechy celého nášho národa. Poteš a posilni tých, ktorí už nevládu. Chráň nás pred netrpezlivosťou a nenávisťou a nauč nás veľkodušne odpúšťať. Naplň našu dušu úprimnou láskou voči všetkým, ktorí nás obklopujú, najmä voči tým, ktorí nás nenávidia. Daj, nech odtiaľto odídeme všetci ako tvoji opravdiví učenici a vyznavači.

Otče náš, do Tvojej Božskej opatery odporúčam celú svoju rodinu, svojich príbuzných a známych, svojich priateľov a dobrodincov. Buď im ochrancom a tešiteľom v mojej neprítomnosti.

Do svojej modlitby zahrňam i tých svojich nešťastných bratov, ktorí ma sem priviedli, ktorí ma zatkli a odsúdili a ktorí ma strážia a väznia. Odpusť im všetku ukrutnosť a nenávisť, ktorej sa mi od nich dostalo. Podľa Tvojho rozkazu i ja im zo srdca odpúšťam.

Najblahoslavenejšia Panna Mária, Matka božského väžňa i matka moja, buď vždy pri mne najmä v hodinách opustenosti a skleslosti. Svätý Peter a Pavol, ktorí ste posvätili väzenie svojím utrpením, vyproste mi kresťanskú statočnosť a vytrvalosť až do konca v Kristu Ježišovi, Pánovi našom. Amen!"

- . -

Informácie som čerpal z rozprávania väzňov. Informácie o prvom samizdatovom časopise a okolnostiach okolo neho som čerpal zo samizdatovej publikácie KaROL: Politické procesy 1948 - 88. Modlitbu pátra Krajčika som dostal od človeka, ktorý ju vyniesol v origináli z tábora.

OLEG PASTIER

/I V A N O V I B L A T N Ě M U/

Niekoľdý
vlast opustí básnika --
ľavým direktom ho zloží
do náručia londýnskeho parku.

A potom --
telegraf vytuká cez oceán
pomlčky
pre Vrchlabí, Olomouc
a rue Jacob --
pre hranice,
ktoré už nie sú na Morave.

Brno sa obrnilo
mlčaním
a neistou diagnózou pozitívnej depresie

Niekoľdý sa hrabe v papieroch.
Niekoľdý sa hrabe v pilinách spánku.

... leto, jeseň, zima

Zbaľ si kufor
a vráť kľúč!

Za dverami čiha
hrdlorezná nedeľa.

Preč!

Celofánom oblohy padá lúč -
bezradný
ako tajná reč.

Ako niekto stamodtiaľ -
... odvedľa.

BLÍŽNY MŮJ

Čo máš?

Ty -

živený mäsom

a vývarom z kostí!

Píšť v hlave

Prepité roky

Zablokovaný cit

Dlhy

Neustrážený hlad po zisku

Vyschnuté vášne

Neistú istotu

Strach

Kaz

Stres

Zívajúcu nudu

Obéznu pamäť

Ohrápajúcu plodnosť

A všadeprítomné oko Boha

Tesla Color

PAVEL KLIMEŠ

ÚVOD K ÚVAHÁM O NOVÉ

ONTOLOGII

1.

Dnes 21. II. 1989' státní úřady opět odsoudily Václava Havla. Za čin veskrze nekriminální, totiž za snahu položit květiny na symbolický hrob člověka, který svoje lidství doložil absolutně.

Nechci psát o věcech všeobecně známých a mnohokrát již vyslovených. Nechci psát o cynické lži, o uboné zbabělosti, o krátkozraké hlouposti, o brutálním násilí, o prostředcích, k nimž se stále nepoučitelně jako marně utíká Moc, jež zabsolutní absurdnost a sebe s ním ztotožní. Vždy, když tato anonymní mašinerie odsoudí nevinné, potvrzuje svůj status i osud. Znovu odhaluje svoji podstatu a nás znovu a znovu překvapuje. Generační zkušenost a paměť člověka jsou, jak se zdá, trapně nízké.

Když jsem se před časem zabýval problémem dobra a pravdy, vyslovil jsem myšlenku, že rozhodujícím kritériem dobra je svoboda v pravdě. Nemyslím si, že to je špatná idea, i když se mi za ni dostalo kritiky od věřících přátel i od marxistických nepřátel. Nehodlám na tomto místě rozebírat argumentace ani jedné ze stran, jisté však je, že pro první je v ní málo boha a pro druhé málo hmoty. Na tento můj starý motiv jsem si ovšem nevzpomněl náhodně. Je zřejmé, že je to právě aktivizace opačných hodnot, zla a lži, co mě nutí znovu se zamyslet, sám v sobě si ukli-
dit a v několika kapitolách se pokusit na hlavu postavený svět vrátit zpět na nohy.

Domnívám se, že pro současného vnímavého člověka není nesmyslná stará platónská představa o jakémsi soubytí tří kardinálních hodnot: dobra, pravdy a krásy. Toto pojetí přece jen zřetelně, jasně a přehledně formuluje ideální svrchovaný hodnotový

útvár. Přesto v moderním filozofickém dění, v souladu se ztrátou důvěry ve velké systémy, je možno zaznamenat /snad s výjimkou realistických směrů a přirozeně tomizmu/ odklon z objektivistických pozic. To je možno vykládat různě, avšak nic to nemění na tom, že kromě jiných, tato idea přestala být ve filozofických kruzích populární. Jisté je, že se mohou vést spory o míře objektivnosti takového útvaru, o verifikovatelnosti jeho podob, působení apod. Mě však nyní nezajímají argumentace postpozitivistů, logických empiriků, operacionalistů a jiných. Spíše si chci všimnout nesporného faktu; totiž toho, že každý, kdo ví, co tyto pojmy znamenají, má o nich jistou představu. Tu může slučovat buď se svými ryze utilitárními cíli, nebo s obecným prospěchem, nebo s absolutním principem. Tvrdí-li například, že výrok "vražda je zlo" je čistě emotivní povahy a že vůbec nevypovídá o tom, zda vražda skutečně zlo je, nebo ne, nebo že konečným kritériem pravdy je praxe /nedokazatelná, nebo "dokazatelná" zase jen verbální argumentací/, nebo že proti vkusu žádný disputát, vždy se, vědomě nebo podvědomě, opírá o jistou ideu dobra, pravdy a krásy, která je v jeho vědomí pevně přítomna. Přítomnost této ideje však naprosto nazaručuje její naplňování. Osvědčená klička k obcházení spočívá v poukazu na relativnost, ergo nepostižitelnost, ergo přísnou individuálnost toho, kterého činu. Není sporu o relativnosti jistých skutků, jejich relativnost však není absolutní, nýbrž i ona podléhá relativnosti toho druhu, jakou trpí jsoucno ve vztahu k bytí. Tak jako jednotlivé druhy jsoucna nelze ztotožnit s bytím, ani jednotlivá dobra, pravdy a krásy nelze ztotožnit s jejich univerzalitou. Je proto na místě domněnka, že Platon věděl, co říká a i když k tomu bylo mnohé přidáno, nic z toho jeho myšlenku nevyvrátilo.

Dnešnímu filozofickému myšlení je převážně zajisté cizí představa konkrétní entity, jež by představovala jakýsi archetyp dokonalosti. Nicméně pojmy dobra, pravdy a krásy existují a to nejen na označení konkrétních podob. I když jejich pojmová existence závisí na lidské reflexi, bylo by naivní se domnívat, že tomuto výrazovému aparátu v reálu nic neodpovídá. Naopak. Reálná existence dobra a pravdy je dána naší zkušeností s reflektovaným světem. Je to svět a jeho funkce, co nám dává nade vší pochybnost zakoušet přítomnost dobra i jeho absenci. Samotným naším žitím,

jeho souladem anebo nesouladem s funkcí světa, dovedeme rozpoznat, co je dobré a co zlé. Nemyslím tím snad nepodstatné spory o budoucnost světa typu romantik versus technik - zde je skutečně nesnadné rozhodnout, která z obou podob blaha má k dobru blíž - nýbrž onu nepostižitelnou schopnost pocítovat harmonii se stavem věcí, která nám bezprostředně, nekompromisně a hlubinně říká: to je dobré, to je zlé.

Protože nám naše kalkuluující ratio, které povýšenecky, nesignifikačně a krátkozrace ztotožňujeme s logem, znemožňuje vidět svět v jeho celistvosti, v jeho dokonalé monumentalitě, propadáme nepravému sebezbožnění a ukájíme se osudným sebeklamem, že svým scientistickým kalkulem postihneme to, co jest. Nikoliv. Skutečný stav věcí je optice disparátního, právě tak jako dogmatického myšlení, neviditelný.

Pokusme se, inspirováni Platonem, odmítnout relativistická pokoušení a nahlédnout problém takříkajíc z opačné strany.

Zamýšlím-li se nad filozofickými otázkami všeho druhu, vždy se stejnou nevyhnutností narazím na jeden problém. Na problém konfigurace svět - člověk. Hned další z něho vyplývající je problém reflexe. Abychom eliminovali neplodné nejasnosti hned od počátku, dohodněme se, že pro svět i pro člověka, má-li hovoření o nich být smysluplné, zavedeme nevyhnutnou kategorii bytnosti. S bytností člověka, jako heideggerovského Dasein, nemáme problémy. Jako jeho důkaz nám postačí Descartovo notorické cogito. S důkazem světa je to trochu složitější; alespoň k přesvědčení subjektivistů: Řekněme, že postačující autoritou ve prospěch existence světa je absence vjemu sebevzniku, ergo já povstává z ne-já. Čímž máme svět. Souhlasíme-li s tím, že existuje něco vně mého reflektujícího mozku, pak, ať je to cokoliv, je to svět. Uvědomělým přiznáním světu jeho bytnost se sami konstituujeme jako reflektující bytnosti a tímto aktem si vydobýváme na světě relativní nezávislost. Není tedy již v nerozlišenosti naším pánem, nýbrž v různosti partnerem. Paradoxně naším úkonem osvobozujeme oba. Svět z monotónní vágnosti, sebe z fatální předurčenosti. Vzniká však ještě něco velmi podstatného: formulace ontologické reality.

Problematika konfigurace světa a člověka je důležitá pro člověka, ne však pro svět. Na nás je tento problém řešit. Dost často, nařku-li soustavně jsou lidmi, kteří to mají v pracovní

kladeny fenomény člověk - svět jaksi proti sobě. Začíná to Gilgamešem, kdy Dasein v ústech autorů věčného mýtu chce prostřednictvím dosažení nsmrtelnosti splynout s Ewigsein, se světem bez hranic v čase a končí vypjatým a pyšným autonomizováním, v němž svět sehrává jen nutný a mnohdy opovrhovaný prostředek k vlastní tragikomické kariéře. I dítěti je zřejmé, že obě snažení jsou prostoduše naivní. Možná snad i proto naše zkušenosti se zlem jsou stále čerstvé.

Jestliže chci ve své úvaze trochu postoupit, je na čase, abych si ujasnil několik věcí.

Pokud jsem se tedy už smířil s tím, že já nelze ztotožňovat s ne-já, nebo jinak, že vjemy, které jsou zaznamenávány mou první signální soustavou nejsou jen křivým zrcadlem jí samé a že tudíž reflektují skutečnost danou mimo mé počitky, pak musím tuto skutečnosti v jakémkoliv jejím rozsahu akceptovat jako mě přesahující a musím proto respektovat pravidla hry, jež ona určuje. Taková a jen taková je mi cesta dialogu, na jehož konci je snad poznání toho, co jest, tedy dobra.

Pravda, při výrocích o tom, co prožívám jako svět, si jen těžko mohu dovolit přepych proklamovat svoje počitky za nezávislé na mojí osobě, aniž by moje vývody nepůsobily komicky. Proto musí ozřejmit základní pravidla a postupovat od evidentních axiomů.

Svět vnímám složitými vazbami, které nacházejí svůj výraz ve formulaci myšlenky. Ne-já je na úrovni myslícího subjektu uvědomováno jako datum, jako stimulátor duševní i tělesné aktivity. Je tedy partnerem, odrazovým můstkem pro myšlení a konání, je ontologickou surovinou. Když jsem se přesvědčil, o apodiktičnosti ne-já, neb řečeno s Parmenidem, že je a nemůže nebýt, pak platnost tohoto axiomatu musím chtě nechtě rozšířit i na myšlení, neboť i ono je přirozeností to on.

Je tedy zřejmé, že má-li myšlení myslet, je nesporně nutná jedna podmínka: Musí být. Svou přirozeností se ztotožňuje s rodinou všeho, co jest. Je to tedy bytnost myšlení, která svou nevyhnutností myšlení přesahuje a jej podmiňuje. Problém bytnosti je o šem problémem nejen myšlení. Jen ono sice může tento problém nastolit, ale důsaznost tohoto faktu platí univerzálně pro cokoliv, co

Je přirozeností každého systematického uvažování, že se snaží o uspořádání východisek a základních kategorií. Pro mne je základní a naprosto podstatnou kategorií bytí v celé šíři jeho spektra. Bytí konstatuje otevřený celek jsoícího. Protože bytí tvoří médium

res všemu myslitelnému, je mu vlastní indiference k rozsahu, kvalitě i struktuře jeho parciálních forem. Souhrn jsoucna jako totalita jsoucna je konstruován myšlením /výraz "totalita" je třeba chápat ve významu neomezený, nikoliv uzavřený/, přičemž myšlení re-konstruuje svět do nových obsahů podle modulu zámeček - klíč. Poněvadž existence mimo bytí není myslitelná, ba je to logická absurdnost, je dominantním aspektem bytí jeho bezpodmínečnost. Tato nepodmíněnost bytí je úhelným kamenem světa, je jeho nevyvratitelnou, ergo věčnou kvalitou. Nemylme se však. Existují útvary a jevy, které jsou jakoby pravým opakem bytí. Například absurdní racionální konstrukce typu kentaur, kvadratura kruhu, či vědecky řízená společnost, protože jejich existence je závislá na existenci myšlení; jejich existence není tedy bezpodmínečná, není reálná ve smyslu bezpodmínečnosti bytí, protože absurdní racionální akty neobjevují formy bezprostředně participující v bytí, nýbrž formy rozkládající a aniž by respektovaly jejich imanentní logiku, libovolně je syntetizují do nových celků, jejich "existence" je jen existencí nepravdivého myšlení. Jsou jako klíče, jenž se nehodí do žádného zámku.

Jednotlivé formy, jimiž se bytí projevuje jsou registrovány subjektem- živým rozumným jsoucnem - jenž se současně podílí na jejich konstrukci, na jejich fenomenalitě. Jen tak se může svět o sobě, jenž je homogenní, koherentní a nedělitelný, stát světem komunikabilním, axiologicky relevantním a smysluplným, světem věcí, světem lidským.

Mezi bytím a tím, co je, existují interakční vazby. Bytí nutno chápat nikoliv jako souhrn toho, co je /tedy naivně kvantitativně/, nýbrž jako předpoklad toho co je /tedy kvalitativně/. Bytí reflektované myšlením jako pojem je handicapováno abstrakcí, již je možno vytknout, že nevypovídá o ničem konkrétním podobně jako "stůl", "strom", "člověk" a pod. Jedině však jako abstrahovaný pojem získává svůj univerzální význam jako předpoklad existujícího.

K tomu několik poznámek: Souhrnem jednotlivých entit, jež jsou, vyčleňuje se i reálné existence bytí, jakožto imanentní prvek, obsažený ve všech existujících entitách jednotlivě. Chápat bytí jen jako racionální konstrukci je neudržitelné, protože už má j život jako subjekt tuto alternativu vyvrací. Na druhé straně je nanejvýš sporné chápat bytí jako substanci entit, konkrétně

zovanou specifičností jejich formy. Bytí je totiž předpoklad existence k a ž d é substance, a to i navzdory pohrdavému marxistickému prohlášení, že "kategorie bytí v tradičním smyslu se v dialektickém materializmu stává běžně bezpředmětnou". Serióznímu ontologickému uvažování, nezatíženému ideologickými předsudky, je jasné pojmové nadřazení bytí jak hmotě tak ducha, neboť čím by byly tyto odvěké protiklady, kdyby nebyly? Případné obvinění z neutralizmu a ze zavádění jakési absolutní existence je nutno přijat, avšak s těmito podstatnými výhradami: Je velkým omylem staré filozofie a filozofie marxistické, která je jejím dědicem, že uvažování o světě je možné jen ze dvou antagonistických pozic. Toto pojetí je zatíženo psychologemtáem černobílé duality světa, které sice snaží úporně přesvědčit zbytek světa o svojí pravdě, ale neuvědomělý psychologizmus, který je zpravidla v této otázce rozhodčím, nevypovídá nic o povaze světa, ale hodně o povaze člověka. Protože "volba filozofie závisí na tom, jaký je kdo člověk" /Fichte/ Když se navíc snaží podpořit svoje argumenty poukazem na prioritu v čase/!/, pak je zřejmé, že zde končí veškerá filozofie.

Přijetím neutrální kategorie bytí jako východiskové a kardinální, nejen že se vyhneme filozofickému stranictví, které konec konců vede k absurdním ideologickým důsledkům, ale navíc posloužíme věci pravdy. Ostatně nesubstanční ontologie Egona Bondyno o tom vydává víc, než pozoruhodné svědectví.

Jedná-li se o tzv. absolutní existenci, je to v ústech marxistů výtká zcela nemístná. Není snad hmota v marxistickém pojetí absolutní existencí? Jsou jí přece prisuzovány všechny atributy, kterých je taková autorita hodna. Je věčná, je nadaná stvořitelkou potencí, je schopna lidským mozkiem myslet samu sebe, je nevyčerpatelná atp.

Pokud jde o filozofii nové ontologie, k níž se hlásím, je otázku bytí třeba vidět především v jeho epodiktčnosti, což ani u jednoho z obou klasických pólů dost dobře nelze. /Nepopiratelnost existence hmoty - nejsme-li solipsisty - a vědomí je zřejmá, to však neplatí při volbě ani jednoho jako podstaty světa/. Hmota a vědomí jsou mody bytí, bytí však není modus ani hmoty, ani vědomí. Je-li bytí nazíráno tímto způsobem, pak máme otevřenou cestu k formulování takové fundamentální ontologické platformy, která svou povahou umožní vznik zásadních noetických i etických důsledků. To platí rozhodující měrou i o pravdě a dobru, kategoriích sice po výtce humanitárních, úzce však souvisejících s ontologickou problematikou.

IVAN HOFFMAN

LOŽ MÁ KRÁTKE NOHY,

ĎALEKO NEZÁJDE.

Cestoval som dnes ráno autobusom do práce a hľadel komusi zo spolucestujúcich do novín. Mechanicky som čítal titulky článkov. Pristihol ma pri tom žalúdok. Odkázal čosi do mozgu, tam na displeji nakočila myšlienka "čítať druhým cez pľece sa nepatrí" a oči poslušne vyhľadali okno. Neubránil som sa už ale spomienke na balík rovnakých novín, ktoré somsi vypýtal v stánku PNS na maľovanie a potom v nom doma fascinovaný listoval a proti svojej vôli zhnusene čítal. Aká pravdepodobná je lož!

Aká pravdepodobná je lož!, napadne ma zakaždým, keď sa náhodne stanem účastníkom hry na informácie, ktorá má krycí názov "noviny". Pripadá mi to veľmi dávno, čo som ju hral i ja, čo som sa hneval, keď oficiálne bola zamľčaná pravda, keď úradne bola vyslovená iba z polovice, keď v napísanom bol zámerne zavádzajúco položený akcent, alebo keď pravdivo bolo písané o tom, čo pred tým vyrástlo zo lži. "S tým nechcem mať nič!", povedal som si kedysi, a -- zvláštna vec -- takmer nič s tým odvtedy nemám. Iba občas, keď som nepozorný, stane sa mi to, čo dnes ráno, a ja si prekvapene uvedomím, že iní tú hru "noviny" hrajú ďalej. Milióny ľudí nedokážu odolať podvedomej túžbe prečítať si jedného dňa, že všetko je inak, než ako to bolo ľživopísané včera a kupujú si dennú tlač. Túžiac po pravde, zakázanom ovocí, dennodenne listujú v nepravde, presvedčení, že lož má krátke nohy a ďaleko nezájde. Čakajú na čosi, čo sa však nemá ako stať, ak to nespravia sami. A nespravia nič, kým si neuvedomia podstatu tej hry na skutočnosť -- teda to, že komická hra sa stáva tragickou skutočnosťou práve ich účasťou vo fronte na noviny, že ich nohy si zjednáva lož, aby ju príčinlivo rozniesli, aby ňou každodenne zamorili svoje autobusy, pracoviská a byty.

Pretože lož má krátke nohy a potrebuje kolportérov, usiluje sa vyzerat' pravdepodobne. A tak ten, kto sa s novinami v ruke zúčastňuje hry na informácie, žije zložitú konštrukciu pravdepodobnej skutočnosti, ktorá svoju pravdepodobnosť sľubuje zvyšovať donekonečna. /Lož sa zaštitila heslom, že svet je nepoznaný, ale poznateľný./

Od účasti na večnej kultivácii lži sa samozrejme možno oslobodiť. Hru na informácie možno sabotovať. Noviny, ktorých povahu /lož/ ani zámer, /oslavu lži/, nemožno zmeniť, možno nekupovať. Namiesto pravdepodobnosťou sa možno zaoberat' pravdou. Z hry na

skutočnosť sa vrátiť do skutočnosti, od prežívania slovných prefabrikátov k ľudskej reči. Vtedy lož, odkázaná na vlastné, krátke nohy, skutočne ďaleko nezájde. Ale čakanie, že lož, vo svojej snahe vyzerat pravdepodobne, se jedného dna pomýli a udá samu seba - je naivné. Naivné je i to kultivovanie lži, lebo ním sa len stáva pravdepodobnejšou. Kritika lživých prejavov lži, ktorá sa dnes v novinách vedie, nie je kritikou lži samotnej, má iba ten dôsledok, že lož nevyzerá natoľko lživo. Jediný spôsob, ako sa jej možno postaviť, je myslieť, hovoriť a konať v pravde.

Uveďme si to napríklad slova socializmus. Jeho interpretácií bolo veľa a z pohľadu poslednej sa vždy prenasledovali tie predchádzajúce, ako tak zvané deformácie. Kultivácia socializmu bola raz dramatická, inokedy nudná, raz smiešna a inokedy krvavá. Samotné slovo však vždy sľubovalo čosi pravdepodobné, a tak sa ním zaoberali i slušní, nadaní ľudia. /Povaha ani vzdelanie neoslovdzujú človeka automaticky od naivity./ To, k čomu vývoj dospel, je zasa len pravdepodobný socializmus, tak ako na začiatku. Kultivácia bola nie len zbytočná, bola národu poriadne na škodu. Socializmus síce snivo tápe v pokusoch pochopiť a pomenovať sám seba, vždy však vehemtné prekáža pokusom o čokoľvek iné. Nie to hľadanie seba samého, ale dôsledné prenasledovanie iného zapríčinilo, že socializmus na svojich krátkych nohách tak ďaleko zašiel. Poučenie? Socializmus netreba poľudšťovať - treba ho zrušiť. Nie len pre zločiny, ktoré boli spáchané z titulu jeho údajných deformácií, ale predovšetkým pre tie, ktoré vyplývajú z jeho podstaty: pre zločiny proti životu, vydávané za naplnenie životného ideálu.

"Aká pravdepodobná je lož!" napadlo ma teda ráno v autobuse. Asi som ešte driemal, ak som sa nad tým pozastavil. Veď predsa pravdepodobnosť je lož, "Aká lživá je lož!" "Aká pravdepodobná je pravdepodobnosť!" - mohlo ma napadnúť a bolo by to stále to isté. Snahu lži o pravdepodobnosť možno vystopovať všade. Neomylné ju totiž sprevádzajú všetky formy násillia, ktorými lož túto svoju pravdepodobnosť bráni. Celé inštitúcie sa zúčastňujú na manipulácii života, ktorý usvedčuje lož zo lži. Našťastie systém, ktorého je lož základom, bojuje za svoje prežitie - samovražedne. Hra na skutočnosť je už tak komplikovaná, lživosť pravdepodobnosti natoľko krehká, že stačí čoraz menej, aby sa konštrukcia zrútila, aby lož na spôsob čiernej diery, sa zborčila sama do seba. Čím je totiž konštrukcia lži pravdepodobnejšia, čím bližšie je k naplneniu svojho ideálu /že si ju totiž nikto nevšimne/, tým bližšie je i k svojmu zániku. V tesnej blízkosti pravdy lož súčasne najväčšmi triumfuje, súčasne je však najväčšmi zraniteľná. Lož to o sebe vie, a tak čím väčšmi je pravdepodobná, čím pevnejšie má v rukách hru na skutočnosť, tým väčší má o seba strach. A ten strach zapríčiňujú jej krátke nohy. Lož lepšie, ako všetci oklamaní, vie, že jedného dna ju môžeme nechať ležať v stánkoch PNS a potom vyviezť do zberu. Vie, že sama ďaleko nezájde.

Už som upozornil na zvláštne chovanie lži, ktorá v snahe po prežití volá po dialogu, konštruktívnej kritike a hľadaní spoločného východiska. Neznie to pravdepodobne? Rád by som sa prihovril svoju čitateľovi v tom zmysle, aby neskracoval lži nohy

a nebral ju potom na plecيا do prvomájového sprievodu. Momentálne má totiž lož nohy dostatočne dlhé na to, aby sme jej ich mohli definitívne podráziť. Spôsobov sa ponúka veľa a každý nech zvolí ten, na ktorý sa najlepšie hodí. Pokiaľ ide o hru na noviny, keď už som s tým začal, treba sa nám vzdáť stereotypne prežívajúceho omylu, že sa z nich čosi podstatné možno dozvedieť. Pomáhajú nám iba hlúpnuť, dezorientujú a vedú k lenivosti. Snažia sa nás postrašiť a kazia nám vkus. Predovšetkým však noviny hrozne prekážajú v ruke, ktorá by mohla sama čosi o skutočnosti napísať a zaclánajú zraku, ktorým možno skutočnosť osobne vidieť.

Vec ľži sa má u nás nepríjemne jednoducho: Tak si nás vychovala, že jej musíme podrážať nohy sami v sebe. Tí, ktorí to zvládnu písomne, nech to spraví aspon s desiatimi kópiami. Kto písať nevie, nech opisuje. Nad týmito materiálmi rojukme o budúcnosti, o nich vedme dialóg, k nim vznášajme konštruktívnu kritiku. Noviny majme predbežne výhradne na to, na čo sa skvele hodia - na maľovanie: Majú krátke nohy, ďaleko nezájdu a ak ich nebudeme kupovať, budú zadarmo.

Ž I A D N A K A Š A S A N E J E T A K Á H O R Ú C A ,
A K O S A N A V A R Í .

Nemusím byť príliš bystrý na to, aby som si bol vedomý úskalí literárneho žánru, ktorému sa venujem. Na jednej strane ma možno obviniť z neskrupnosti, s akou sa pletiem do remesla folkloristom, jazykovedcom, filozofom, ale i sociológom, psychológom, ekononom, či politológom, a to neraz mnohým súčasne, zo strany druhej, ak aj vzdelanci prepáčia /a tí asi prepáčia, považujúc fejton za neškodnú konkurenciu/, môžem pohoršiť niektorých štátnych zamestnancov, ktorí síce sami nepíšu, výhodne sa však živia tým, že zbierajú po bytoch rukopisy. Na čítanie textov, ktoré si takto svojpomocne zadovážia, majú profesionálny servis. Viem to preto, lebo posudok na akési moje škrabanice som dostal k nahliadnutiu. Meno recenzenta, možno i s adresou ústavu marxizmu-leninizmu, bolo starostlivo prekryté čistým papierom, aby to bolo napínavejšie. Keď píšem, nemyslím na to, čo na spomenutej listine stálo. A ak si predsa spomeniem, tak zároveň s prísloviem, že žiadna kaša sa neje taká horúca, ako sa navarí. Viem ja, ako to celé dopadne? Čomu dajú nakoniec samostatne čítajúci počania prednosť? Či nezávislému mysleniu, alebo anonymným štátnym štylistom? To sú otázky, ktoré s literatúrou priamo nesúvisia.

Vo veci dnešného príslovia vám každý fyzik ochotne potvrdí /pri pive/, že kaša proste stráca teplo už od okamihu, keď ju odstavíte od sporáku. Skoro vám, či sa o taký banalita šíriť. Iba preto, že sem-tam navarím hrozivo horúcu kašu, ktorá potom prirodzene vychladne, mám ukazovať zdravé hrdlo? Ale o mňa

sa tu nejedná a vec je zložitejšia: Od príslovia, že žiadna kaša sa neje taká horúca, ako sa navarí, každý bočí a naplatí už poriadne k ľudovej múdrosti ani komplementárne zistenie, že kto sa raz na horúcom popáli, ten aj na studené dúcha. Dúchajú všetci, i tí, ktorí sa nikdy nepopálili.

Žijeme dobu, keď kaše chladnú oveľa rýchlejšie, než kedy v minulosti. Zrejme preto, že staré, poprehýbané pokrievky netesnia, teplo uniká a do hrnca prúdi rozumnejší európsky vzduch. Už to tu proste nie je tá kuchta, do ktorej zvonku nikto nevidel a z ktorej nebolo úniku. Ale čím menšie je reálne riziko, že sa človek popáli, tým evidentnejšie je, že v tomto národe nie je hlavným problémom nedostatok odvahy: Väčšina z nás nemlčí zo strachu, ale jednoducho preto, že nemajú čo povedať. Z času na čas ma prestane baviť chodenie okolo tejto horúcej kaše a poviem to nahlas.

Nepripadá vám zvláštna, ako nevzdelanosť, lenivosť, pasivita vydávajú samé seba za taktiku, za formu prefíkaného odporu, alebo dokonca za "umenie možného"? Ktosi mi nedávno odkázal: "To uvoľňovanie je iba finta. Treba byť opatrný! Všetko to stále majú pevne v rukách!" Mal som nahliadnuť, že všetky tie kaše, ktoré som si navaril, mi raz ktosi prihreje? Mal som šikovne predať gitaru, fotoaparát a písací stroj, obohnat za Bratislavou kus jedovatej pôdy pletivom a loajálne pestovať vlastnú zeleninu? Takticky?

Stále mám pocit, že čomusi nerozumiem. Prichádzajú za mnou experti na to, čo sa ešte nedá a čo už áno, čo snáď možné bude a čo určite nikdy, dozvedám sa, čo robiť stačí a čo robiť netreba, z čoho treba vychádzať, čo rešpektovať, čomu sa treba prispôbiť a podľa čoho zariadiť. Tieto rozumné rozklady zvyknem trpezlivo vypočuť, priznám im logiku, prítakám dobrým úmyslom a keď návšteva odíde, uvažujem, prečo prišla.

Rastie vo mne podozrenie, že títo moji hostia majú problém s kašou. S tým, že si žiadnu nenavarili. Žujú rozmočenú krupicu a pretože im nechutí, chcú sa aspoň presvedčiť, že je zdravá. Prichádzajú sa mi pozrieť do krku, ubezpečujú ma, že ma to musí bolieť, taká varená strava. Alebo mi gratulujú k údajne celkom výnimočnému hrdlu. Ak sa dostanem k reči, pravda, stáva sa to zriedka, zvyknem skromne podotknúť, že žiadna kaša sa neje taká horúca, ako sa navarí. Neveria. Držia sa vlastnej skúsenosti, totiž toho, že pre istotu vlastnú skúsenosť nemajú. Preto márne čakám, že sa ma niekto z mojich rozumných priateľov a známych jedného dňa opýta, prečo vlastne robím, čo robím, prečo hovorím, čo hovorím, prečo žijem, ako žijem. Nepýtajú sa. Myslia si zrejme, že to vedia. Hádam som podľa nich sám sebou z naivity, hlúposti, z fanatizmu či chorobného individualizmu. Musia však i tušiť, že roky mám pripravenú nepríjemne jednoduchú odpoveď. A nechcú ju počuť.

Drahí priatelia, ale veď krupica sa nevarí preto, aby sa človek obaril! To, čo si myslím nehovorím preto, aby mi raz na ulici ktosi, predstierajúc opilca, akoby náhodou lámal ruku. Čo si myslím hovorím, lebo si to myslím. Nepodpisujem sa pod manifest za občiansku slobodu, lebo mi prekáža cestovný pas,

ale preto, že si želim občiansku slobodu. Proti väzneniu poctivých ľudí neprotestujem preto, že by som chcel sedieť s nimi, ale preto, že chcem, aby so mnou boli na slobode. A ani týmto príslovím sa nezaobieram preto, aby som prišiel o zamestnanie, stratil vodičský preukaz a privolať domovú prehliadku. Nerozhodol som sa žiť v pravde, aby som mal problémy, ale aby som ich nemal - s vlastným svedomím. Napadlo ma proste, že skúsia neklamať, nepretvarovať sa, lebo ma omrzela tá rozumná schizofrénia, priečilo sa mi podplácať a nepáčil som sa sám sebe ako zľodej. Nemajte mi, drahí priatelia za zlé, že som si jedného dna pred piatimi rokmi, keď mi po hlavu stiekla krstná voda povedal, že sa pokúsím polepšiť. Darmo by som sa vyvyšoval - sám najlepšie viem, že výsledky sú skromné, že sa príležitostne naštvem, utrúsím hrubé slovo a že som nemožný bez cigarety. Ale ak nežijem preto, aby som problémy mal, určite nežijem preto, aby sa mi "nič neprihodilo". Bol by to biedny program - nemať problémy. Preto sa málo starám, čo je nebezpečné, a uvažujem, čo je správne. A ak konať správne, teda slušne, dôstojne, dôsledne a slobodne, je nebezpečné, potom je tu i objektívny dôvod, aby som sa snažil zrozumiteľne a verejne ozvať. A ticho uvažujem, že je to snáď dôvod, aby sa ozývali všetci, ktorí sa považujú za poriadnych, slušných, dôstojných či slobodných.

Ja viem, žijem v nérode, ktorý má traumu z divotvorného hrnca. Trpne v obave, že tej slušnej, slobodnej kaše by sa mohlo navariť priveľa, že ten poriadok, ktorý nakoniec vedie k práci a tá dôstojnosť, ktorá zaväzuje k tolerancii, by mu liezli krkom. Táto obava z života, ktorého by mohlo byť priveľa, ak zabudneme magickú formulu a príliš sa polepšíme, je dobrou zámienkou k letargii. Kto z nás nie je v kútiku duše lenivec, egoista a surovec? Som i ja, lenže nechcem. Preto sa vičinou slušnej kaše, valiacej sa z divotvorného hrnca, netrápim. Som predsa po krk v kaši reálneho socializmu a mám v prvom rade starosť nezadusiť sa v tejto. Mimochoďom - "dobrého veľa nebýva" a "dobrych ľudí sa všade veľa zmestí", môžem upokojiť tých, ktorí sa hrozia moralistov, pretože slovo "polepšiť sa" im pripomína polepšovnu.

Nie som tu od toho, aby som polepšoval druhých, ale aby som, kým je čas, okresával seba. Viem, že neuniknem účtovaniu a mám dobré dôvody veriť, že všetko čo navarím, ale i nenavarím, budem mať na tanieri pri poslednom súde. A po rozume mi chodí: "Variš kašu, variš? Ale ješť ju nebudeš!" Z ktorej je to rpzprávky? Poľ dna som listoval v svojich detských knihách, púšťal si rozprávkové platne, aby som sa v pointe nezaplietol ešte i s etnografmi. Všetko márne. Iba kdesi v podvedomí mi zostala spomienka na zlomyseľného rozprávkového skeptika, na ktorého slová, tuším, nedošlo.

MILAN ŠIMEČKA

P Ů V O D N E J I S T O T Y

/Táto prednáška bola pripravená pre medzinárodný seminár "Dialogu" v Brémach a bola tam tiež v januári prezentovaná. Nie však autorom, ten nedostal pas./

Dámy a pánové,

berte, prosím, tento text spíše jen jako několik volně řazených poznámek k tématu, které mi bylo zadáno, než jako ucelenou přednášku. Rozhodl jsem se je pronést po těžko vysvětlitelných rozpacích. Sám úmysl zabývat se osudem židů v Československu vzbuzuje velkou nejistotu. Musím si totiž položit otázku, která je mravně znepokojující: proč jsem se již dříve této problematice ve svých textech soustavněji nedotkl? Respektoval jsem podvědomě tabu, které v mé zemi platilo po celé období mého dospělého života? Trápa mě omlouvá, že to snad ani nebyl strach, ale spíše ostých dotýkat se rány, která zůstala v tele naší země po vytržení těch, kteří tu s námi žili celá staletí. Víím však, že nejistota v této věci se bezděky stala doplnkem mravní rozvrácenosti, ve které se československý duchovní život zmítá již déle než oněch posledních dvacet let.

Pohnutky nejistoty vyplývají možná z tradice. Intelektuální atmosféra slušné země mezi dvěma válkami, z které pochází ještě základní poznání mé generace, velela vzdělanému člověku si u asimilovaných židů jejich původu /jistěže rasového/ prostě nevšímat a židovskou ortodoxnost respektovat. Vnímá jsem tuto tradici jako nejlepší způsob reakce na židovství i později, kdy bylo holocaustem a totálně změněnými pomery všechno postaveno do jiného mravního osvětlení. Dodnes nevím, zda postoj většiny československých intelektuálů nebrat prostě na vědomí specifčnost v postavení židů a přecházet mlčením a s jistou štitivostí staré i nové formy antisemitismu jakožto projev nevyléčitelné choroby zastalců, byl mravně ospravedlnitelný a tak ušlechtilý, jak se tvářil. Zkušenost jiných stredoevropanů, Němců, Rakušánů a snad i Maďarů a Poláků ukazuje, že otevřenost, permanentní diskuse o historické zkoumání je asi pro národní zdraví užitečnější. Věřte nebo nevěřte, ve své dospelosti jsem videl jen dva židy v kaftanech a to ještě možná byli členové nějaké delegace, a tak jsem usoudil, že k rozegznání žida lze použít jen výroky norimberských zákonů. A to přece nelze! Vytlesnoval jsem z vědomí nejistotu a přitom jsem vedel, že vše je nakonečně složitější.

Na studiích jsem měl přítele, diskutovali jsme celé hodiny o všem možném, hlavně o literatuře a o socialismu. Jednou se mě zeptal - víš ty vůbec, že jsem žid? Odpověděl jsem, jak se slušelo - a co má být. A on řekl - jsi úplný pitomec anebo se jenom tváříš jako idiot? Copak nevíš, co všechno to s sebou nese?

XXV.

Do začátku války jsem vyrůstal v národnostně nešmírně promíšeném prostředí v pohraničí, v těsném sousedství Německa a Polska. Nepochybuji o tom, že v tomto národnostním slepenci byl přítomen i antisemitismus, ale ke mně se v dětství jednoduše nedostal. Rodiče možná sem tam rekli o někom, že je žid, ale říkali to tímtež tónem, jakým se o jiných říkalo, že jsou Němci, Poláci, Slováci nebo Češi. Po válce jsem přirozeně vnímal hrůzu židovského osudu, ale z toho, co jsem četl, se mi vnucoval názor, že je to součást tragédie obecnější, tragédie všech evropských národů. Znal jsem osobně lidi, kteří byli odvedeni do koncentráků a nikdy se nevrátili, ale to byli Češi. Neviděl jsem na vlastní oči transporty žen a dětí, podvědomě jsem všechny mrtvé počítal k obětem válečného šílenství.

Nebylo to dáno ani výběrem mé četby, pokud se pamatuji, panoval obecný úzus, že se židé přirazovali i statisticky k národním padlým a umučeným, nevím ani, jestli se k národním ztrátám počítali i židé německé národnosti. Panovala zde jakási statistická neochota dělit mrtvé. Smrt všechny srovnala a srovnala statisticky i zdánlivou odplatu, tři miliony odsunutých Němců. Ta doba po válce měla v oblibě celkové účty, velká čísla, ve kterých nebylo místo pro odlišnosti, nemluvě o individuálních osudech.

Když jsem si připravoval tyto poznámky, zjistil jsem, jak neuvěřitelně je u nás chudá literatura, která by se z různých aspektů zabývala osudy židů za války, pár vzpomínek z koncentráků, pár historických studií, samozřejmě příběh Anny Frankové a po roku 1948 je toho stále méně a méně. Podle Philolexikonu /Berlin 1936/ bylo v Československu 375 000 židů. Součástí Československa byla tehdy ovšem i Podkarpatská Ukrajina, kde byly celé židovské vesnice a kde židé v kaftanech orali na poli. Dnes je možné statisticky určit jen nepatrný počet členů židovské náboženské obce. Nikdy jsem se nesetkal s přesným údajem počtu židů, kteří dnes zbyli z onech více než třiset tisíc. Podle čeho by se mě také zjišťovat? Bylo by to nezákonné. V životopisech některých lidí se mohou dovědět, že byly za války rasově pronásledováni, což je opět jistý statistický eufemismus, rasově pronásledováni byli i cikáni. Další generace však již toto poznávací znamení nemají. Pokrytectvím, tak typickým pro československý duchovní vývoj, byl celý problém jakoby smazán. Já jsem se však po celý život s překvapením dovídal, zvláště po svém příchodu na Slovensko, jak dobře lidé vědí, kdo je žid.

Nechť otevřeně se zabývá osudem československých židů měla svou příčinu již v poválečných letech, tedy i v oné tříleté periodě, ve které jsme měli relativní svobodu tisku. Z národnostně promíšeného obyvatelstva státu, hospodářsky, kulturně a jazykově se hluboce ovlivňujícího, vznikla téměř přes noc, měreno v historických veličinách, národní osamocenost Čechů a

Slováků, osamocenost pyšná a závratná, která byla vykládána jako veliké historické vítězství. V tomto národním vytržení se chovaly i zbylé menšiny zakrikle.

Židé vracející se z koncentračních táborů, z emigrace, ze západních i východních armád, z úkrytů, měli jistě důvod neprekřikovat tuto národní závrat. Možná si mnozí i mysleli, že Československo je v této nové situaci země jako stvořená pro asimilaci. Kdo se vrátil včas, neměl problém s bytem ani s vrácením nebo náhradou osobního majetku, protože mnohonásobně tolik zde toho zůstalo po Němcích a Maďarech. Kdo se vrátil později, neměl to už však tak snadné, protože hrabivost domácího obyvatelstva neznala mezí.

Nevím, zda překotná asimilace židů byla naprosto spontánní, jisté je, že stát zde v této národní závratě se sebevědomím odlišnosti bylo značně obtížné. Mnozí se vrátili, aby zase odešli, bylo zřejmé, že Československo již nebude tou zemí, kterou bylo před válkou. Někteří židé odešli do Izraele, jiní na Západ. Mnozí židé si změnil německy znějící jména na česká a slovenská, snad panovalo oboustranné přání sestrást jakoukoliv odlišnost. Z mládí si pamatují na silné vědomí o tom, že veřejné připomenutí židovského původu nějaké osoby se vnímá jako urážka a nevkus. Tam všude snažila ona tabuizace problému a židé k tomu přispěli onou překotnou asimilací a bezděčným potlačováním své historicky dané původnosti a odlišnosti.

Dnes je zřejmé, že toto celkové "znárodnění", přijetí české nebo slovenské identity, umělé již v úmyslu, bylo nešťastné. A netýkalo se to jen židů, ale i zbylých Němců, Poláků, Maďarů a jiných menšin. Popřením přirozené rozrůzněnosti jsme si jako národ pak již předem pootevřeli cestu k zglajchšaltování a totalitarismu.

XXX

Naprostá většina Čechů se cítila být po válce vítězi, neposkvřenými žádnou vinou. Byli první obětí Hitlerovy agresivity a tedy historicky posunuti na přední místo ve velké satisfakci. Otázka, která pořád znovu ožívá, proč jsme se vlastně nebránili, se nebrala příliš tragicky. Proč jsme byli zrazeni a neměli jsme šanci. Vyčít židům necítili Češi vinu, Československo bylo okupováno a Němci se v Čechách a na Moravě neprosili o českou pomoc při konečném řešení židovské otázky. V této věci se národní chování pokládalo za mravně bezúhonné. Přetrásaly se pouze individuální příběhy, příběhy mužů, kteří se rozvedli se svými židovskými manželkami a vydali je sarti, příběhy rodin, které převzaly do úschovy židovský majetek a po válce si na to nemohly vzpomenout atd.

Jiná situace vznikla na Slovensku. Hitler se při koncipování nového řádu v Evropě rozhodl učinit ze Slovenska oázu pokoje, nabídl mu samostatnost a ze začátku ani nevyžadoval jeho militantní fašizaci. Slovenské katolické kruhy, které převzaly vedení státu, prezidentem se stal katolický kněz dr. Tiso, šlihaly spíše po španělském než německém vzoru. V roce 1941 však přijal Slovenský stát zákony, které nijak nezapřely svůj norimberský původ. K prvním deportacím došlo v roce 1942. Tehdy v době, kdy již vedoucí činitelé státu a část veřejnosti věděli, že židé neodcházejí na východ do nových sídlišť a na práci. Dnes o tom není pochyb, existuje řada dokumentů, například přímá upozornění římské kurie na genocidní postup nacistů. Postup slovenských úřadů, kte-

ré vydávaly židy nacistům, nelze omluvit nevědomostí. Vláda se vzeprela až když většina židů byla pryč.

Nová republika a zvláště pak komunistický režim se s mravní pokleslostí této kapitoly v našich dějinách vyrovnaly jednoduše. Slovenský stát nevznikl z lidové vůle, povstáním byl úplně zpochyben a tedy národ sám nenese žádnou zodpovědnost za osud židů: Celou věc ovšem komplikuje skutečnost, že v národní paměti a třeba i v části slovenského exilu nefiguruje první slovenská stát-nost v úplně zavrženém světle. Toto menší zlo totiž uprostřed rozvrácené Evropy celker slašně fungovalo a zdejší fašismus měl ve srovnání se svými evropskými vzory poněkud operetní podobu. Brutalita tak nezřízená v jiných evropských zemích, se po první čtyři roky Slovensku jakoby vyhýbala, nepopravovalo se, na umelé vyčleněném území doznávaly předválečné evropské poměry. Oficiální antisemitismus využíval spíše tradičních zdrojů než komplikovaných "rasových" teorií. Je známo rovněž, že uvnitř režimu existovala vůči Eichmanovu naléhání opozice. Tak vznikaly průtahy, šlendrián, kompetenční spory, prezidentské výjimky, což všechno dohromady umožnilo na Slovensku přežít většímu počtu židů než v zemích pod přímou německou okupací. Statisticky přijatelnější číslo obětí však mravní zátež režimu nezmírňuje.

To všechno zde ovšem dnes stále figuruje jako nezpracovaná minulost. V rámci všeobecné reglementace dějinného výkladu, je i tento problém zasut a ozřejmuje se jen velmi pozvolna. Jako všechny podobné problémy, schovává se v tesném akademickém rámci a do vědomí veřejnosti nevstoupil. Jen podpisová akce z roku 1987, kterou zorganizovaly nezávislé církevní struktury a která v upřímném textu nabídla židům ze Slovenska jakési pokání nových generací, vzbudila rozruch. Byla však, tak jako její ohlas, okamžitě umlčena režimní propagandou.

XXX

Nejistota, kterou jsme zatíženi, nekončí u starých dějů, za něž moje generace nenese zodpovědnost. Provází ji zkušenost posledních desetiletí, pro jejíž zpracování jsme měli dost času. A všechno je najednou ještě komplikovanější. Židovský osud se zapletl se socialismem a utrpěl v něm další traumata. Nebudu vypočítávat známé důvody, kvůli kterým se židé tak významně připojovali ke komunistické vizi. V Československu to bylo stejné jak jinde v Evropě, nemluvě ani o Rusku. Všechny intelektuální zdroje přimknutí se k vizi společnosti, která na věčné časy vymýtí s vykorisťováním i židovskou odlišnost, jsou dobře známy. V Československu neměly na účasti židů v komunistickém hnutí podíl jen ryze intelektuální pohnutky. V Československu byl i židovský proletariát. Jako chlapec mě maminka posílala s utrženým podpatkem k chudému ševci, který se jmenoval Karl Marx. Jak bych nechápal svudnost budoucnosti, ve které se všichni lidé rozplynou v rovnosti, bratrství, pod vedením třídy, která se zříká všech starých diskriminací a směřuje k stvoření nového člověka? O tom všem jsem četl, bohužel v jiných literaturách než české a slovenské, i když i tam se něco najde. V české a slovenské literatuře sa účast židovských autorů takřka dokonale spojila s češtvím. Nerad se k tomu priznávám, ale skutečně jsem až jako student univerzity seznal, že autorem mé nejoblíbenější knížky, vrcholem dětského čtení, příběhu pěti chlapců na malém městě, je žid Karel Poláček. Neviděl jsem a možná ani nechtěl videt skrz milosrdný závoj asimilace.

Až později jsem se rovněž dozvěděl, jak významně byl zastoupen židovský prvek ve vítězné komunistické straně. Ta ve své honbě za "většinou národa", znajíc dobře utajené sklony některých částí "lidových mas" k antisemitismu, dovedně skrývala svůj chvaly-hodný internacionalismus. A její protivníci se snad styděli příliš na tento internacionalismus poukázat. A tak jsem zažil skutečný šok, když jsem již jako naivní stoupenec "zárných zitrků" četl ve zprávách o procesu se "spikleneckým centrem" černé na bílém, že přední straničtí a státní funkcionáři byli židovského původu. A navíc spojení s mezinárodními sionistickými pletichami, které směřovaly ke zničení socialismu. Uplynulo jen sedm let od konce války a skrytá kampan přiváděla oficiální propagandu do nepříjemné blízkosti největší lži nacistů, že za všechno mohou židé. Až ex post jsem si uvědomil, přečetl a vyslechl, s jakým bolestným výkřikem se zde v Československu zřítíl sen židovských generací, které spojily svůj osud s proletářskou revolucí. Jak obrovská je však síla utopie! Znal jsem židy, kteří uverili v pravost obvinění.

Vlastně až potom, po procesech a hojných narážkách s jasným antisemitským ostnem, které se daly číst v novinách, se probudila moje citlivost ke vnímání židovského problému. Mohl jsem ho už pak číst ve skutečnosti, která se přede mnou odvíjela v dalších letech. A přece jsem si tuto schopnost číst nechával pro sebe. Tabu z ostychu sem šlo s tabu oficiálním, které nikdy nepřipustilo podezření, že by vládnoucí ideologie mohla napájet i z odpadových kanálů.

Až bude tabu zrušeno, pak se asi znovu a znovu budeme zabývat traumatem z padesátých let. Bude-li ještě dost pamětníků. Stalinismus u nás došel ve svém vyjádření k paranoickému vrcholu, i když jeho oběti počítáme na tisíce a ne na miliony jako v Rusku. Je to všechno práce směřující k prasknutí lebky. Vždyť se celkem dobře darí tezi, že stalinismus privlekli do Československa židé, fanaticky oddaní sovětskému vzoru a tak podle oblíbené fráze roztočili mlýn represí, který nakonec semlel je především. Jak se dovedet, jak smýšleli ti lidé, když už tehdy mluvili všichni stejně? Anebo to bylo právě naopak a československý stalinismus dostal právě v té době svůj národní charakter, který se pak obnovoval antisemitskými projevy ve všech krizích společnosti? Snad se jednou najdou historikové, kteří budou mít dost sil a vůle všechny tyto spletnice rozmotat. Jak pak ubíhala léta, slábl i des z procesů, který předtím zmrazil československou společnost a přiblížil ji ke středověku. Opět byly oběti srovnány do rady, postupně všechny rehabilitovány a nikdo pořádně nezkoumal, jakými cestami a s jakou duchovní výzbrojí došel člověk až pod šibenici. Zkoumání minulosti, které by mohlo již tehdy přispět k mravní katarzi společnosti, bylo zaraženo aniž ne na začátku cesty.

Opět se pokračovalo ve staré hře: otázky, ze kterých by se mohla rozskočit lebka, odsuneme. Obnovil se starý konsensus mezi inteligencí, že židé neexistují. Židům bylo přirozené dovoláno mluvit o tom, že jsou židé, nepovažovalo se za nevkusné vyprávět židovské vtipy, zvláště v přítomnosti židů. To bylo v šedesátých letech a z hlediska našeho problému to byla příjemná doba. Mezi intelektuály, kteří se připravovali na pražské jaro, začala prevažovat domněnka, později usvědčená z bláhovosti, že nestrávená a zkažená minulost se nějak přece jen v národním těle vstřebá. Všichni jsme ovšem věděli, že nová společenská smlouva, na které začali postupně participovat všichni podvedení, tedy i židé, platila jen v intelektuální elitě. V jiných složkách společ-

nosti platily ovšem jiné smlouvy. Ve straně například nepsaná úmluva, že židé nejsou zpravidla jmenováni do vyšších funkcí a že opatrnosti nikdy není nazbyt. Většina společnosti se pak shodovala v názoru, že když už nějaké problémy máme, pak je nejlepší přitlumit trochu světlo, aby nebyly tak vidět. Toto myšlení je odvozeno z naší existence na okraji sovětského vlivu, která vnucuje vědomí polovičatost, přesvědčení, že sami stejně nic do konce dovést nemůžeme. A tak i v šedesátých letech byl jediným židem, o kterém se volně diskutovalo, Franz Kafka, byl to přece jen spíše Němec než Čech.

V roce 1968, v příliš krátké a příliš opojné době, nebyl na nic čas. Ostatně, v onom krátkém období svobody se zdálo, že se všechno vyjasňuje jakoby samo. Nikdy pořádně nezformulovaný konsensus intelektuálů - ono A co má být? - se zdánlivě osvědčoval. Za předsedu svazu československých spisovatelů byl zvolen Eduard Goldstücker, jeden ze tří, kteří se zachránili v procesu se spikleneckým centrem. Jenže brzy začal dostávat dopisy hýřící antisemitskými sprostotami. Členem předsednictva strany se stal lékař a jeden z posledních starých revolucionářů František Kriegel. Jenže při jednání v Čierné nad Tisou řekl prý Piotr Šelest Dubčekovi, aby s sebou netahal "toho haličského žida". František Kriegel byl později jediným mužem z vedení, který nepodepsal moskevský protokol. Byl vyhnán Sověty ze všech funkcí, na rozdíl od mnoha jiných vysokých funkcionářů se však odebral do ghetta pronásledovaných českých intelektuálů, stal se členem chratovního společenství a tak ve zvláštním oblouku rehabilitoval staré levičáctví.

XXX

Po dvaceti letech normalizace, které máme za sebou, se potvrdilo, že totalitní ideologie jakéhokoliv zaměření do sebe nakonec zákonitě vsřebá rezidua antisemitismu. Je přímo úžasné, s jakou pravidelností se potouchlý antisemitismus přitre ke všem našim národním katastrofám. Je to fenomén, který gizopasí na každé degeneraci politické kultury, a tak se vlastně ani není čemu divit. Doprovázel normalizaci a je dodnes čitelný ve všech agresivních propagandistických žvástech. V sedmdesátých letech vyšel dokonce román jistého velmi podprůměrného spisovatele, který nezáhaleně podsouval čtenáři myšlenku, že Dubčekův pokus o socialismus s lidskou tváří byl dílem mezinárodního židovského spiknutí. Totéž se v poněkud sušších verzích tvrdilo v propagačních brožurách a vlastně vždy, když se to pokládalo za účelné. Například v kampani proti Chartě 77. Sám jsem na vlastní oči viděl v televizi československého filmového režiséra, který s vedoucím úsměvem tvrdil publiku, že číslo 77 je kabalistickým znamením.

Zdá se tedy, že víze, vzešlá ještě z minulého století, která slibovala vyřešit odvěký problém splnutí diaspory s udomácněným národem, hluboce sklámala. Všechno staré trápení se znovu a znovu vrací, leželo vlastně jen přikryto násilím a strachem z propastných hloubek, které odkrývá. A já nemohu říci, kdy se v Československu dostaneme k tomu, abychom se nejistě ale přece jen na to ptali.

XXX

Nejistota, o které jsem začal, však bude jistě doprovázet naše národní vědomí ve všech pokusech o "Vergangenheitsbewältigung", nejen v případě židovského osudu. Nepochybuji o tom, že k tomu bude muset brzy dojít. Po čtyřiceti letech tabuizace všech obtížných problémů budeme v situaci dítěte, které se nenaučilo pořádně mluvit a jen s koktáním si budeme přisvojovat svět svobody, do kterého, jak pevně doufám, budeme pohybem ve východní Evropě vrženi.

HANA

PONICKÁ

R Í M S K A K A P I T O L A

/Pokračovanie/

Viacposchodový moderný nájomný dom na via Donatello č. 65-67 v Ríme, kam už rok doručuje pošta moje listy z Bratislavy markíze Giuliane Benzoni, už i na prvý pohľad sľubuje luxusné vybavenie vnútrajška budovy: ak som porozumela dobre, že sú Benzoniovci vlastníčkami, tak už aj vlastníctvo jediného mnohoizbového bytu, rozťahaného na najvyššom poschodí pozdĺž celej terasy, znamená pre bežnú občianku mojej vlasti, akou som ja, hotové bohatstvo. Okrem tohto činžovného paláca - a či len účasti vo vlastníctve tejto nehnuteľnosti - majú Benzoniovci starší letný kaštieľik s citrónovým hájom a s vlastnou plážou pri mori v Sorrente - veď tade som už pred dvadsiatimi rokmi /1949/ letmo prebehla na malom Topolinke s prvým manželom, slovenským básnikom a korešpondentom Československej tlačovej kancelárie /1948-50/ v Ríme - o tom už i pani Giuliana vie a ľutuje, že sme sa už vtedy nezoznámili, boli sme obe mladšie, a žilo ešte toľko ľudí, čo dobre poznali aj Milana Rastislava; zopár ich zato ešte žije, okrem nej, 70 ročnej napríklad aj ešte starší senátor Ferruccio Parri, vedúca postava talianskeho odboja za druhej svetovej vojny, dlhoročný priateľ panej Giuliany. Zaujatá hlavne vždy rozhovorom, len letmo si všimam okolia, ako v rýchlom filme prebehne priestranou vstupnou miestnosťou činžovného paláca, všetko samý mramor, ligot, na prízemí vrátnik, úctivo sa klanajúci panej Giuliane. Výtah rýchle, hladko stúpa nahor, nepočuť ani zvuk odchyľovaných výtahových dverí, a jednako psík za dverami bytu na najvyššom poschodí nás už víta brechotom, v ktorom sa mieša zvláštny elivý tón s bezuzdnou radosťou; len čo však vstúpime do predsieni bytu, náhle stíchne a už len slabo skučiac plíž sa pozdĺž steny chodbou preč. V priestranom, svetla plnom salone s východom-dverami na slnečnú terasu zastretými vlajúcimi pavučinovými záclonami, čaká nás už zhromaždená rodina. Poznávam najprv vdovu, švagrinú panej Giuliany, pani Šeherezádu, pôvodom libanonskú princeznú; jej syna, synovca panej Giuliany Alberta Benzoniho, publicistu, a pracovníka na sekretariáte Talianskej socialistickej strany, ktorý ma hneď živo ubezpečuje, že od Giuliany už dosť veľa o mne vedia a tešia sa najmä na moje novinky z posledných udalostí vrcholiacej pražskej jari v mojej vlasti, Dubček a to všetko, však viem, zatlieskal Alberto uvoľnene dlanami. Trochu mi pripomína obľúbenú postavu Pierra Bezuchova z Tolstého vojny a mieru, fyzicky aj inak, má dokonca i okuliare. Pani Giuliana, ktorú budem musieť nezavolať i ja ako všetci okolo nej /nielen tí doma/ volať iba Giulianou, sa blažená, ale trochu aj akoby chcela Alberta krotiť,

64

65

umiernujúco díva na neho, nepochybné je jej miláčikom, rozumejú si púhym pohľadom, a tak Alberto Benzoni, ktorého tiež budem musieť volať len Alberton, - odstúpi, aby nám nalial na dno sklenky pravej whisky, doplnenej sodou a kúskom ľadu - na uvítanie. Snažím sa ospravedlniť pomerne ešte mladej domácej panej, čerstvej vdove, že som prišla nevhodne, nevedela som... ale ona zavrtí hneďou zlatisto sa lesknúcou prirodzene upravenou hlavou, zdvihne malú úzku tamer detskú ruku, nie, vraj naopak, dobre, že som tu, veľmi dobre i pre Giulianu. Vtom zasa brechot, skučanie, zazvonenie a brechot akoby usekol. Malý čierny Noxík, len čo zachytí zvuk výťahu, roztúžený nádejou, ktorá vzkršla v jeho malej chlpatej hlavičke, ešte veľa ráz zažije chvíľu očakávania svojho pána, ešte veľa ráz v bolestnom sklamaní zvesí chvost a tenké dlhé uši a zalezie do kúta. Jeho čierne lesklé teličko sa drobno chveje. Po privítaní s novými kondelujúcimi hosťami berie si ma Giuliana k sebe, na druhú stranu bytového traktu. Jej izba nemá viac ako dvadsať štvorcových metrov, je svetlá, vlúdna, zariadená starším, ba aj až starobylým nábytkom. Moju pozornosť upútal najmä pomerne vysoký a rozložitý písací stôl, nelesklý, modro zafarbený, nejaká ozaj vzácna starobylá rekvizita, vyblednutú farbu nepremalávajú, ostáva, aká je, už storočia. V kasničkách a priprávkách na hornej, písacej ploche stola, ktoré tvoria akúsi záštitu pre písúceho, uvidím usporiadané zväzky listov, nejaké písomnosti, ale len z otvorenej časti. Klasická jednoduchá posteľ je zastlaná: opodiaľ menšia štýlová pohovka, kresielka, stolík. Vzadu pri stene jednoduchá knižnica bez skla, hneď v nej zbadám zobraň diela Tomáša Garrigua Masaryka, hrubú knihu "Denník duše" /Giornale d'anima/ oblúbeného talianskeho pápeža Jána, rozličné knihy historické, ale aj beletriu a poéziu. Prevahu tvoria knihy v reči talianskej a francúzskej. Aj so mnou hovorí pani Giuliana naďalej - a bude to tak stále - najradšej len po francúzsky, hoci hovorove ovládam lepšie taliančinu. Nemala som príležitosť po francúzsky hovoriť, vo Francúzsku som nebola, no preložila som dost kníh z francúzskej prózy i poézie klasickej a celkom modernej, a tak gramaticky, štylisticky, teda literárne ovládam francúzštinu lepšie než taliančinu, ktorú však zase poznám dôverne nielen literárne, ale i ako reč trhovú a pouličnú zo spomenutého dvojročného pobytu v Ríme. Nie, vyvracia pani Giuliana môj dohad, že asi dáva prednosť môjmu gramaticky aj inak dôkladnejšiemu francúzskemu prejavu - nie, zdôrazňuje, že po francúzsky jej to lepšie padne, lebo aj s Milanom zväčša po francúzsky hovorili, aj písali si po francúzsky. Neskôr mi o tom povie viac.

Nad posteľou v pozadí uvidím zrazu pri knižnici v zožltnutéj pasparte na zasklenej fotografii v zlatistom rámičku dobre známou, už i mne tak milú panorámu - fotografiu košarišskej fary a kostola s lipami. Obrázok je dost vyblednutý, ale ešte na nom všetko dobre poznať: na oboch budovách sa máločo zmenilo, zato lipy pred kostolom narástli tak, že len veža kostola vyčnieva nad nimi, inak kryjú celé priečelie kostola, pokým sú zalistené, oboznamujem pani Giulianu s tým, čo som nedávno na mieste, znázornenom fotografiou, sama videla. Giuliana mi zase upresňuje rok vzniku fotografie, Štefánik si ju vraj sám spravil - bol totiž aj vynikajúcim fotografom - keď sa chystal z Košarísk do Paríža. V Paríži si fal fotografiu zarámovat' - čítame spolu meno firmy v Paríži na zadnej strane obrazu - a takto zarámovaný zavesil si obrázok nad posteľ vo svojom parížskom byte na rue Leclerc č. 6, kde mu obrázok visel po všetky roky, čo tam býval, potažne

sa do bytu vracal zo svojich ciest po svete, či z vedeckých výskumov alebo z bojových misií počas vojny, vcelku bol obyvateľom na rue Leclerc od roku 1907 do roku 1919. Mal vraj obrázok svojho rodného domu i kostola, v ktorom ho krstili, ako kúsok domova nad spiacou hlavou nadovšetko rád, a zdôraznil i sám svojej snúbenici Giuliane, že jej dáva obrázok ako svoj najvzácnejší poklad: priniesol jej ho z Paríža do Ríma začiatkom júna r. 1918, popri iných ako hlavný zásnubný dar. Odvtedy je obrázok košarišskej fary aj kostola pri nej pri pani Giuliane, nad jej posteľou, kdekoľvek od r. 1918 bývala.

Vykladam i ja slovenské darčeky pre pani Giulianu: umelecky vyrezávanú drevenú kazetu s hrstou slovenskej prsti vo vrecúšku; kazeta je dielom majstra rezbára Pašmika z Košarísk. V prieppravke pod vrchnákom, ktorý sa otvára automaticky na stisnutie gombíka naboku kazety, je pri vrecúšku s hrstou zeme z Bradla, kde je Štefánik pochovaný, priložený list od Košarišťanov a Brezovčanov, ktorí pozývajú markízu Giulianu Benzoniu, snúbenicu ich drahého rodáka Milana Mastislava Štefánika, na návštevu na Košariská, na Bradlo i na Brezovú. Panej Giuliane sa pri čítaní listu, ktorému sčasti rozumie, rozžiaria tmavé oči, rozťahnu ústa v úzkej, jemnej tváričke do blaženého úsmevu, musím jej hneď porozprávať čo viem o Pašmikovi, ktorý jej kazetu vyrezal, o Košarišťanoch, ktorí ju volajú, o všetkom. O strážcovi Bradla, ktorý údajne dlhé roky strážil mohylu Bradla ešte za prvej republiky, a ktorého Giuliana viac ráz na Bradle stretla, keď ta sporadicky zavítala.- o tom strážcovi, žiaľ, ani o jeho domčeku pod Bradlom nič neviem. Sotva už dakto Bradlo posledných 20 rokov u nás /1948-1968/ strážil! Iba cudzie vojenské lietadlá, údajne francúzske a talianske, a to ešte i po druhej svetovej vojne, občas pri výročiach spravili krúživý prelet nad Bradlom, úradne povolený, lebo tam ležal francúzsky generál Štefánik a spolu s ním talianski dôstojníci piloti. Aj domáci ľudia z okolia prichádzali tajne i polotajne na Bradlo rok čo rok, zakladali pietne ohne na všetkých štyroch stranách okolo mohyly. Odteraz však - už sa o tom i píše - bude sa veľkolepý monument Štefánikovej mohyly na Bradle opravovať, veď je to jedinečná architektonická pamiatka, vrcholné umelecké dielo Jurkoviča, vzor veľkolepej pietnej stavby, kongeniálne zasadené do prírody; sama som zistila pred mesiacom, rozprávam Giuliane, ako vápencové kvádre, stavebný materiál mohyly, už na mnohých miestach nielen vetrajú, ale sa rozpadávajú, a tak odteraz, keď sa mení všeličo v mojej krajine, v Československu, mení sa nielen vzťah vlády a jedinej vládnúcej, Komunistickej strany k Bradlu a k hrdinom tam hore pochovaným, ale aj k iným zanedbaným, ba trestuhodne v zaslepenej straníckej zášti znevažovaným hodnotám života spoločnosti i jednotlivcov - dochádza skutočne k renesancii úcty i k trom zakladateľom prvej republiky, predstaviteľom zahraničnej zložky odboja. Tak sme zase v tom, čo jednu najväčšmi zaujíma a v čom druhá žije a sprostred čoho i do Ríma prišla, všetko jeden čarokruh dejín i prítomnosti, od Štefánika počnúc po Dubčeka. Obdivujem rozhľad panej Giuliany, aký ukazuje vo svojich znalostiach o našom novom celospoločenskom pohybe, ktorý vraj sleduje nielen z talianskych a francúzskych oznamovacích prostriedkov, ale aj podľa veľmi zasvätených a dôkladných informácií priamo doma od synovca Alberta, publicistu a politického pracovníka, a nielen od neho! Pani Giuliana i vôbec rodina Benzoniovcov stýka sa už roky s viace-

rými generáciami rodiny Amendolovcov aj iných známych popredných ľudí v talianskom hnutí socialistickom i komunistickom. Od nich má pani Giuliana prehľadné znalosti aj o sobitých cestách k socializmu, a ja ju radostne prekvapujem, keď sa pochválím, že články a úvahy o talianskom vánku na cestách k socializmu som prekladala pre potreby našej kultúrno-publicistickej tlače najmä v posledných dvoch rokoch /1966-68/. Na Slovensko pani Giuliana pôjde, určite príde, rozhoduje sa uprostred nášho rozhovoru, keď nám domvieduca na jej prosbu bola priniesla do izby aj dve šálky dobre vonajúcej zrnkovej kávy - naozaj sa nám zišla. Ale aj s Albertom príde, ten bude šťastný. On veľmi miluje zhromaždenia, opravdivo zaujaté zhromaždenia ľudí, dávaj, fascinuje ho to. Ale ešte uvidíme, ako sa to bude vyvíjať ďalej. Sú i hlasy... No a zatiaľ tu máme prácu, obe, lebo i ona sa bude musieť každý večer na nu veľmi systematicky pripravovať. Ukáže mi potom postupne aj dokumenty, listy, knihy, staré noviny - už každý deň podľa toho, čo bude na programe, ktorý úsek z histórie jej známosti či vôbec zo života a úsilií Milana Štefánika si stanovíme za predmet rozhovoru. Teším sa, že za prirodzené pokladá pokračovať v rozhovoroch o minulosti každý deň, že dokonca mi dá nazrieť do vzácnych dokumentov, do svojej osobnej korešpondencie. No vidím na jej inak bledej tvári, trochu počernej, teraz však zružovenej, že sa na to teší - a ako sa ešte teší na naše prechádzky po starých milých miestach! V tom sme totiž zajedno, že každý deň podľa toho, čo si určíme, budeme pri rozhovoroch blúdiť aj ulicami, navštevovať domy aj miesta, ktorými chodil Štefánik, prirodzene i tie, ktoré sa viažu k ich zoznámeniu i k ďalším spoločným príbehom. Napokon sa mi Giuliana priznáva - a je to vlastne odpoveď na moju poznámku, čo to nebude pre nu vyčerpávajúce - naopak, ju to všetko vraj len oživuje, ani nevie vypovedať, čo to pre nu znamená. Doteraz vraj o týchto veciach veľa nehovorila, iba tak bežne a príležitostne; hádam sa toho dlhý čas nechcela sama príliš dotýkať - možno sa však nezjavil nijaký taký človek, ktorý by bol chcel s nou prežiť jej dávny príbeh tak, aby to bolo i preňho zážitkom, citovým zážitkom. Teraz - i čas dozrel, je rozumné začať sa lúčiť a odovzdať, čo človek vie - ďalším - jednak, dopína s úsmevom - našiel sa, zjavil sa ten človek, ktorý... vlastne, počíta v duchu, zasmieja sa - celkom dobre by si bola mohla byť práve ty v svojom veku /46/ mojou a Milanovou dcérou, teda naším potomkom. Ale aby som vraj hlavne vedela, že ona už skutočne od života nič nečakala. A teraz zrazu vidí, že ešte žije, aj niečo dôležitého ide znovu prežiť, že jej život má znovu význam sám o sebe! Takže nijaké obavy.

Rozosvecuje starobylý stojaci luster, izbietka je zrazu celá ružová. Svetlo sa zastavilo na portréte, zavesenom uprostred čisto bielej plochy steny. Som v rozpakoch, váham: je či nie je to Štefánik? Mýli ma výrazná, dosť veľká plocha svietiacej plešiny nad čelom, oči napoly prižmúrené, a predsa... ak aj nie on, tak jeho duch by to mohol byť! Ale ani jeho duch to nie je - prečítala som si v hornom rožku obrazu vznik portrétu - jún r. 1918, teda dátum, kedy Štefánik žil, a ako žil - lebo veď v júni 1918 sa so svojou láskou, ženou jedinou, ako ju zavše v listoch nazýval - v Ríme zasnuboval. Dole v ľavom rožku nezakreslenej plochy čiernobielej kresby je venovanie: markíze Giuliane Benzoni na pamiatku hrdinu, Besnard, Roma, jún r. 1919. Besnard, francúzsky maliar a kresliar, raktor Francúzskej umeleckej akadémie v Ríme i v oznašených dvoch rokoch, priateľ rodiny Benzoniocov ako aj veľa iných významných francúzskych osobností v Ríme zo sveta politického, kultúrneho i intelektuálneho /tradí-

cia priateľstiev s francúzskym kultúrym a politickým svetom taha sa v rode Benzoniovcov cez viac storočí vo viacerých generáciách/ -- Besnard nakreslil teda Štefánikov portrét v r. 1918, keď obaja, Milan i Giuliana, boli šťastnými zalúbencami a snúbencami, a keď si Giuliana pyšne viedla snúbenca k Besnardovi do jeho ateliéru v budove Francúzskej umeleckej akadémie na Trinità dei Monti v Ríme, pretože Besnard sám o to oboch poprosil, keď bol spoznal Štefánika u Benzoniovcov v paláci Taverna a keď ihneď zatúžil načrtnúť si portrét nevšednej osobnosti francúzskeho generála. No Besnard na rozdiel od fotografov, ktorí fotografovali Štefánika ako generála, žiadal si dať generálsku čapicu dolu z tej zaujímavej hlavy; bez generálskej čiapky vyzeral však Štefánik vraj hodne starší. No nepriečil sa ani chvíľku, ochotne sedel Besnardovi pre portrét i viac ráz, lebo portrétovanie aj jeho zaujalo. Aj po viacrázovom sedení ostával však portrét u Besnarda ako nedokončený. Až po tragickej smrti Štefánika 4. mája 1919 daroval maliar a rektor Besnard Štefánikov posledný portrét markíze Giuliane, a to, ako dátum prezrádza, presne o rok po smutnej udalosti na letisku v Bratislave. Štefánik je na portréte smutný a unavený, ale Giuliana, ktorú sa už i ja učím volať ako si žiada, len Giulianou, - mi hovorí, že práve tento portrét je jej najmilší, lebo takého ho vidala, keď prichádzal vyčerpaný za nou, keď zavše, neúprosne zahľadný do tváre pravdy, strácal nádeje, či sa kedy, ale hlavne ako sa raz celá vojnová haravara skončí - nemal vraj ružové výhľady, lebo tušil, že pre nedoriašenie problémov medzi niektorými národmi, najmä pre neuspokojenie nárokov, napriek rozumnejšiemu, lepšie usporiadanému novému svetu v Európe - dôjde k revanšizmu a k novej vojne. Tieto polohy striedali sa vraj u neho s nadšením za zápas, ktorý viedol po boku Masaryka a Beneša za lepší osud národa českého a slovenského, moravského a sliezskeho - spomínal obyčajne všetky štyri národy v rámci budúceho štátu - ale ako sa blížil koniec vojny, narastali unho obavy o osudy väčších celkov celej Európy. Tento portrét vyjadruje práve jeho vtedajšie rozpoloženie. Jeho neustávajúcu krajnú obetavosť, húževnatosť, ale i jej hranice - vyčerpanosť telesnú i duševnú, obavu z nedovršených plánov a nádejí, ktoré nezabezpečili trvalejší mier. Veľmi často som ho práve v takýchto chvíľach chápala i obdivovala najväčšími. A predsa... rozosmeje sa zrazu celá od hlavy po končeky štíhlych prstov ešte stále nezvráskavených rúk - pokýve hlavou s krátko pristríhnutými jemne zvlhnutými vlasmi - predsa, život nie sú len veľké problémy, a láska nie je len spolucítanie, zažmurkala na mňa, akoby ma volala za svedka či pomocníčku pri nejakom veselom, ale tajnom divadielku, ktoré možno odhaliť zavše i pri najtragickejších dejstvách. Videla som zárodok takého postoja už i pred chvíľou, keď vyskočila pružina na dotyk gombíka a kazeta ukázala pod vrchnákom svoj hlavný poklad - vrecúško s prstou slovenskej zeme spod Bradla. Košarištania mi dávali kazetu do rúk s dojatím, temer so slzami vočiach, Giuliana ju prijímala s plnou dôstojnosťou a láskou, ale zároveň jej v očiach preskočili plamienky živúceho záujmu najmä o živých ľudí, čo jej dar ppslali a čo ju volajú medzi seba. Ocenuje najmä však prácu rezbára Pašmika, dotýka sa prstami jemných výrezov ornamentov, vrecúška s prstou sa však nedotkne a odloží kazetu do hlbokého priečinka svojho písacieho stola. Priloží k nej i platne z opier,

ktoré som jej priniesla - Smetanovu Libušu a Suchoňovho Svätopluka. Potom listuje v stránkach mojej knihy o Štoplíkovi, ktorú som jej priniesla spolu s inými svojimi knihami. Zaujali ju prosté, milé kresby postavičky Štoplíka, ale chce i poznať text. Má slovníky, ešte od Milana, aj po slovensky ešte trochu vie, aj on ju učil, a ja ju ubezpečujem, že takému prostému textu, aký predstavuje môj Štoplík pre malé deti a školákov, určite porozumie.

Po večeri za úzkym, podlhovastým stolom, s vyrezávanými ornamentami na štýlovom čiernom nábytku i okolo stola v jedálni, po večeri skromnej, ale výdatne doplnenej ovocím a syrom, dohovráme si s Giulianou zajtrajšie stretnutie. Príde ma vyzdvihnúť do hotela, alebo radšej k Rosattimu na Piazza del popolo - tam máš tiež stĺp - pamiatku po najslávnejšom Francúzovi - zažartujem si pri odchode. Zajtra sa vyberieme do starej, historickými pamiatkami husto osídlenej štvrti Ríma, tam bývala Giuliana v paláci Taverna, tam sa prvý raz stretla i so Štefánikom v paláci Primoliho, tam s ním mávala i schôdzky a obchôdzky po ministerstvách v palácoch... takže z paláca do paláca, to sa možno i Štefánikovi páčilo, prečo nie aj nám?

/pokračovanie/

Samizdat

Zavřu oči a píšu.
 Slepí vedou vidoucí,
 hluchí učí slyšící,
 němí učí rétorice.
 Zemský ráj to napobled.
 Jinou zemi by to chtělo,
 jiný svět, než právě tento
 zasraný globus,
 kde všechno pracuje k vyhasnutí.
 Jinou hlavu by to chtělo, jiný mozek
 jiné ledviny a játra,
 jiné nohy, aby se dalo utíkat,
 ale to jen tak na okraj.
 Ten průser je dávno dovršen.
 Co trvá je pouhé perpetuum mobile.
 Půtek pije vodu, pije, pije
 a jednou se zastaví.

Do neviděl
 to nebolo
 kam nedoviděl
 tam se dopil.
 Veškerou budoucí
 slávu
 veškerou potvrdil
 vodu.
 A to byl konec
 jak se říká.

Plameny planou
 hluboko pod Vltavou
 kameny právě po boji
 vlaštovky nízko létají
 a ryby se dnes bojí.
 Plameny na zálohu,
 jednou se vrátí
 lidi už neposlouchaj
 a tratě se tratí.

Ve větru něco plápolá,
 za ruce, pěkně do kola,
 v srdcích to klíčí,
 ohně planou,
 řekne tvé jméno. No a
 Za deset roků
 ne shledanou.
 Pálno se plíží
 naší Hanou

Nebyl jen kdosi
 v koutě stál,
 lev který nebyl
 prázdný spár
 vyhaslé oči
 sesutý věk
 z pískovce hřívu.
 Tvůj nadělověk.

Tma je dnes veliká
 skřivánek nelítá.
 Písně se zpívají
 pivo se upívá.
 Mouchy si šeptají
 skřivánek nezpívá.

/Jiří Olič - nar. 1947 - básník, výtvarný teoretik.
 Autor monografických prac o díle Jakuba Demla
 a Josefa Váchala.
 Básnické sbírky: Čechy, Morava, Slezsko - Letní romance -
 Spojené státy nebesité - Pálnoční
 strana - a jiné...

Žije v Bratislavě./

- Ukážky sú z pripravovanej zbierky TROUBÍČÍ JELENÍ -

ROZHOVOR

Leszek Engelking - nar. 1955 - básnik, prekladateľ, esejista, kritik. Na Varšavskej univerzite študoval japonskú literatúru, poľskú filológiu a teóriu filmu. Prekladá z ruštiny, angličtiny, ukrajinčiny, slovenčiny, češtiny a španielštiny. Je redaktorom Literatúry na Świecie. Zoznam prekladov, pod ktorými nájdete jeho meno, je veľmi rozsiahly: Vladimír Nabokov, Ezra Pound, Varlam Šalamov, Alexander Blok, Nikolaj Gumil'jov, T. S. Eliot, William C. Williams, Jaroslav Seifert, Vladimír Holan, František Halas, Jakub Deml, Jaroslav Vrchlický atď.

Teraz sa venuje prekladaniu poézie Ivana Blatného a Ivana Wernischa. Vydal zbierku básní *Autobus do hotelu Cytera* a do tlače je pripravená jeho nabokovovská monografia. Využili sme jeho návštevu Bratislavy na krátky rozhovor.

FRAGMENT-K: Aká je popularita a obľúbenosť českej a slovenskej literatúry v Poľsku? O ktorých autorov je najväčší záujem?

LESZEK ENGELKING: Myslím si, že sa u nás dost prekladá z českej aj slovenskej literatúry, i keď treba povedať, že tieto dve literatúry nepatria v Poľsku k najpopulárnejším, tak ako poľská literatúra nie je prioritná u českých a slovenských čitateľov. Sú samozrejme autori, ktorí sú veľmi vyhľadávaní: hlavne je to dielo Jaroslava Haška. Dobrý vojak Švejk sa vydáva vo veľkých nákladoch a je ihneď rozpredaný. Zo súčasných českých spisovateľov je najvyhľadávanejšie dielo Bohumila Hrabala. V období oficiálnych vydání patril k najpopulárnejším Milan Kundera. Jeho staršie knihy zhánajú čitatelia po antikvariátoch a Kunderove posledné romány vychádzajú v samizdate v nákladoch od 5.000 do 10 000 exemplárov. Treba povedať, že samizdat v dnešnom Poľsku je úplne rovnocenným partnerom oficiálnym vydavateľstvom. Samizdatové knihy si môžete bežne kúpiť v kníhkupectvách. V poslednej dobe vydáva samizdat najviac práce Josefa Škvoreckého, ktorého sme tiež kedysi poznali aj z oficiálnych vydání. Ale aj táto situácia sa mení: v knižnici Literatúry na Świecie pripravuje vydanie Škvoreckého najnovších kníh. Prekladá sa, ako som už povedal,

veľa, ale nie o všetko je rovnaký záujem. Väčšina kvalitných titulov si však svojich čitateľov nájde. Takú zoznamovaciu funkciu plnia mnohé antológie českej a slovenskej literatúry, ktoré vychádzajú oficiálne i samizdatovo. Pokiaľ ide o slovenskú literatúru, tak tá je bohužiaľ menej známa a populárna ako literatúra česká. Je pravda, že zo slovenskej literatúry máme preložených málo autorov; napr. od Dominika Tatarku, ktorého považujem za vynikajúceho prozaika, máme preložené len Prútené kreslá. Zo staršej slovenskej literatúry máme kvalitne preložené výbery z Krasku a Hviezdoslava. Zo súčasných autorov preložil nedávno A. Jagodziński poviedky Dušana Mitanu.

FRAGMENT-K: V porovnaní s Československom vychádza v Poľsku veľké množstvo literárnych časopisov. Mohol by si nám priblížiť situáciu v tejto oblasti?

LESZEK ENGELKING: Literárnych časopisov vychádza skutočne dosť, i keď ich kvalita nie je vždy vynikajúca. Najkvalitnejšie sú časopisy katolícke: Tygodnik Powszechny, Znak, Wiesz, W drodze. Z týždenníkov by som ešte spomenul krakovské Życie Literackie a poznaňský Tak i nie. Lepšie sú na tom mesačníky: varšavská Twórczość a v Bratislave Odra. V Poznani vychádza veľmi zaujímavý mesačník Nurt. V poslednej dobe už nie je problém zakladať a vydávať nové časopisy. Ale na výsledky si musíme ešte počkať. Vysokú kvalitu si držia časopisy venované divadlu: Scena, Dialog, Teatr. Zahraníčným literatúram je určený časopis Literatura na Świecie, ale na ten sa asi sústreďí tvoja ďalšia otázka.

FRAGMENT-K: To máš pravdu. Zaujímalo by ma, čo vo vašom časopise pripravujete, akým spôsobom pracuje redakcia a ktorým literatúram je venovaný najväčší záujem.

LESZEK ENGELKING: Povedal by som, že plánov máme až príliš veľa. Horšie je to s technickou stránkou vecí, s výrobou, s finančnými prostriedkami. Len teraz sa dostalo na pulty naše prvé číslo venované maďarskej literatúre. Ale to je pre dnešné Poľsko skôr samozrejmosť ako náhoda. Nedávno sme vydali číslo venované Bohumilovi Hrabalovi, v ktorom sme uverejnili ukážky so všetkých období jeho tvorby a celý román Obsluhoval jsem anglického krále. Pripravujeme zaujímavé číslo venované ruskej literatúre, v ktorom budú práce Salamova, Solženicyna, Sokolova atď. V tlači je číslo venované dielu Václava Havla, do ktorého sme zaradili jeho hry, eseje, fragmenty rozhovorov, fotografie, kalendárium. V predaji by sa malo objaviť v letných mesiacoch. Pripravené je číslo venované dielu Vladimíra Nabokova. Pozornosť upriamujeme aj na literatúry malých národov: napr. baskickej literatúre, švajčiarskej nemecky písanej literatúre (švajčiarskej, francúzsky prisa-

nej už vyšlo/, židovskej literatúre písanej v jidiš atď. Ďalšou našou aktivitou sú čísla "nobelovské", ktoré čitateľov oboznamujú s tvorbou laureátov nobelovej ceny. Spomenul by som skutočne kvalitne préravené čísla venované práci Jaroslava Seiferta a Josifa Brodského. Ako vidíš, viac sa zameriavame na monotematické čísla. Vydali sme už čísla kafkovské, borgesovské atď. Veľký čitateľský záujem vzbudili čísla venované téme smrti v literatúre, vplyvu východnej filozofie na tvorbu európskych autorov, problematike erotizmu v literatúre... Ako vidíš, tematická pestrosť je veľká. A čitateľský záujem rastie.

FRAGMENT-K: V Poľsku prebieha proces národného zmierenia. Aká je situácia v spisovateľskej obci? Existujú ešte vôbec v Poľsku autori, ktorí by nemohli oficiálne publikovať?

LESZEK ENGELKING: Nepovedal by som, že sú ešte autori, ktorí by u nás nemohli publikovať. Väčšina spisovateľov uverejňuje svoje práce oficiálne a zároveň aj v samizdate. Samizdat má v porovnaní s oficiálnymi vydavateľstvami určitú výhodu: je oveľa pružnejší; dokáže vydávať knihy v dostatočnom náklade a v kvalitnom prevedení. Spisovatelia dávajú automaticky prednosť tomu- to spôsobu vydania, ich knihy sa dostanú k čitateľom oveľa skôr. Iná je už otázka vzťahov medzi spisovateľmi. Ako vieš, vojnový stav po 13. decembri 1981 rozbil aj spisovateľskú obec. Má to dodnes zlé následky. Vojnový stav podpísal nielen na stave samotnej literatúry, ale hlavne aj na literárnej kritike. Vytvoril nezdravé súperenie medzi oficiálnymi a neoficiálnymi spisovateľmi. Takéto súperenie sme mohli najlepšie vidieť v recenziách, i keď som v poslednom období čítal v samizdate aj celkom dobré a objektívne kritiky na diela režimných autorov. Ale to je skôr vzácnosť. Po 13.12.1981 sa rozpadol starý zväz spisovateľov a do nového vstúpili len stúpenci Jaruzelského politiky. A nebolo ich veľa. Dnes je otázka a budúcnosť zväzu nejasná: mali by byť zväzy dva, ale situácia sa tak rýchlo mení, že je ešte predčasné o tom hovoriť. To isté platí aj o probléme Pen klubu. Už teraz však funguje Zväz prekladateľov, ktorý je úplne apolitický, rieši pracovné problémy prekladateľov, pomáha, informuje. Čas ukázal, že spisovateľ si môže zachovať svoju tvár len za cenu tvrdého a nekompromisného postoja voči moci, a že takýto postoj je najlepší a najefektívnejší.

FRAGMENT-K: Povedal si, že vojnový stav narušil vzťahy v spisovateľskej obci. Mohol by si nám povedať, ako na to reagovali samotní spisovatelia a zároveň nám aj priblížiť najzaujímavejších autorov a ich diela?

LESZEK ENGELKING: Momentálne nie je situácia najlepšia. Niekoľko skutočne vynikajúcich autorov v posledných rokoch zomrelo: napríklad Teodor Parnicki, Leopold Buczkowski. T. Parnicki, ktorého dielo je pomerne málo známe v zahraničí, vytvoril mimoriadne diela, a je len otázkou času, kedy sa dostanú do širšieho európskeho povedomia. V poézii je situácia lepšia. Máme niekoľko vynikajúcich básnikov, ktorých diela sa vydávajú vo veľmi vysokých nákladoch a okamžite sa vypredávajú. Samozrejme, že najpopulárnejší je Czesław Miłosz, ktorý dlho oficiálne nevychádzal. Zvrät nastal až po udelení Nobelovej ceny. Zaujímavý je básnik Herbert, ktorý po vojenskom prevrate odmietol, a dodnes odmieta, publikovať v oficiálnych vydavateľstvách. Veľmi populárna je poetka

Ewa Lipska. Niekoľko mladých vynikajúcich autorov v poslednom období emigrovalo: napr. Stanisław Barańczak, ktorému u nás vychádzajú len preklady z angličtiny a ruštiny. A sú to preklady tej najvyššej kvality. Emigroval aj Adam Zagajewski, ktorého posledná zbierka "Ujść do Łwowa" vyšla len na západe a v samizdate. Z autorov, ktorí zostali v Poľsku je najzaujímavejší Tomasz Jastruń. Nechcem tu uvádzať mnoho mien, ale stav našej poézie, tak ako vždy v dejinách našej literatúry, je skutočne na vysokej úrovni. Naša poézia bola vždy poéziou svetového formátu, čo sa nedá povedať o próze. Z prozaikov je stále populárny Stanisław Lem, ale dávno to už nie sú knihy orientované na sci-fi. V poslednom období napísal niekoľko čitateľsky náročných filozofických prác. Z mladých autorov zaujal najviac Turczyński. V samizdate publikuje stále sa lepšiaci esejista a básnik Jarosław Marek Rymkiewicz. Tadeusz Konwicki nedávno publikoval vynikajúci román "Bohyn". Z exilových autorov sú najzaujímavejší W. Woroszyłski a K. Brandys. V dramatickej tvorbe si stále drží prioritu S. Mrożek, i keď sa v poslednom období objavilo niekoľko zaujímavých mladých autorov. Nie najšťastnejšie obdobie prežíva naša kritika. Nádejnejšie je to v esejistike, ktorá sa zoberá históriou, spoločenskými a obecnými problémami.

FRAGMENT-K: Myslím si, že to bola dosť vyčerpávajúca odpoveď na moju otázku. Býte by ma zaujímal, čo pripravuješ ty ako básnik?

LESZEK ENGELKING: Mám pocit, že s mojou poéziou je to tak, ako kedysi povedal náš veľký básnik Przyboś, ktorý vyhlásil, že nie je básnik, len ním občas býva. A ja verím, že aspoň občas básnikom bývam. Zatiaľ som vydal jednu zbierku: Autobus do hotelu Cytera. Neskôr som publikoval len časopisecky. Píšem málo, ale to je asi vec povahy. Viac sa venujem prekladom, kritike a esejistike. Napísal som kritické práce k dielam V. Nabokova, E. Pounda, T. S. Eliota. Pracujem na prekladoch Ivana Blatného a Ivaná Wernischa. Chcel by som sa pustiť do prekladania Ladislava Klímu.

Zaberá mi to, ako som už povedal, veľmi veľa času, ale poéziu píšem stále. Pripravujem k vydaniu druhú zbierku zostavenú z haiku. Tejto forme poézie sa venujem už desať rokov, snáď by to na menšiu knihu mohlo stačiť. Venujem sa aj písaniu poviedok, z ktorých zatiaľ dve vyšli v časopisoch, no na knihu je to ešte veľmi málo.

FRAGMENT-K: Ďakujem ti za rozhovor a teším sa na ďalšie stretnutia.

LESZEK ENGELKING: Ja ti tiež ďakujem a vášnu časopisu Fragment-K prajem všetko najlepšie.

/S Leszkom Engelkingom hovoril Oleg Pastier.
Bratislava 7.6.1989/

Leszek Engelking

+++

V noci
když zůstali jsme sami
zeptal jsem se moře

kde leží ostrov Ocolora
a kudy se k němu
pluje

kde leží ostrov Bimini
kde Magh Meld
a kde Ildathach

kde leží ostrov
na kterém tančí
mrtví

ale moře
mlčelo jako
hrob

GLOSÝ

RECENZIE

KRITIKY

MARTA FRIŠOVÁ

NA OKRAJ EXPERIMENTOVANIA
S PRAVDOU

Ktovie, koho sme to vlastne milovali viac, Gándhího, či Bena Kingsleyho, keď nám na konci filmu šepkal, aby sme nikdy nezabudli, že všetky ríše a všetci tyrani raz padnú. To ma napadlo, keď som zistila, že stačilo Gándhího predabovať pre televíziu - a veľká časť kúzla s vibrujúcou Kingsleyho intonáciou zmizla. Kingsleyho Gándhímu sa totiž lámal hlas od pretlaku neistoty a pretlaku potlačanej vášne, on mu vlastne dal taký hlasový tik, viac či menej vedomé osobnostné klíšé, ktoré čím ďalej, tým viac bolo výrazom koexistencie hlbokkej pokory s úžasným sebavedomím.

Je tu teraz možnosť konfrontovať predstavu s autentickým Gándhím. Slovenský spisovateľ vydal minulý rok v preklade Anny Rábovej Gándhího autobiografiu "Moj experiment s pravdou". Je to, ak sa nemýlim, po prvýkrát po dlhom čase, ak nie vôbec po prvýkrát, čo Gándhí vyšiel v slovenčine, a pre mňa a zrejme pre väčšinu mojej generácie je to prvé stretnutie s ním. Máme tu teda Gándhího, konečne, aj keď s neodmysliteľným obligátnym doslovom bez farby, chuti a zápachu, nesúcim hlavne stopy zápasu autorky o zachovanie si vlastnej dôstojnosti pri neodvratnej povinnosti ukázať aspoň aký-taký odstup a aspoň trošku sploštiť a učesať náboženskú a filozofickú stránku veci. Utuľtať sa nao-

zaj nedá, keďže ide o knihu, ktorá má v titule experiment s pravdou.

Gándhího autobiografia je pre nás jednou zo zriedkavých príležitostí pozorovať splynutie politickej aktivity s duchovným životom, dvoch sfér, ktorých tradične prevládajúca vzájomná nezávislosť priviedla svet tam, kam ho priviedla. Viem, že sa tu dá namietnuť, že práve záležitosti ako svetonázor, náboženské presvedčenie, nezištný zápal v spojení s politikou často viedli k tým najhorším katastrofám. Chcela by som sa teda s čitateľom dohodnúť na tom, že ten pojem, duchovný život, môže obsahovať iný význam, pretože v sebe nesie dynamiku nikdy nekončiacej cesty, ktorá, ak sa ňou naozaj chceme uberať, predpokladá ustavičnú kontrolu smeru na každom kroku. A v tom prípade je to ten najnamáhavější spôsob vnútorného života, a o ňom vydáva svoje svedectvo Gándhí.

Gándhí síce skvele formuloval, ale nebol literát, takže jeho svedectvo môžeme brať ako dokonale autentické. Napísať autobiografiu prijal za jednu zo svojich úloh a snažil sa ju splniť tak svedomite, ako len vedel. Starostlivo opisuje všetky svoje vnútorné prehry, ale netvári sa skromne, a pretože pri väčšine epizod má na to dôvod, je na seba hrdý. Nepíše o tom explicitne, ale dá sa to vycítiť a ten zakomplexovanejší čitateľ v nás sa búri, lenže nedá sa nič robiť, pretože ide koniec koncov o "experiment s pravdou".

x x x

Príznačná mi pripadala príhoda z Južnej Afriky, keď mladého Gándhího prijímali do Právnickej spoločnosti a musel zložiť pred súdom prísahu.

"Teraz si musíte zložiť turban, pán Gándhí. Musíte sa podrobiť pravidlám súdu vzťahujúcim sa na oblečenie právnikov, ktorí pred ním vystupujú." Gándhí zložil turban, a mnohým jeho priateľom sa to nepáčilo. "Mysleli si, že by som mal trvať na svojom práve nosiť turban pri vykonávaní praxe na súde. Usiloval som sa polemizovať s nimi... Bolo by správne, tvrdil som, odmietnuť počúvať, keby vám anglický sudca alebo úradní rozkázal snažiť si turban v Indii, ale nepatrí sa, aby som ako pracovník súdu znevažoval súd v provincii Natal.

Takými to a podobnými argumentami som priateľov ako-tak upokojil, ale nemyslím si, že som ich celkom presvedčil, že sa na veci treba pozerat' za odlišných okolností odlišne. Celý život som však trval na pravde a to ma naučilo doceniť krásu kompromisu. Neskôr som sa presvedčil, že duch kompromisu je podstatnou zložkou stajágrahy. Často som si tým ohrozoval život a vyvolával nelúboť priateľov. Ale pravda je tvrdá ako diamant a jemná ako kvet."

Napriek tomu, čo si myslel o kompromise v satjágrahе, Gándhí nikdy nevypil ani kvapku kravského mlieka, nezjedol vajce alebo mäsový vývar, ani keď bol v takom kritickom stave, že ho lekári o to prosili na kolenách. A bol proti tomu, aj keď išlo o smrteľnú chorobu jeho ženy a dokonca desiatročného syna. Jeho samého raz v chorobe nahovorili piť kozie mlieko, v prísahе, ktorú kedysi zložil, figurovalo len mlieko kráv. Bol to prijateľný kompromis, ale nikdy si ho neodpustil, pretože sa mu zdalo, že tým navždy zabil skutočného "ducha prísahy", aj keď dodržal jej znenie. Kompromis bol prípustný len voči súperovi.

Z tradície, sprostredkovanej rodinou, sa vegetariánstvo u Gándhího vyvinulo rokmi v hlboké presvedčenie, ktorého princíp

bol absolútne jednoduchý: ak sa mi nepáči zabíjanie zvierat, nebudem jesť ich mäso. Tento celkom jednoznačný postoj pokiaľ ide o mäso, a aj pokiaľ išlo o čokoľvek iné, priamo súvisel s jeho účinkovaním v politike - dával mu celkom jednoznačné sebavedomie človeka, ktorý preberá plnú zodpovednosť za všetko, čo robí, vedomie človeka, ktorý vie, že je v práve. Nenásilie a občianska neposlušnosť dokopy predpokladajú jednoznačné vedomie našej bytostnej svojprávnosti vo svete. Len ten, kto je pripravený prebrať za každý svoj čin plnú zodpovednosť, je schopný dôsledne nenásilného odporu voči bezprávniu. Ona mu jednak dáva schopnosť pociťovať bezprávie ako bezprávie. A jednak ako zodpovednosť, prežívaná absolútne, čiže ako zodpovednosť voči svet prekračujúcej hodnote, vie, že by sa v tomto absolútnom zmysle nikdy nemohol zodpovedať z násilia, jednoducho mu nedá zabudnúť, že násilie je zlo za každých okolností. Potom človek vie a môže povedať: Páni, vaše zákony sú zlé.

Toto bol posledný krok "satjágrahy". Gándhí ho urobil až po tom, čo celý život bojoval za právo, ktoré zaručovala poddaným britská ústava. Až po tomto bod bol úzkostlivo loajálny, bol ochotný za kráľovnú dokonca bojovať vo vojne. Za budúce politické usporiadanie Indie považoval britské doménium s indickou samosprávou, štát, podobný vtedajšej Kanade. A ani neskôr, keď táto predstava padla, nechcel Anličanov z Indie vyhnúť. Chcel len, aby odišli. Chcel im nenásilne demonštrovať, že najlepšie zo všetkého urobia, ak odídu, demonštrovať im, že ich India nepotrebuje. A na to, bolo treba pohnúť celou Indiou - nemému diaľatu, ako hovorí príslovie, ani vlastná matka neorzumie. Za určitých okolností a na určitý čas je vedomie svojprávnosti prenosné - a v Indii ho v tej chvíli mali milióny.

Možno sa to Gándhímu podarilo preto, že mal dosť fantázie. Alebo skôr preto, že vedel, že tu fantáziu treba, pretože nenásilný odpor - satjágrahu skutočne chápal ako, povedané dnešným jazykom, komunikačný problém medzi Indiou a Angličanmi, problém, ako im čosi dať najavo - ako situáciu, v ktorej treba nájsť dostatočne jednoznačnú reč, dostatočne zrozumiteľné znaky. Všetky jeho gestá, všetko to, čo vo filme tak sugestívne rozohral Attenborough, boli akcie so symbolickým významom - od pálenia osobných preukazov v Južnej Afrike až po výrobu soli na brehu Indického oceánu, natruc britskému monopolu. Tie znaky pôsobili rovnako silne na Angličanov, ako na samotných Indov, ktorí ich vysielali. Gándhího vlastná semiotika bol jeho spôsob života, čo jedol, ako sa obliekal, ako žil. V prípade krajného nedorozumenia hovoril k Indii tým, že prestal jesť.

Proti Gándhímu môže byť asi len jediný argument a možno ten argument ani nie je prípustný, pretože sa netýka priamo jeho, ale zdá sa mi, že sa nedá celkom obísť. Je ním India dnes, štyridsať rokov po odchode Angličanov, India, v ktorej je stále rovnaká bieda, ale ktorá disponuje atomovou bombou, India, ktorú riadi Gándhího vnuk a v ktorej nenávisť medzi hinduistami a moslimami, proti ktorej Gándhí bojoval svojou láskou, nemizne, ale stále rastie. Toto v podstate predpovedali Angličania. Gándhího prínos svetu mu tým, pravdaže, nemôže nikto uprieť, ale som presvedčená, že jemu šlo predovšetkým predsa len o Indiu a o jej konkrétnu budúcnosť, a že takto si to určite nepredstavoval. Musíme teda pripustiť, že sa zrejme niekde stala chyba, aj keď by sme asi márne hľadali, kde. Prípad Indie je ďalší príspevok proti ľudskej neomylnosti.

x x x

"Jestvuje veľa definícií Boha, lebo Boh má nespočetne veľa prejavov. Naplna ma to údivom a bázňou, a na chvíľu zostávam ohromený," píše Gándhí na začiatku, než začne s chronologickým rozprávaním. "Ja však uctievam Boha len ako Pravdu. Ešte stále som ho nenašiel, ale hľadám ho. Som pripravený obetovať pritom aj to, čo mi je najdrahšie. Aj vlastný život, keby to bolo potrebné. No kým som nespoznal absolútnu pravdu, musím sa držať relatívnej pravdy, ako ju chápem. Na tejto ceste som často zazrel záblesky pravdy, Boha, a každým dňom vo mne rástlo presvedčenie, že On jediný je skutočný a všetko ostatné je neskutočné. Ďalej som získal presvedčenie, že všetko, čo je dostupné mne, je dostupné aj dieťaťu; na toto tvrdenie mám dobré dôvody. Prostriedky na hľadanie pravdy sú jednoduché a zároveň ťažké. Domýšľavému človeku sa môže zdať, že sú celkom nedostupné, a nevinnému dieťaťu, že sú ľahko dostupné. Hľadač pravdy by mal byť pokornejší než prach. Svet drví prach svojimi nohami, ale hľadač pravdy by sa mal pokoriť tak, že by ho aj prach rozdrvil... Prodím, aby nikto nepovažoval rady, roztrúsené po nasledujúcich kapitolách, za autoritatívne. Opísané experimenty treba pokladať za ilustrácie, v duchu ktorých môže každý podľa svojich sklonov a schopností robiť vlastné pokusy."

Gándhí napísal túto autobiografiu preto, aby mohol poctivo opísať všetky svoje experimenty. Myslím, že to považoval za svoju povinnosť. To slovo sa mu núkalo samo - lebo napokon ako inak sa dalo pomenovať to, čo podnikal so svojím telom, keď ochorel, a odmietal sa liečiť inak, ako podľa svojich vlastných zásad - hladovkou, zemou, vodoliečbou. V hinduizme súvisí fyzická životospráva s duševnou celkom tesne. To, čo Gándhí podnikal so svojím telom, podnikal aj so svojou dušou. Gándhí experimentoval so všetkým, čo považoval za dôležité, včítane politiky. Aj nenásilný odpor - satjáhraha bol experiment, a Gándhí sa o nej aj v tomto zmysle niekoľkokrát zmienuje. Experiment je také konanie, ktorého výsledok nikto nemôže stopercentne zaručiť, za výsledok ktorého si ručí človek sám. Vždy bude tak trochu zaváňať neserióznosťou. Gándhího kniha by sa mohla volať "Môj experiment so sebou". Je to záznam totoálneho experimentu, totálneho rovnako, ako bol totálny experiment, ktorý u nás pred dvadsiatimi rokmi predviedol v absolútne radikálnej podobe Jan Palach. Jeho čin tiež nebol útok, nebol súčasťou boja - bolo to "len" gesto, len výkrik, - len znak, posledný možný. Ostatne Gándhí takisto vždy hladoval naplno. Rovnako dobre mohol pri každej hladovke naposledy vydýchnuť.

V absolútnom zmysle, v ktorom sme na tom všetci rovnako, nám, ak chceme skutočnosť a seba v nej brať vážne, paradoxne nezostáva nič iné, než s týmito vecami experimentovať. Každý aktívny človek tak či tak experimentuje, čiže koná na vlastnú päsť prakticky na každom kroku, ibaže pri čiastkovom experimente, tak o tom píše Anzenbacher, ide o činnosť, ktorá vytvára hodnoty v rámci toho, čo máme vo svojej moci, napríklad prípravu k maturite, splnenie nejakého politického cieľa a tak ďalej. Na rozdiel od toho pri totálnom experimente ide o prax v znamení toho, čo nemáme vo svojej moci, čiže o konanie, ktoré obsahuje riziko, ktoré sa nedá vypočítať ani určiť žiadnou skúsenosťou, v ktorej ide o zmysel ľudskej existencie vcelku. A až keď človek vezme na seba toto totálne riziko a projektuje svoj život v zmysle totálneho experimentu, má možnosť nájsť usporiadanie a súvislosť medzi zmyslom jednotlivých čiastkových expe-

rimentov.

Staré orientálne kultúry majú vypracované celé systémy sebazapierania, systémy čiastkových experimentov, podriadených perspektíve jediného, totálneho. Európska kultúra napokon tiež - Kristus výslovne žiada podstúpiť absolútne riziko, sám ho podstupuje. V jadre všetkých duchovných tradícií ľudstva, ak uznáme, že je živé, je výzva k totálnemu experimentu.

Gándhího pokus je pre nás dôležitý ako vstup do cudzej kultúry. Gándhího kniha ukazuje hinduizmus živý. Boli by sme asi informovanejší, keby sme si preštudovali niečo z pôvodnej staroindickej literatúry. Gándhího kniha je plná len narážok a odkazov na texty, o ktorých sme zväčša ani nepočuli. Dáva nám ale nazrieť, ako táto tradícia funguje v myslení veriaceho človeka, pre ktorého je to "otvorený systém" a ktorý žije uprostred nej. Dáva nám tušiť, aký má zmysel, že v Indii chodia kravy voľne po ulici a že sa nesmú zabíjať jedovaté hady - indická ahinsa sa vzťahuje na všetko živé. Dáva nám tušiť bytostnú univerzalitu duchovných tradícií sveta, ktoré sú rôzne a učí nás prežívať tú rôznosť.

Gándhího hlavný princíp - ahinsa - nie je nič iné, ako negatívne vymedzenie toho, čo kresťanstvo nazýva láskou. V jednej z prvých kapitol píše Gándhí o tom, ako sa ako chlapec musel priznať k previneniu, ktoré jeho otec ťažko niesol. Neodvážil sa mu o tom povedať, tak mu to napísal. Otec si list prečítal a rozplakal sa. "Bola to pre mňa lekcija z ahinsy. Vtedy som v tom videl len otcovu lásku, ale dnes viem, že to bola čistá ahinsa."

Gándhí niekoľkokrát zdôrazňuje, že nikdy so svojimi súpermi nebojoval. Satjáhraha mala pôsobiť na svedomie a na rozum protivníka, nie na jeho strach, chantivosť, iracionalitu. Aj preto bol vždy tak dôsledne zdvorilý. "Hlavnou vecou bolo zbaviť roľníkov strachu a vysvetliť im, že úradníci nie sú pánmi, ale sluhami ľudu, lebo dostávajú platy z ich daní. Zdalo sa skoro nemožné prinútiť ich, aby pochopili svoju povinnosť spájať zdvorilosť s nebojácnosťou. Ako mohli nevracať úradníkom urážky, keď sa ich prestali báť? No keby sa uchýlili k nezdvorilosti, zmariť by to ich satjáhrahu, tak ako kvapka arzému pokazí mlieko... Zdvorilosť tu neznamená len vonkajšiu jemnosť reči, vypestovanú pre danú príležitosť, ale vrodenú miernosť a želanie konať protivníkovi dobro. To by sa malo prejavovať v každom čine satjáhrahina."

x x x

S odstupom času sa možno ukázalo, že Gándhího praktická služba Indii nebola až také blahodárna, ako sa najskôr zdalo, aj keď dať viac evidentne nebolo v ľudských silách. Možno treba pripustiť, že to dokonca bola služba medvedia. Možno sa skôr ukázalo, že užitočnejšia služba lásky tu v skutočnosti bola preukázaná Angličanom - a sprostredkované celej bielej civilizácii.

Náš pohľad býva väčšinou ten, že Gándhí to mal v svojej dobe predsa len relatívne ľahké. Je to pravda, pretože Gándhí nezažil Hitlera, ani Stalina a ani Brežneva, na ktorých neplatila nijaká zdvorilosť, a ktorí by ho boli zlikvidovali okamžite. Potvrďuje to, zdá sa, i paralela s Palachom. Ale neznamená to samozrejme, že by tým pre nás Gándhí skončil. Naopak, v stále ohrozenejšom svete je zrejme, že nezostáva nakoniec nič iné, než úzky chodník osobnej zodpovednosti. Napokon aj za to, čo jeme a čo si obliekame.

Hlavným lákadlom všetkých totalitných režimov vždy bolo, že ľudí zbaví ťaživosti autonómneho rozhodovania. Vo svete vyspe-

lého konzumu sa obrysy jednoznačných morálnych rozhodnutí rozmazávajú, že sa skoro nedajú rozoznať. A pokiaľ ide o náš konkrétny svet, myslím, že nás vychováva k úplnej nesvojprávnosti - v etickom, politickom - i priamom právnom zmysle.

Zhodou okolností vyšla u nás Gándhího kniha v dobe, kedy bol súdený a odsúdený Václav Havel za vyzvu k nedovolenému pietnemu zhromaždeniu. Keby skúsenosť svojprávneho vedomie bola neprenosná, Havlova vec by bola beznádejná. Príbeh Gándhího však ukazuje, že nenásilie a občianska neposlušnosť, ktoré svojprávne vedomie predpokladajú, ho zároveň vedia aj tvoriť.

V povahe experimentu je aj to, že ho vždy podnikáme aj za tých druhých. Ak sa napríklad nepodarí, môžeme im o tom podať správu. Takisto experiment, chápaný totálne, v ktorom nasadzujeme viac, než je v našej moci, podnikáme chtiac nechtiac aj za ostatných, avšak nie preto, aby oni nemuseli, skôr naopak, nato, aby aj oni "museli", svojím spôsobom. Havel je prepustený na slobodu, avšak len podmienene. A tak komu inému, ako práve jemu by dnes mohli byť venované akékoľvek úvahy o experimentovaní s pravdou?

I V A N H O F F M A N

L I S T K A D L E Č Í K O V I

Milý Ivan,

blížil som sa k poslednej stránke Tvojej knihy a naliehavo sa ma zmocňovali dva protichodné pocity. Prvý, že Ti rozhodne musím napísať, a druhý, že sa mi to nemôže podať. Keď si uvedomujem, že v čase, keď si bol šéfredaktorom Matičného čítania, som ešte len chodieval otcovi do stánku po noviny, cítim sa prímladá, a pretože si vtedy bol mladší, než som ja dnes, zároveň si pripadáem prístarý. Keď domýšľam tragiku Tvojho dvadsaťročného vnútorného exilu, cítim sa nekompetentný písať, lebo som ho nezažil. Keď som konfrontovaný s Tvojou krajnou otvorenosťou, s akou slúžiš literatúre /nie však iba jej/, žiada sa mi mlčať, lebo jej nie som bezo zvyšku schopný. Ak Ti preda píšem, a nemôžem nepísať, tak pre jeden aspekt Tvojej prózy, v ktorom sa, tuším, spoznávam...

Pri pohľade na knižku Dvanásť si vždy spomeniem, ako som v Pukanci na námestí pri kostoloch vystúpil z ranného autobusu, zvíťal sa s prítomnými, a ako som potom od kávy poškuloval po kôpke útlých knižiek, ktoré si večer rozoberú hostia. Tá elegantná hromádka kníh, ktorým nepožehnával cenzor, ktoré vznikli z priateľstva k autorovi a z úcty k jeho textu, bola zhmotnením úsilia nenechať sa znechutiť štátnym dozorom nad nezávislým myslením. Keď knižka bola pol roka pred tým, tesne pred jej dokončením, zabavená, mala sa volať Osam. Dvažoval som nad tým, ako nevyspytateľne vyzerá osud, kým sa nevyjaví celý. Kniha, ktorá

sa nedostala k čitateľovi kvôli nežičlivému záujmu štátnej bezpečnosti o nezávislý časopis Fragment-K, zrejme ešte čosi chýbalo k plnosti, potrebovala toho pol roka, aby s Osem sa stalo Dvanásť. Symbolicky. Nevedel som ešte vtedy ráno v Pukanci, čo je v knihách napísané, preto ma neskôr, pri čítaní, prekvapilo, ako "prorocky" som si hovoril, že je požehnaním smieť zväzdať zápas o slovo. Kniha je totiž hneď niekoľkými spôsobmi zápasom o slovo: Snahou slovu porozumieť, odkryť ho vo všetkých dosaziteľných významoch, súvislostiach, asociáciách, snahe ho vysloviť, snahou sa mu odovzdať. Ale v to ráno som sa ešte radoval zo zápasu o slovo, ktoré sme zviadli my, ako vydavatelia: Aká milosť je v tak nerovnom zápase /so samým štátom/ obstať! A hoci ma mrzelo, že na tomto zápase som nemal väčší podiel, jednako som sa radoval: Z našich kníh.

Ak Dvanásť vyšlo v knižnej edícii časopisu Fragment-K, došlo tak k najprirodzenejšiemu možnému spojeniu edície a titulu. Názvy ôsmich kapitol sú synonymami názvu edície /Iskry, Výňatky, Drobky, Lomy, Echá, Čriepky, Ivery, kúsky/. Text je skladbou fragmentov skutočnosti. Kniha je fragmentom skutočností literárnej, historickej a národnej. Podstatným fragmentom, lebo po prečítaní vysloveného nemožno žiadnu z týchto troch skutočností vnímať rovnako, ako predtým bez neho, bez fragmentu vyskladaneho do plnosti čísla dvanásť z iskier, výňatkov, drobkov, čriepkov, kúskov... autorovho zápasu o slovo.

Vyslovil som poslednou vetou vážny súd, napísal som, že Tvoja kniha musela byť napísaná, povedal som, že sú v nej prítomné podstatné odkazy literatúre, histórii a národu /človeku, ľudskosti/. Som si vedomý, že taký súd treba dokázať, myslím, že sa mi to podarí, týmto listom sa však recenzii vyhýbam. Túžim na Tvoju výpoveď reagovať nie v literárnych, historických či národných, ale v duchovných súradniciach. A duchovné sa akejkolvek recenzii či súdu zanovito vzpiera.

To, s čím som sa v Tvojej knihe, v Tvojom zápase o slovo, identifikoval /alebo nachádzal/ je forma, akou svoj zápas vedieš: v pokore a vzdorovito. Uvedomil som si, čo ma predtým nenapadlo, že pokora a vzdor nie sú protikladmi. Protikladom vzdorovitej pokory či pokorného vzdoru je pýcha a hrubosť, pyšná hrubosť. Aké je to teda napätie, v ktorého plameni sa má človek osvedčiť, a aký je to plameň, v ktorého svetle má obstať? To, čo na sebe jedine možno autenticky vyvzdorovať je pokora a jedine z pokory sa rodí autentický vzdor. Čím bližšie je však človek tajomnému zdroju toho napätia, tým väčší sa hrozí svojej pýchy a hrubosti, tým pokornejší je, tým pevnejšie vzdoruje a tým ťažšia je jeho cesta. A v tesnej blízkosti tajomstva musí nakoniec odložiť všetko, čo ho chránilo, za čo sa skrýval, lebo nič nesmie zavádzať zoči voči samotnému slovu. Všetko na seba hovorí, všetkým na očiach je zraniteľný, nemohúci, vystiera prázdne ruky, odhaľuje boľavú dušu, žiada, hoci nedúfa, dúfa, hoci nežiada, opŕtávajú sa sebou stáva, lenže stávajú sa sebou tolké opúšťa a tolčí jeho, že v úzkosti čaká, čo z toho bude: Takú cenu si žiada slovo, aby vykročilo zo seba? Tak treba platiť, aby zostávalo s nami? Stať sa spisovateľom /tak pochopiteľne váhaš, hoci nemáš voľbu/ znamená vzísať na svoje plecia slovo. Padat pod jeho váhou a nanovo sa dvíhať. Niešť ho za druhých. Za slovo "se smenovať", slovom sa stávať. Pokorne, lebo človek nikdy ne-

vie, nakoľko je slovom, ale preto i vzdorne. Večne bez záruky, pretože nevyhnutne hriešne, pretože ako človek, sa predierať k slovu, živému slôvu, kým všetci mlčia, celý vesmír mlčí. Čoraz väčší sám tušiť slovo, túžiť mlčať a musieť hovoriť. Čo iné ostáva spisovateľovi /nie voľbou, ale osudom/, než chytať sa čriepkov, kúskov, fragmentov poznaného a pretavovať ich do nového tvaru, nad plameňom - ktorým treba byť. Byť súčasne pokorným téglikom alchymistu, v ktorom sa prečisťuje slovo, súčasne slovo prečisťujúcim plameňom, vzdorujúcim nečistote.

Slovo za slovom som sledoval Tvoj zápas, v ktorom každá odpoveď je beznádejne otázkou, no cítil som, že v spôsobe, akým si ten zápas podstúpil, v tej súčasnej pokore a vzdorovitosti, je milosrdne prítomné východisko. Opustil som Ťa na veži, pri zvonoch, so štyrmi horúcimi pečenými zemiakmi vo vreckách, aby zahriali ruky. Sledoval pokorný let prskavky a vzdor štartujúcej zátky zo šampanského a pomyslel si s Tebou: Nech Hospodin ohnivý naďalej kráča pred nami.

Keď Milan napíše recenziu na Dvanásť, určite spomenie, čo povedal mne, keď som sa ho na najsilnejší zážitok z Tvojej knihy nedávno pýtal: napíše, že je to mužná próza. Chcem sa k tomu na záver pripojiť konštatovaním, že takú prózu je oveľa ťažšie napísať, než vydávať, a za všetkých z redakcie Fragmentu-K sa Ti poďakovať, že si zadal rukopis práve nám, že sme tak väčší než ďalší Tvoji čitatelia mohli byť s Tebou. Snáď sa na nás čosi nalepilo.

Tvoj Ivan

MARTIN M. ŠIMEČKA

KULTÚRA MUŽNOSTI

Je to už nejaký čas, čo som sa takmer pohádala s jedným svojím priateľom. Viedli sme spor o tom, či je dnešný svet vyvedený zo svojej mnohotisícročnej normy alebo nie. Tvrdím, že áno a mám na to svoje dôvody, ktoré však teraz nebudem rozoberať. Zvykol som si však na tú príjemnú myšlienku, ba až postoť a svetonázor. Je to veľká zábava, hľadať normy pôvodné, také, ktoré majú svoju logiku v tradičnej ľudskej skúsenosti. Aj svet kníh a literatúry prechádza

svojím obdobím nenormálnosti. Dospel až k masovej výrobe, dokonale sa inštitucionalizoval a v podstate stratil svoj štatút nositeľa kultúry. Čitatelia síce zostali, ale ani tí už nie sú normálni. Kniha je pre nich podstatná len svojím samotným faktom, tým, že je výrobkom posväteným značkou vydavateľskej inštitúcie. Obsah, samotný text tej knihy je vnímaný čitateľom až na pozadí tej značky.

Ale v poslednej dobe počúvam, že rastie nedôvera voči veľkým, prípadne štátnym

nakladateľstvá a v západnej Európe sa vďaka technike roja ako huby po daždi malé vydavateľstvá pre úzky okruh čitateľov. To ma naplnia optimizmom. Je to návrat k norme, k pôvodnému zmyslu kultúry a k ľudským rozmerom. U nás je obdobou takého vydavateľstva samizdat. Vznikol asi z rovnakej potreby ako jeho západoeurópska obdoba, z túžby po autentickerej kultúre, po normálnej ľudskej komunikácii. Čítať ručne vyrobenú knihu je tak trochu ako jesť doma pečený chlieb alebo doma vypestovanú zeleninu. Je možno zákonité, že v Československu tí, ktorí sa boja jesť štátnu stravu, pestujú si ju vo vlastných záhradách a tí, ktorí nedôverujú štátnej literatúre, tvoria si ju sami. Jednu takú knihu práve držím v ruke. Ivan Kadlečík, Dvanásť /edícia Fragment-K, nákl. 100 ks/.

Francúzsky antropológ Edgar Morin /Das Rätsel des Humanen/ považuje kultúru za akýsi náhradný biologický program, ktorý zabezpečuje kontinuitu /a prežitie/ Homo sapiens - keďže tento nešťastný druh stratil svoje prirodzené inštinkty. Uľavilo sa mi, že ktosi vyslovil to, čo si ostýchavo a bez presvedčenia, pretože bez dôkazov, myslím aj ja.

Kadlečíkova kniha je pre mňa tým, čím je pre živú bunku kúsok zo špirály DNK. Stavbným prvkom vedomia toho, čo to vlastne znamená náležať k druhu Homo sapiens. Je to kniha o mužovi, ktorý stojí vo svete vyvedenom z normy. Svet sa zmieta v Brownovom pohybe a on už obetoval takmer všetko len kvôli tomu, aby ostal stáť. Už zarastá do zeme ako strom, mení sa na nádej, že takto vydrží. Jeho existencia je absurdná, neodôvodnená ničím, iba ak nástoječivým trvaním na zákla-

doch našej kultúry. Jeho nástojčivosť však patrí už takmer do sféry inštinktov.

Je to monológ muža, ktorý píše preto, lebo je to tá posledná vec, ktorú ešte môže robiť. A tak je ten text koncentrátom všetkého toho, čo by sa inak na prach obrátené rozptýlilo v tom Brownovom pohybe, keby sa preň onen muž rozhodol. Je to vidieť aj na jazyku, zahustenom až do kryštalickej podoby, vety sú len dôležité, pre iné niet miesta.

Mohol by som sa tváriť, že hrdinu nestotožňujem s autorom, ale nebudem si robiť násilie. Kadlečík totiž celkom prirodzene ráta s tým, že on je ten muž, ktorý hovorí a píše o sebe. Chápe svoj text ako monológ bez adresáta, píše ho ako strokotanec na pustom ostrove, svoj príbeh napísaný a hodený do fľaše, pričom volanie o pomoc škrte už od počiatku. Pretože aká pomoc?

Totožnosť autora s hrdinom je pre literárnu kritiku nepríjemným orieškom, často ho namiesto rozlúsknutia odkladá nabok ako neprípustné zmiešavanie života a literatúry. Taký postoj je pochopiteľný: inštitucionálny svet sa tak zbavuje problému existencie života ešte skôr, akoby mu chcel zaklopať na dvere. Lenže dnes, keď normy popadali ako domino, sa hodnota objektivizujúcej výpovede stráca. Stála totiž na tých pôvodných normách, ku ktorým patrila aj istý mravný úzus. Mám taký dojem, že kedysi každý, kto mal dar slova, pociťoval voči nemu akúsi mravnú zodpovednosť, zodpovednosť onoho génu v našom biologickom programe. Nuž, vytratila sa. Ale s nou sa vytratila aj hodnota výpovede. A myslím, že pre budúcnosť bude hodnota akejkoľvek výpovede čoraz viac závisieť nie ani tak od toho, čo sa hovorí /pretože dôvera v objavný výklad sveta klesá/, ako od toho, kto to hovorí.

Zdanlivo by tento problém naozaj nemal s literatúrou súvisieť. Spisovateľ si má predsa

právo si vymýšľať. Lenže, mal by si vymýšľať tak, aby napísaný príbeh jasnejšie odrážal pravdu jeho autora /ak predpokladáme, že nejakú svoju pravdu, svoj názor vlastní/, než príbeh vlastný - keďže ten je príliš nevyrazný. Nedávno som si sťažoval priateľovi, lebo ma urazila hlúposť poviedky L. Juríka v Slovenských pohľadoch /3, 89/. Bola o človeku, ktorý nenávidel televíziu, lebo ho pripravila o rodinu aj priateľov. Všetci ju pozerajú a on sa nemá s kým rozprávať. "Ten napísal takú poviedku?" smial sa priateľ, "ten, ktorý má doma dva farebné televízory?" Nebol som sa presvedčiť, či má L. Jurík naozaj dva televízory, ale myslím si, že aspon jeden má a že sa pozerá do debničky na rozdiel od svojho hrdinu veľmi rád, lebo tá poviedka je mimoriadne nevydarená - je totiž o človeku, ktorému autor vôbec neporozumel.

Autor si môže svoju dôveryhodnosť zabezpečiť veľmi jednoducho /a zároveň veľmi ťažko, ako ukáže citát/tým, že píše o sebe - nech si čitateľ overí, ak chce! Napríklad takto:

"Bol som žil perfektne a bol /by/ som býval žil pluskvamperfektne; dokazujú to aj zápisy v policajných spisoch. Žijem! Jestvujem! /z fantastického platu 1550 plus 120 korún za upratovanie predajne mesačne, čo nikdy nikomu, ani len Liliane zvedavej, od hanby neprezradím/."

Namiesto vlastných úvah o kvalitách Kadlečíkovej knihy odcitujem z listu Ludvíka Vaculíka, ktorý poslal Kadlečíkovi po vydaní jeho predošlej knihy Rapsódie a miniatúry /Index, Kolín n. Rýnom, 1988/ a zároveň učiním žadosť Ivanovi Hoffmanovi, ktorý ma nepriamo k takej úvahe vyzval. Citát je priamo z knihy Dvanásť, takže kruh autenticity sa rozkošne uzatvára:

"Udělal sis dobrý dárek k narozeninám, ale věř, že přemyslím, jestli ses připravil na všechny možnosti: například, že Te vyhodí, zatvorí Ti prodejnu atd. Nemyslím, že se to stane! Ale obavy člověk moudrý je povinen rozprostřít kolem sebe na všechny strany. Tedy ses odvážil, a stojí to myslím za to. Knižka, oproti nebezpečí básnické nudy, je dost drsná, vtipná, aj dejová místa. Mné se od počátku na tom Tvém psaní líbila ta pudovost, mužná, posypaná tu a tam vzděláním: to se ti zvláště povedlo, protože není znět, či to je už všechno Tvoje vzděláním, či ze skromnosti jen tak vzorek ukazuješ."

- O V Á

AKO STE TO MYSLELI, PÁN

V Á L K A ? !

Mala som a mám rada poéziu Miroslava Válka. S obdivom a úctou som ešte donedávna hľadala na tohto básnika i politika, ktorého verše sú mi veľmi blízke. Pamätám sa dokonca na jednu slávnostnú konferenciu, kde sa sa stolom s červeným súknom medzi prázdnyimi a rozjasenými tvármi obzvlášť vynímal zamračený,

kamenný a akýmsi spôsobom nešťastný výraz Váľkkvej tváre. Neodolala som vtedy a pretlačila sa so svojim maličkým fotoaparátom dopredu a odfotila si tú zamračenú tvár. Okolostojaci profesionáli s Nikonmi a Olympusmi na krku s úžasom a nechápavo sledovali moje počínanie. Určite by sa divili ešte viac, keby vedeli, že si túto vlastnoručne urobenú fotografiu chcem uložiť medzi obrázky svojich "najmilších", teda k Lennonovi, Hemingwayovi, Novomeskému...

Zamyslenú kamennú tvár pôsobivo podopretú rukou som objavila v poslednom aprílovom Literárnom týždenníku. Bola pri správe o prvom rozhovore M. Váľka pre zahraničné noviny po nastúpení do funkcie predsedu ZČSS. Tými zahraničnými novinami bola Literaturnaja gazeta.

Prv, než sa rozpišem o tejto správičke v Literárnom týždenníku, musím priznať jednu vec. Veľmi ma sklámalo, že po uvoľnení ministerského kresla usadol pán Váľek do nového kresla - prebral ďalšiu funkciu. Verila som fámam, že ministruje nedobrovoľne a túži čím skôr odísť z verejného života. Preto som očakávala, že po odchode z ministerstva si pán Váľek uľahčene vydýchne, utiahne sa do vytúženej samoty ku svojim veršom a rozjímaniu duše. Nestalo sa, nevadí. Na tom "nedobrovoľnom ministrovaní" zrejme veľa pravdy nebolo a pán Váľek už príliš dobre vie, "ako chutí moc".

Čo ma to teda zaujalo na článku o prvom rozhovore v Literárnom týždenníku? Jedna pozoruhodná veta:

"Na otázku, ako posudzujete veľký šum, ktorý vznikol na Západe okolo uväznenia V. Havla, predseda ZČSS okrem iného hovorí, že podľa jeho osobnej mienky zväz spisovateľov bude túto otázku posudzovať; V. Havel nie je však odsúdený za svoju literárnu činnosť, ak sa zriekne svojej politickej činnosti, možno očakávať, že zväz spisovateľov urobí všetko, aby sa jeho dielo dostalo do literárneho života spoločnosti."

Tak táto veta ma dokonale poplietla a zmätene som sa opäť pozrela na tú zamyslenú tvár podopretú rukou: Ja tomu, pán Váľek, nerozumiem. Ako ste to mysleli? Ešte prednedávnom do mňa v škole hustili, že spisovateľ sa má angažovať - podľa svojho najlepšieho vedomia a svedomia. Tak ako to robil Gorkij, Tolstoj, Barbusse, Jilemnický i Novomeský... Na toho nesmiem zabudnúť, lebo aj jeho verše mám rada. Ale dobre viem, že Novomeský nebol len básnik non plus ultra, no i rebel non plus ultra. A jeho opozičná politická činnosť počas prvej republiky sa vôbec nedá porovnať s romantickou vzbúrou pána Havla. Zbierky Laca Novomeského však počas prvej republiky vychádzali a dokonca boli, ak si dobre pamätám, aj oficiálne ocenené. Nepoznám umeleckú tvorbu Václava Havla, nemala som možnosť vidieť jeho hry, a nemôžem preto žiadať preň oficiálne ocenenie. Ale nemôžem súhlasiť s názorom Miroslava Váľka, že ak má u nás byť čosi publikované z Václava Havla, musí sa najprv vzdať svojej politickej činnosti. To znamená aj svojho politického presvedčenia. Čo by asi na takýto názor povedal Laco Novomeský, ktorý si napokon svoju "politickú činnosť" tiež odsedel ako pán Havel? Povedzte mi, vysvetlite, prečo nežiadame, aby sa svojej " politickej činnosti" vzdal dramatik Solovič /vieme, že sa politicky mimoriadne angažuje/, ale aby sa jej vzdal dramatik Havel. Podľa môjho názoru, ak sa J. Solovič v našej spoločnosti angažuje politicky z najúprimnejšieho presvedčenia a v súlade so svojim svedomím a vedomím, ak cíti vnútornú potrebu angažovať sa práve takýmto spôsobom, v poriadku. Budem ho rešpektovať,

a budem si ho dokonca aj vážiť. Ale ak to isté urobí pán Havel, prečo by som ho mala zatracovať?

Rada by som sa priznala ešte k niečomu. Ja osobne by som bola veľmi šťastná, keby sa už dávnejšie zriekol svojej "politicko-kej činnosti" Miroslav Válek. Mohla by som si ho dnes vážiť ako výborného básnika a zaujímavú osobnosť. Dnes mi už pri čítaní tých veršov akosi vadí, že práve ich autor vládol našej kultúre v období temna. Je možno aj jeho zásluhou odišli ľudia, ktorých som si vážila, že tu museli vyše dvadsať rokov márnit mnohí umelci svoj talent a že sa k práci dostali skôr tí angažovanejší ako šikovnejší. A vlastne aj zásluhou "politicko-kej činnosti" pána Válka dodnes nepoznám hry Václava Havla. Je dosť možné, že keby som ich poznala, vôbec by sa mi nepáčili a miesto ich čítania či sledovania by som sa radšej venovala čítaniu Váľkových veršov. Ale o to nejde. Ide o to, že túto dilemu za mňa vyrišil pán Válek. Ponúkol mi len svoje verše. Napriek tomu ich mám stále rada a ich autorovi neželám nič zlé. Naopak, keď som nedávno sledovala sovietsku televíziu, myslela som práve naňho. Priamo na obrazovke sa viacerí sovietski spisovatelia dištancovali od zväzu spisovateľov ako od skorumpovanej organizácie, ktorá literatúre viac uškodila ako pomohla. Úprimne želám Miroslavovi Váľkovi, aby nestál na čele nášho zväzu práve vo chvíli, keď sa k takému kroku odhodlajú aj naši spisovatelia. Alebo si myslíte, že sa to u nás nestane? Ja verím, že áno.

- I Č -

H A S T R O Š

Televízna hlásateľka oznámila, že večer bude na programe sovietsky film, ktorý bol premietaný až 6 rokov po jeho nakrútení. To stačilo, aby vo mne vzbudila záujem.

Hoci sa takmer celý dej filmu odohráva v rastredí 13 ročných detí, je určený hlavne dospelému divákovi. Nie je to svet detskej bezstarostnosti a morálnej bezúhonnosti. Je poznačený svetom dospelých, v ktorom už vládnu iné zákony. Deti prestali byť detmi, lebo prijali normy vytvorené spoločnosťou, v ktorej pojmy ako morálka, pravda a spravodlivosť stratili svoj skutočný zmysel. Režisér R. Bykov tu zobrazil celé to spektrum pseudohodnôt, na ktorých si človek buduje "životné istoty".

Deti automaticky prijíma-

jú tieto postuláty, stotožňujú sa s nimi, vnášajú ich do svojich hier, ktoré už prestali byť len nevinnou zábavou. V takejto podobe vyznievajú ešte brutálnejšie a prarastajú do sadistických orgií, kde sa už násilie nemusí kryť bojom za údajnú spravodlivosť, ako je to vo svete dospelých.

"Zradila som... zradila som seba, nich i teba dedo!" kričí hlavná aktérka filmu, keď len pred chvíľou bola dobitá a dokopaná svojimi spolužiakmi. Slovom ZRADA je tu označená odlišnosť. Zradí ten, kto sa odlišuje od kolektívu v ktorom vládne železná disciplína. Ako nová spolužiačka sa stáva terčom posmechu a ponižovania. Postupne prijíma túto hru strašiaka-"hastroša", ktorá jej bola prisúdená. Tu kdesi začína jej osobná trafédia, majúca svoj začiatok v ODLISNOSTI.

"Ja som sa smiala s nimi dedo,

no nepochopila som, že oni sa vtedy smiali na mne". Ich det-
ský smiech nebol úprimný, bol
to smiech cynikov, ktorým člo-
vek rána, kryje svoju skutoč-
nú podobu, svoju zbabelosť.
Ona stojí pred tabuľou a sme-
je sa spolu s nimi, aby zakry-
la svoju odlišnosť, ktorá je
zárodkom pre nenávisť. Slovo
"hastroš" sa stáva pre triedu
symbolom a súčasne hlavnou
podmienkou existencie kolektí-
vu, ktorý by sa v normálnych
podmienkach rozpadol. Nenávisť
je spočiatku skrytá a nepreja-
vuje sa vo svojej fyzickej po-
dobe. Príčinu k jej prepuknú-
tiu dá banálna príhoda spoje-
ná s hromadným útekem zo školy.
Hľadá sa vinník, ktorý všet-
kých zradil učiteľke. Skutoč-
ný zradca zostáva neodhalený,
pretože jeho úlohu berie na
seba dobrovoľne hastroš.
"V minulosti sa za takéto ve-
ci upalovalo", hovorí "želez-
ná šéfka". K upáleniu v sku-
točnosti aj prichádza, hoci
len symbolickému, v podobe vy-
cpatej figuríny, no tento vý-
jav i napriek tomu vzbudzuje
až apokalyptickú hrôzu, keď
sa len púhy rituál môže pre-
meniť v holú skutočnosť. Iné
scény z filmu pripomínajú hon-
na čarodejnice, kde sa rozváš-
nené davy vrhajú na nevinnú
obet.

"Keď ťa nahánajú, nesmieš
bežať", hovorí hastroš svojmu
dedovi, ktorý jej umýva dorá-
nanú skrvavenú tvár po tom,
čo ju našiel po úderoch a ko-
pancoch ležať na zemi. Dedo,
starý vojnový veterán, je sved-
kom jej rozprávania, podobne
ako filmový divák, pred kto-
rým sa retrospektívne odvíja
celý dej filmu. Je svedkom
detskej krutosti, stupnajúcej
sa bezbrannosťou obeť, ktorá
možno spočiatku nevedomky prí-
stupuje na túto hru. Precitá
v okamihu, keď starý otec,
zberateľ obrazov, obohacuje
svoju súkromnú zbierku o port-
rét svojej starej mamy, kto-
rej podobizen je v mnohom i-

dentická s tvárou mladého dievčaťa.
Jej "škaradosť" tu však nemá len
symbolické pomenovanie, ale je zvý-
raznená ostrihaním všetkých vlasov.

Hastroš spočiatku hľadá du-
chovnú oporu v prostredí svojich
rovesníkov, u svojho spolužiaka,
ktorý ju však v kritickej situácii
opúšťa. Preto sa morálne identifi-
kuje s touto podobiznou babky, kto-
rej osud bol rovnako vystavený zlé-
mu svetu. Uvedomuje si svoju o d -
l i š n o s ť i morálne víťazstvo,
pretože objavuje pre seba iný svet,
líšiaci sa od toho, v ktorom vlád-
nu vlčie zákony. Dobrovoľne si ne-
cháva ostrihať hlavu ako Bohom
skúšaný Job, aby sa svojou škar-
dosťou oslobodila od všetkého zla.
V závere filmu odchádza spolu s de-
dom, ktorý daruje škole starý ob-
raz. Aké je však veľké prekvapenie,
aký veľký úžas možno pozorovať v
očiach detí a učiteľky, keď odha-
ľujú túto podobizen. Je to okamih
pravdy, okamih poznania. ODPUSŤ
NÁM HASTROŠ! objavuje sa veľký ná-
pis na tabuli, ktorý tam napísala
učiteľka.

R. Bykov nakrútil tento film
v čase, ktorý sa zvykne nazývať
ako obdobie stagnácie. V spoloč-
nosti, v ktorej po desaťročia u-
pierali právo na duchovný život,
vznikla určitá potreba morálnej
opory. Zlo, ktoré predtým jestvo-
valo ako skryté a nepoznané, je tu
odhalené ako reálny fenomén. S je-
ho skutočnou podobou je konfronto-
vaný aj ten, kto predtým odvracal
svoju tvár pri pohľade na jeho ob-
ludnosť.

Podobne ako postava Sandra
z filmu Pokánie je i tu "hastroš"
nositeľom PRAVDY, ktorá zlo robí
viditeľným. Obaja nakoniec odchá-
dzajú ako obeť násillia, no zane-
chávajú po sebe svoj vlastný ob-
raz. Tu kdesi začína ich nesmrteľ-
nosť.

KDYŽ ZLOČINY NEROZHŮČUJÍ ALE BOLÍ

Poslední Kmen /24-1989/ přináší dvě strany vzpomínek Jana Pilara z dosud nezveřejněných memoárů Sluneční hodiny. Zde malý okus:

"Proto jsme odhalení na XX.sjezdu KSSS přijímali víc s bolestí než s rozhořčením. Dokazuje to konečně má báseň nazvaná V březnovém ránu: Do ulic města jsme vyšli/ kde v lucernách zažloutlý plamen/ se v mlze tekavě trás/ a s neklidem v zjitřené mysli/ jsme toužili odvalit z ramen/ rezavou lhostejnost ticha/ a z hrdla vyrazit hlas. "

Hluboké verše. Odvážné verše. Věnujte si, prosím, jak básník píše úplně o něčem jiném a přitom je to o staliniském vraždění. Před první verš: "Do ulic města jsme vyšli"! Básník Pilar nemůže vydržet doma a společně s jinými spoluobčany vyšel do ulic. Tam ale v lucernách tekavě trese se zažloutlý plamen. Ten plamen se totiž třese víc s bolestí než s rozhořčením. A dále - "a s neklidem v zjitřené mysli", tady nevíme, proč v zjitřené /dívka? šéf? hádky?/, ale to nevádí, protože nejbližším úkolem chodce je odvalit z ramen rezavou lhostejnost ticha. A konečně verš poslední, nejdovážnější, vyslovuje touhu "z hrdla vyrazit hlas". Březnová Praha 1956 a náš Jan Pilar jde po ulici a chtěl by křičet. Tehdy to ovšem nešlo. Epocha glasnosti je nepochybně velkou úlevou i pro ty, kteří v uplynulém dvacetiletí chrtili knížku za knížkou, a noviny, televize, film a další masmédiá to ani nestačila brát, tu rozvodnenosti myslí, tu kořatost českého vtipu a bezkonkurenční rozmach. A teď znovu a všechno vydat přepracované a otevřené. Ustupme jim z cesty, vždyť oni vlastně dobutují!

B e z k o m e n t á r a B a z k o m e n t á r a

Podle některých údajů v zemi /v ZSSR/ v současné době vychází více než 300 neoficiálních publikací. Samizdatová inforamční agentura IAS podle výsledků loňského roku uvádí 106 pravidelně vycházejících publikací. Z toho 43 je liberálně demokratických /zejména to jsou umělecko-filozofické časopisy/, 42 marxistických, 12 křesťanských. Existují však i pacifistické, ekologické a humoristické časopisy, výběry ze zahraničního tisku a také dětské publikace. Průměrný náklad je 30 - 40 výtisků. Nejpopulárnější, podle hodnocení IAS, publikací loňského roku je leningradský časopis MERKUR, který vychází v nákladu 3 000 výtisků a otiskuje články se sociálně ekonomickou, ekologickou a kulturní tematikou.

/ SVĚT V OBRAZECH - 23/1989 - z článku "Co jsou to neformální skupiny v SSSR?" /

V knižnej edícii nášho časopisu vyšla kniha

I v a n a K a d l e ť í k a

D V A N Á S Ť

formát A5, 150 strán, náklad 100 ks

MARTIN M. ŠIMEČKA

DISKUSNÝ PRÍSPEVOK

prečítaný v zastúpení za autora Milošom Žiakom.

/Budmerice, 16. 5. 1989, konferencia o súčasnej slovenskej literatúre./

Vážení prítomní,

slovenská literatúra, ktorú tu dnes reprezentujete a o ktorej diskutujete, je neúplná. Nepochybujem o tom, že si to uvedomujete, ale mám obavy, že toto vedomie vás neburcuje natoľko, aby ste sa o jej úplnosť zasadili. Nemám právo ovplyvňovať úsudky literárnych kritikov a vedcov a ak si myslia, že dielo Tatarku, Kadlečíka, Ponickéj, Hanusa, Silana, Róznera, Jesenskej, Šimku, Taussiga, Kalinu a samozrejme iných, o ktorých možno ani nepočuli, nepatria do ich výberu, je to v poriadku. Ide mi skôr o to, že vecou spisovateľa a intelektuála vôbec, pokiaľ svoju prácu chápe ako poslanie a nie ako štátom platenú činnosť, je usilovať sa nielen o publikovanie svojich textov, ale aj o rozvoj duchovnej kultúry a podmienok k nemu potrebných. Mám na mysli slobodu.

Voltaireov výrok iste všetci poznáte. Je na ňom založená celá novodobá európska kultúra. Na Slovensku však už dobrého polstoročia neplatí. Dôsledky popretia tohto výroku pociťujete aj vy, okrem iného v zníženom záujme čitateľa o slovenskú literatúru. Oveľa tvrdšie ho však pociťujú tí, ktorí dodnes spoliehajú na jeho platnosť. Bol som neraz svedkom, ako mladí muži zo Štátnej bezpečnosti vzali na ulici Dominika Tatarku a odviekli ho na výsluch a oni jediní to boli, kto mal záujem o jeho texty. Prirodzene, nie preto, aby ich odovzdali nakladateľstvu, ale aby ich zapečatili do svojich trezorov. Majú ich plné po všetkých tých domových prehliadkach, kedy brali v bytoch spisovateľov knihy a rukopisy. Videl som, ako Hanu Ponickú priviedli títo mladí muži na pokraj nervového zrútenia a nazrel som do priepastnej hĺbky osamelosti, kam uvrhli Ivana Kadlečíka.

Pre týchto spisovateľov v zrelom veku, ktorí boli štátom - a žiaľ, za výdatnej pomoci intelektuálov, lebo nemali odvahu oprášiť Voltairov výrok - vypudení na okraj spoločnosti, pre týchto spisovateľov uplýval čas vymeraný na ich tvorbu. Uplýval vo vyčerpávajúcom boji o posledné zvyšky občianskej slobody, keďže tú spisovateľskú im vzali mávnutím inštitucionálneho prútika. Že napriek tomu písali a ich dielo tu dnes neodškriepiteľne, hoci prakticky neznáme, jestvuje, to mi pripadá pre budúcnosť povzbudivé. Je to však optimizmas transcendentálny a bez ilúzií. Pretože dozor prostredníctvom Štátnej bezpečnosti stále funguje, len Tatarku už nemôžu zobrať na ulici.

Ak sa dnes javí situácia v slovenskej literatúre krajšia, ako po iné roky, je to iste vďaka Literárnemu týždenníku, Slovenským pohľadom a atmosfére u susedov. Chcel by som však upozorniť na to, že stratégia vyťahovania jednotlivých zakázaných mien podľa akého škripajúceho kľúča, ktorý sa môže šéfredaktorovi kedykoľvek zaseknúť, je nedôstojné a znovu a znovu len usvedčuje literatúru z jej ponižujúceho postavenia. Spisovatelia sú vyťahovaní na svetlo ako hady z prútených košov-zaraďom podľa toho, kto má koľko štátom stanovený počet nebezpečných zubov. Z istého hľadiska je to logické a pochopiteľné, pretože všetky časopisy a nakladateľstvá sú štátom platené a ten povolí len toľko, koľko považuje pre seba za bezpečné. Ale spisovateľ by sa predsa principiálne nemal uspokojiť s týmto druhom poznanej nutnosti. Ani vtedy nie, ak si aj odmyslíme dôležitý fakt, že ten istý štát nevinne väzní vašich dvoch kolegov, Ivana Jirousa a Václava Havla.

Spisovateľ by mal celkom logicky žiadať odluku literatúry od štátu, tak ako to žiada cirkev a ako je to v celom kultúrnom svete normálne. Ak sa vám zdá táto požiadavka príliš nekonvenčná a riskantná, nežiadajte ju pre seba, žiadajte ju pre iných. Pre tých štátom zakázaných. Pretože trúfam si tvrdiť, že Havlov výrok o nedeliteľnosti slobody je pravdivý. Aj vy ste slobodní len natoľko, nakoľko sú slobodní vaši kolegovia. Môžete mi namietnuť, že do vašej slobody ma nič. Máte na to právo. Ale Voltaire stále ešte neplatí.

Samizdat.sk

III. ročník